

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

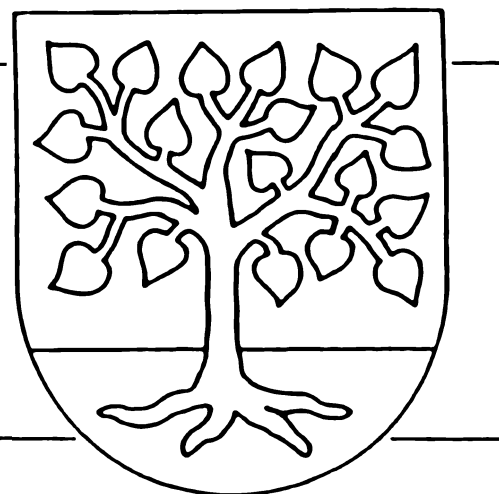
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SLÆGTEN

FORUM FOR SLÆGTSHISTORIE

Gemmesider II A – fra numrene 11-20 (1995-1999).

Slægtsforskere gratulerer Ingvar Musaeus med 80 års fødselsdagen 28. marts 2003.

Som medlem af bestyrelsen for *Slægtshistorisk Forening for Viborg og Omegn* fra 1979 og formand for foreningen 1982-89 var Musaeus blandt drivkræfterne bag dannelsen i 1981 af *Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger - SSF* - medlem af dens bestyrelse siden 1981 og dens dynamiske formand 1988-93. I disse år var han den stærke eksponent for samarbejdet mellem de slægtshistoriske foreninger i alle dele af landet!

I Musaeus' "regeringstid" som formand udkom således 1. januar 1990 første nummer af SLÆGTEN, der dog først fra nr. 22, juli 2000 kunne udsendes som egentligt medlemsblad. Bladet blev grundlaget for udgivelsen af den række af publikationer, der stadig udsendes til gavn og glæde for landets slægtsforskere. – Både blad og publikationer udgives fortsat efter de retningslinjer, som blev lagt i hans formandstid!

ISBN 87-90331-31-1, red. og publiceret 2003 Anton Blaabjerg og af Birgit Øskov.

Bladet SLÆGTEN udgives af Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger, pt. 1. jan. og 1. juli. Red.: Anton Blaabjerg, Peter Kudsk, Ole Bech Knudsen og Birgit Øskov. Stof herfra må benyttes med kildeangivelse, hele artikler eller større dele deraf dog kun efter tilladelse.

Forord

I herværende opsamling af *Gemmesider* findes et udvalg af større og mindre artikler fra SLÆGTENS tidligere udgivelser 11-20. Helt udeladt er samtlige "småstykker", boganmeldelser og "køb-og-salg-omtaler". Artiklerne er i begrænset omfang ført ajour, og hvis de i slutningen er mærket med *AB* betyder det, at forfatteren er Anton Blaabjerg, Fredensgade 38, 8800 Viborg ☎ 86 61 04 36. E: anton_blaabjerg@post.tele.dk - *OBK* betyder, at forfatteren er Ole Bech Knudsen, Jyllands Allé 2, 3. th., 8000 Århus C. ☎ 86 11 55 47. E: obk.aarhus@mail.stofanet.dk og *BØ* betyder, at forfatteren er Birgit Øskov, Rolighedsvej 56, 9400 Nørresundby ☎ 98 17 63 76. E: bojen@daks.dk

Indhold

Danske, norske og engelske slægtsbetegnelser	s. 4	Trabjerg- og Abildtrup-slægten	
- af Svend-Erik Christiansen		- af OBK	s. 34
Andre kilder	s. 8	Kirkebøger i krigsly	s. 38
- af Karen Greve Straarup		- af Bodil Hansen	
Vedr. slægterne Benzon og Hauch	s. 9	En jyde i København	s. 44
- af Ejnar C. Larsen		- af Ingrid Wisborg Gade	
Dansk Hauch-slægts oprindelse	s. 9	Noget om vaccinationer - af OBK	s. 46
- af Jørgen Hauch		Kirkebøgerne skal på computer	s. 47
Fødselsattest eller dåbsattest	s. 12	- af Erik Bjørn Møller	
- af Hans H. Worsøe		Første udvandrerdatabase på internettet - af Henning Bender	s. 48
Kancelliets Brevbøger - af AB	s. 14	Kartoffeltyskerne på Alheden	s. 51
Arveafkald i Firgaarde	s. 15	- af Etlar Kramer Johansen	
- af Kirstin Nørgaard Pedersen		Om Slægtsforeningen Djursland	s. 52
Død thybo på værtshus - af AB	s. 17	Om Fuglebjerg Slægtshistoriske f.	s. 53
Slægtsforeningen Barfod-Barfoed	s. 18	Om Storstrøms Slægtsh. Forening	s. 53
Mormonkirkens slægtshistoriske centre	s. 19	Om at forske i Amager-slægter	s. 53
Mormonkirken på internettet!	s. 22	- af Birte Hjorth	
- begge af A. M. Krogh-Thomsen		Jyske Herregårdsslægtere	s. 59
Begynd at slægtsforske – på Internettet! - af BØ	s. 24	- af Hans-Georg Andersen	
Iver Blik til Nørbækgaard	s. 24	Om Vestlollands Slægtsh. Forening	s. 62
- af Flemming Bæk Laursen		Adopterede - af Lizl Rand Quaade	s. 63
Grimlund - af AB	s. 27	Restrup, Ristrup, Reystrup	s. 64
Grøn-slægten på Tanderup/Ørnhoved		- af Poul Verner Christiansen	
- af OBK	s. 28	Kalmar-unionen	s. 66
Nyt om "Trabjerg-slægten"	s. 32	- af Niels Hauge	
- af Holger Hertzum-Larsen		Ældste dansker	s. 70
		- af Lilian Kristensen	
		Uægte børn i Salling	s. 72
		- af Asbjørn Romvig Thomsen	

Forsiden

Illustrationen på forsiden er hentet fra Birte Hjorths artikel *Om at forske i Amager-slægter* fra SLÆGTEN 15 "En gammel gengivelse af typiske dragter fra Amager". Heri er artiklen side 53.

Danske, norske og engelske slægtsbetegnelser

af Svend-Erik Christiansen, Hvedebjergvej 24, 8220 Brabrand ☎ 86 25 22 52.

Med overskriften *Jeg - min halvfætters næstsøskendebarn* har daværende formand for Data i Slægtsforskning, DIS-Danmark, i foreningens medlemsblad, *SLÆGT & DATA*, 1994, nr. 2, skrevet følgende meget nyttige artikel. - Efter aftale med forfatteren gengives den her.

Som slægtsforsker støder man ofte på slægtskabsbetegnelser, som man ikke umiddelbart kan overskue, og ikke sjældent støder man på en forkert brug af de mere specielle af disse.

I nærværende artikel vil jeg forsøge at opsamle de betegnelser, som jeg er stødt på gennem årene og forsøge at redegøre for betydningen af disse. Jeg har i høj grad støttet mig til definitionerne i det store 28-bindsværk: *Ordbog over det Danske Sprog* (bl.a. udg. København, 1919-56). Værket kan i øvrigt varmt anbefales, når der er ord, man ikke kender, eller som man er i tvivl om betydningen af. Til sammenligning med de danske slægtskabsbetegnelser vil jeg kort skitsere det norske og engelske system omkring disse.

Danske slægtskabsbetegnelser (figur 1)

Ved kommunikation med slægtninge i udlandet eller ved nøjere granskning af udenlandske (amerikanske) slægtsforskningsprogrammer vil man snart opdage, at det danske sprog er lidt fattigt, når det gælder slægtskabsbetegnelser, og at vi i dag stort set kun har (og bruger) betegnelser på slægtninge indenfor de nærmeste par generationer ud til siderne.

Vi kender alle betegnelserne: fætter, kusine, onkel, tante, moster, niece osv., men ikke sjældent har vi sværere ved at gøre rede for, hvad grandtante, halvonkel, næstsøskendebarn o.l. dækker over, og usikkerheden er i sig selv også medvirkende til, at disse betegnelser ikke bruges ret meget. Det spiller naturligvis også ind, at vi ikke så tit har kontakt med sådanne lidt fjernere slægtninge, og derfor ikke har brug for betegnelserne i daglig tale. Dermed bliver vi ikke fortrolige med dem.

Betegnelser indenfor 1. og 2. slægtled

Far og mor (forældre), søn og datter (børn), søster og bror (søskende) samt farfar, farmor, morfar og mormor (bedsteforældre) er almindeligt brugte og præcise betegnelser på den allernærmeste kødeligt beslægtede familie. Til præcis angivelse af børnebørnene findes betegnelserne sønnesøn, sønnedatter, dattersøn, datterdatter, men de bruges vist ikke så meget i daglig tale.

Slægtskabsbetegnelserne bliver imidlertid lidt mere komplicerede, når vi kommer ud over den allernærmeste familie. Til betegnelse af forældres søskende har vi således farbror, faster, morbror og moster, men bruger også ofte betegnelserne onkel og tante, der både kan omfatte forældres søskende og deres ægtefæller, hvor de sidste jo ikke er kødelige slægtninge. Søsters/brors børn kan præcist angives som søstersøn, søsterdatter, brodersøn og broderdatter, men de mere mundrette ord nevø og niece er nok de mest brugte, selv om de ikke oplyser til hvilken side, barnet hører.

Her skal det lige nævnes, at svoger og svigerinde er betegnelser for søsters/brors ægtefælle eller ægtefælles søster/bror, men at betegnelserne også er gangbare for ægtefælles søsters/brors ægtefælle.

Børn af forældres søskende betegnes fætter og kusine, og de kan under ét kaldes søskendebarn, selv om det dog virker lidt misvisende. Der findes øjensynlig ingen mere præcise betegnelser for fætre/kusiner, som angiver, om de er på fars eller mors side. Mærkeligt nok eksisterer der åbenbart ingen gængse betegnelser for børn af fætre og kusiner; der er trods alt tale om relativt nære slægtninge.

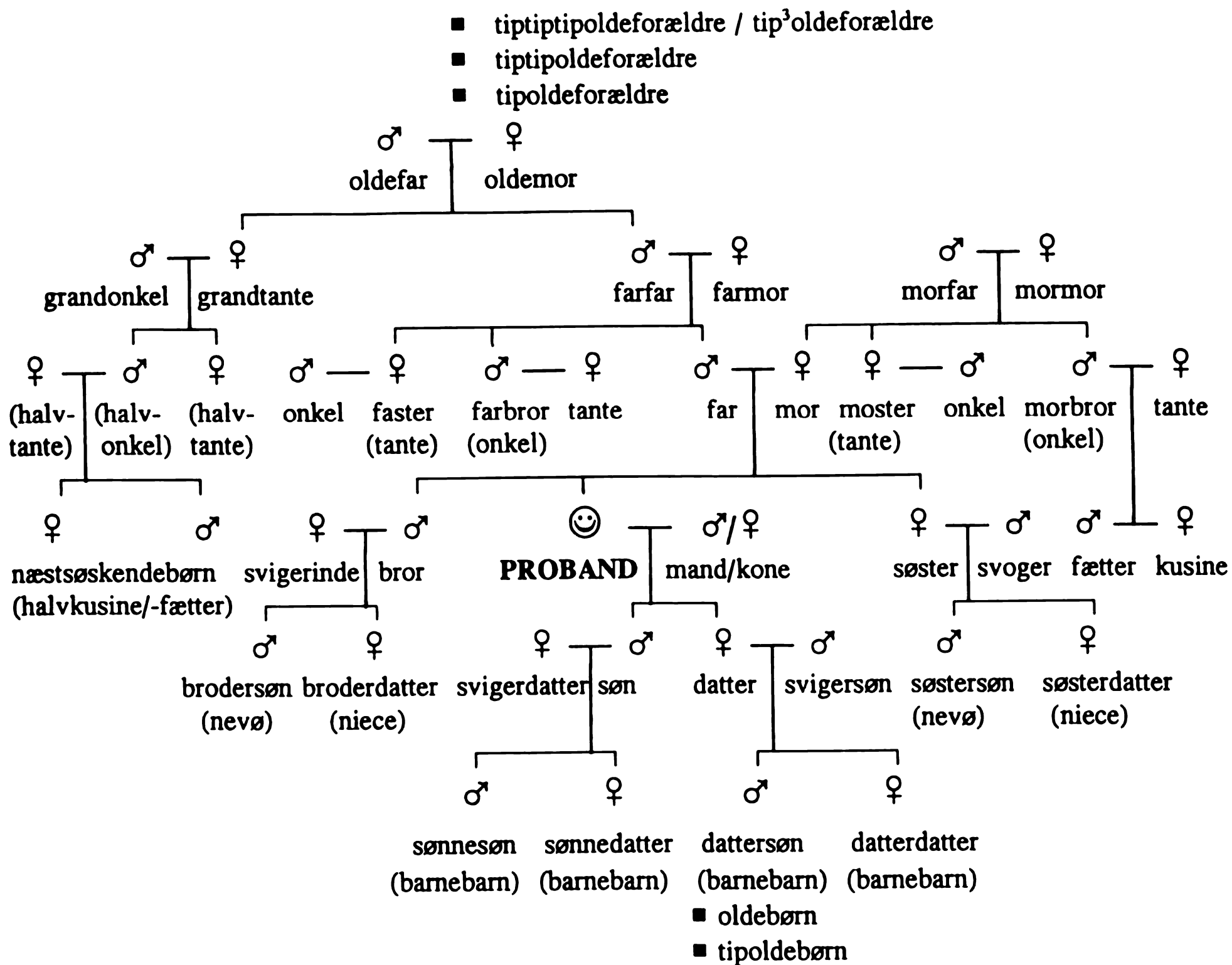

Fig. 1. Danske slægtskabsbetegnelser med udgangspunkt i probanden.

Betegnelser i 3. slægtled

De ovennævnte slægtsbetegnelser vedrører alle slægtninge i indtil 2 led, dvs. efterkommere til bedsteforældre. Der findes også betegnelser for slægtninge ude i 3. led. Grandonkel/grandtante er således betegnelsen for brødre/søstre til ens bedsteforældre, men kan også bruges om ægtefæller til de nævnte brødre/søstre. I daglig tale er grandonkel vel efterhånden blevet et andet ord for en fjern slægtning. Børn/svigerbørn til grandonkel/grandtante benævnes halvtante og halv-onkel, og børn til dem kaldes endelig halvfætter eller halvkusine. Halvfætre og halvkusiner kan under ét benævnes næstsøskendebørn.

Som det er antydnet ovenfor, dækker betegnelserne grandonkel/grandtante og halvtante/halvonkel både over kødelige slægtninge og indgifte; akkurat som det var tilfældet med betegnelserne onkel og tante. Halvfætre og halvkusine kan ifølge *Ordbogen* derimod ikke bruges om indgifte, hvilket tilsvarende også gælder for "almindelige" fætre og kusiner.

Tilføjelsen "halv-" kender vi også fra de tættere beslægtede halvbror og halvsøster, dvs. søskende til en person, hvor kun den ene af forældrene er fælles. En ny ægtefælle (samlever?) til en persons far eller mor kan betegnes henholdsvis stedmor eller stedfar, og har denne selv børn, bliver de personens stødsøskende (stedbror/stedsøster).

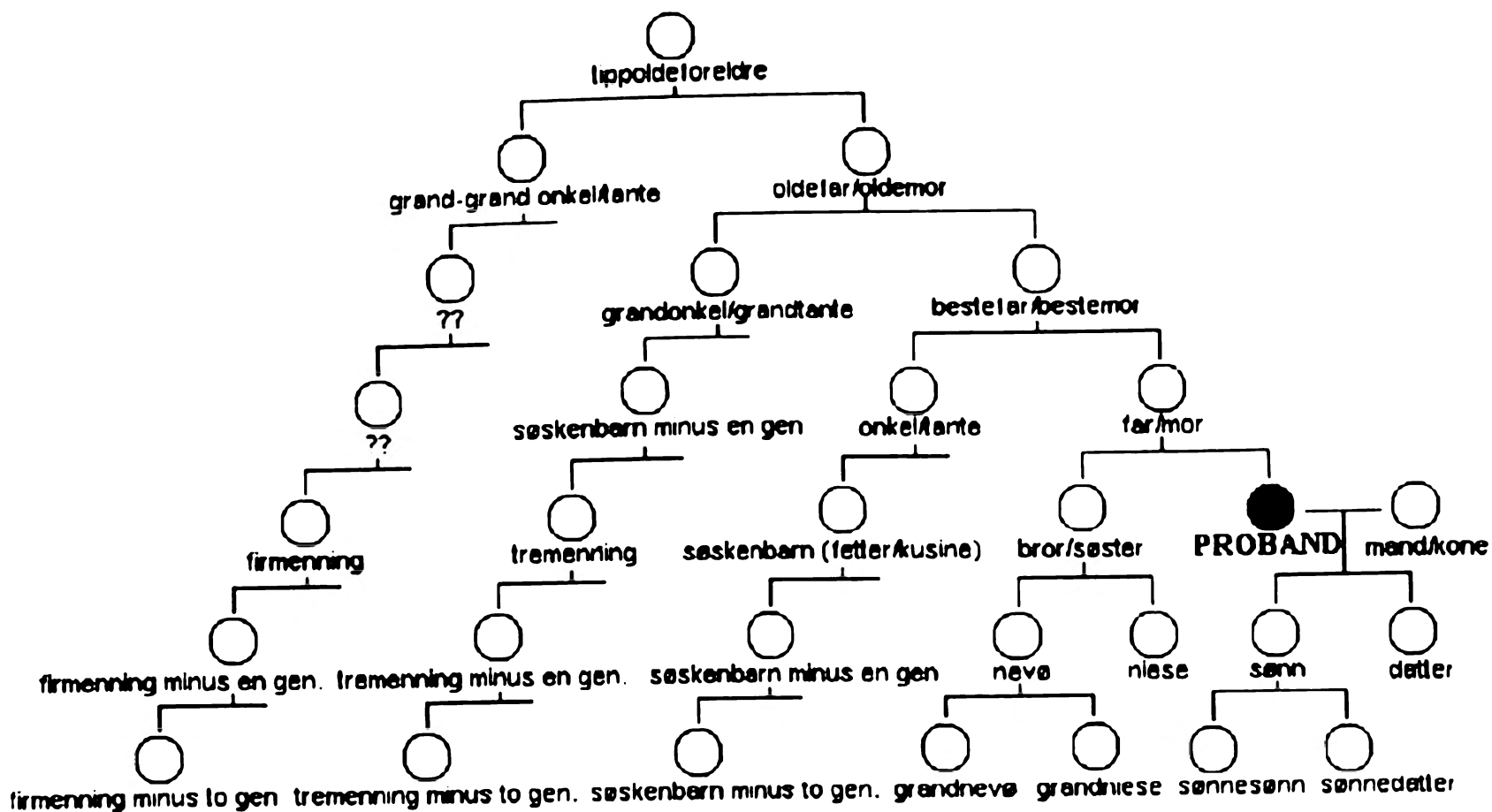

Fig. 2. Norske slægtskabsbetegnelser, illustrerer "menning-systemet".

Norske slægtskabsbetegnelser (figur 2)

Sprogligt ligger dansk ikke langt fra det norske, og de to lande har været nært knyttede i mange år. Når det gælder den nærmeste familie, ser det ud til at være de samme betegnelser som bruges, dvs. "mor, far, bror, søster, onkel, tante, kusine, fetter, bestefar, grandonkel" osv., men når det gælder angivelse af mere fjerne slægtinge, er det norske sprog mere rigt, idet man har "menning"-begrebet til at beskrive, hvor mange slægtled væk en slægting er i forhold til den aktuelle person.

Enmenninger er her et norsk ord for søskende (fælles ane er et led væk = forældre), tomenninger svarer til fætre/kusiner dvs. søskendebørn (fælles ane er to led væk = bedsteforældre), tremenninger svarer til halv-fætre/halvkusiner (fælles ane er tre led væk = oldeforældre), firmenninger er oldebørn, som man har fælles tipoldefar med. Sådan kan man i teorien fortsætte i det uendelige med betegnelserne.

Enmenninger, tomenninger, tremenninger osv. er slægtinge på samme generationstrin, men det er også muligt at angive, om der er tale om forskudte generationer. Børn af fætre/kusiner og halvfætre/halvkusiner o.s.v. (altså en generation forskudt i forhold til en selv), betegnes som henholdsvis: "søskendebarn (tomenninger) minus en generasjon", "tremenninger minus en generasjon" osv. Børnebørn af de samme (altså to generationer forskudt) kan så tilsvarende forklares med den tilhørende menning-angivelsen og "minus to generasjoner". Det er måske lettere at udlede ved at kigge på figur 2.

På dansk har vi ingen betegnelse på børn af nevøer/nieces, men på norsk haves ordet "grandnevø"/"grandniese"; det svarer nøje til de engelske udtryk.

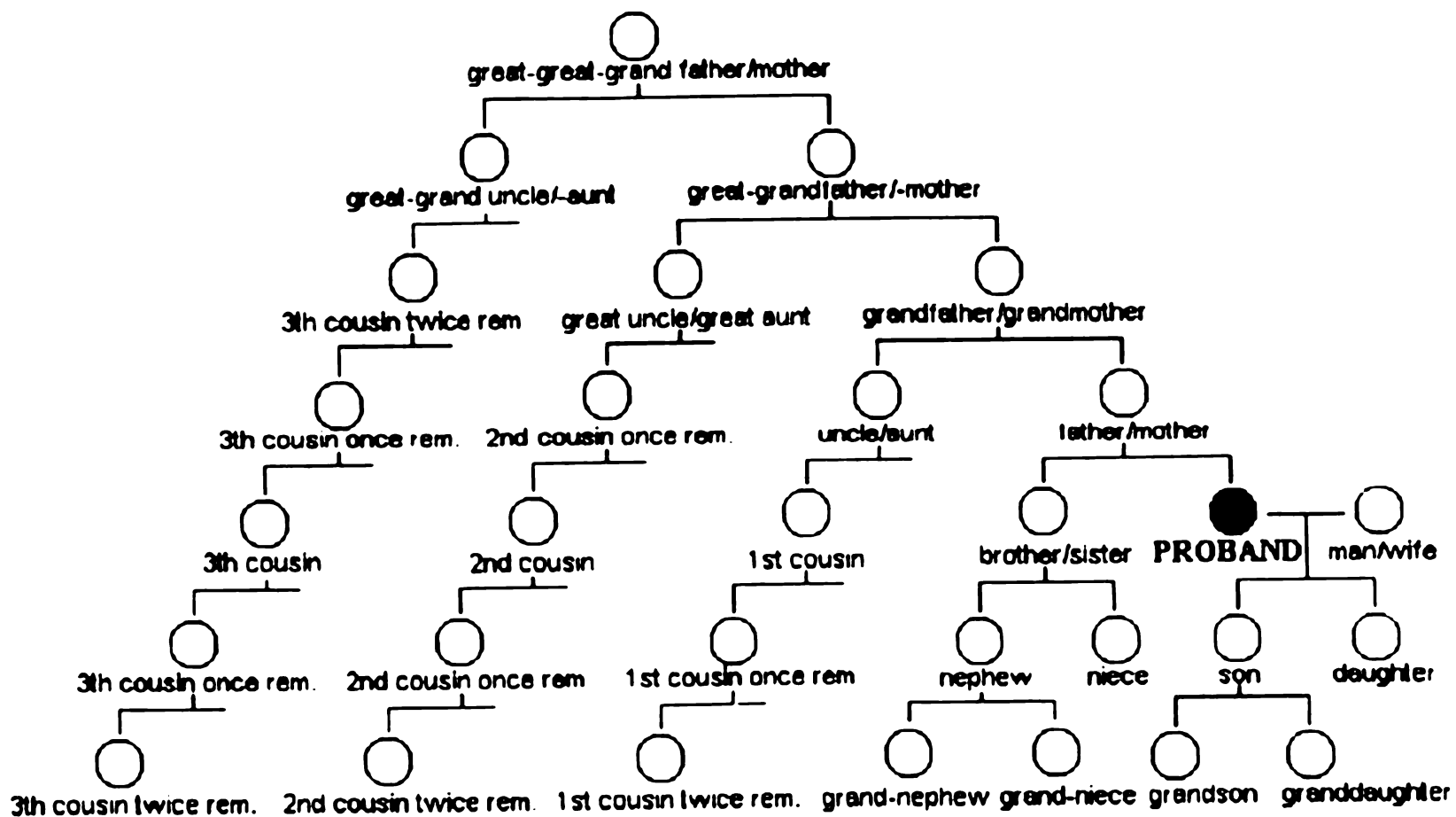

Fig. 3. Engelske slægtskabsbetegnelser, illustrerer "cousin-systemet".

Engelske slægtskabsbetegnelser (figur 3)

Den engelske måde at betegne slægtninge på uden for de 2 nærmeste slægtled minder i nogen grad om det netop beskrevne norske system. Der er imidlertid to fundamentale forskelle. For det første springer man i betegnelserne for slægtninge i lige linie over begrebet oldeforeldre, således at den engelske tip-nummerering bliver en tand forskudt i forhold til den norske (og danske).

NORSK (DANSK)	ENGELSK
foreldre	parents
besteforeldre	grandparents
oldeforeldre	great-grandparents
tip-oldeforeldre	great ² -grandparents
tip ² -oldeforeldre	great ³ -grandparents
tip ³ -oldeforeldre	great ⁴ -grandparents

For det andet (den anden fundamentale forskel) tager den engelske nummerering af de fjernere slægtninge sit udgangspunkt i fætre/kusiner (1st cousins), der på norsk svarer til tomenninger, fordi fætre/kusiner er netop to slægtled væk; halvfætre/ halvkusiner (2nd cousin) bliver tilsvarende til tremenning på norsk. Her ses nummereringen i de to systemer således også at blive forskudt i forhold til hinanden.

Disse nævnte forskelle er bl.a. årsagen til, at der i den danske udgave af slægtsforskningsprogrammet Brothers Keeper version 5.1f kan forekomme lidt kunstigt lydende slægtsbetegnelser, når man har valgt menu-punktet, der "udregner" to personers indbyrdes slægtskabsforhold; f.eks. betegnelser som "tip-tip-bedstefar".

SEC

I forbindelse med denne artikel er det interessant, at der i *Personalthistorisk Tidsskrift*, 1994:2, findes et kort indlæg af Chr. Gandil med titlen *Halv-kusine*; heri siges det, at betegnelserne "halv-fætter/halv-kusine" for næstsøskendebørn er vildledende ord, som ikke mindst personalhistorikere bør undgå, idet ordet "halv-" i genealogien fremkalder associationer til halv-brødre og halv-søstre, altså til søskende, der kun har een af forældrene fælles.

SEC skriver i artiklen, at børn af forældres søskende ganske rigtigt betegnes fætter og kusine, "og de kan under ét kaldes søskendebørn, selv om det dog virker lidt misvisende."

- Noget misvisende heri kan jeg ikke se, idet søskendebørn vitterligt betyder børn af søskende, jf. betegnelsen næstsøskendebørn for slægtninge et led længere ude. Det kedelige er blot, at mange i daglig tale fejlagtigt betegner deres niecer og nevøer under et som

deres søskendebørn. Som tillæg til ovenstående artikel vil jeg gøre vor tids slægtsforskere opmærksom på, at slægtskabsbetegnelser kan betyde forskellige ting i forskellige århundreder. - Hvis man ikke er opmærksom herpå, kan de gamle dokumenters oplysninger fejlfortolkes.

- *Forældre* kunne således i 1600-tallet betyde forfædre i videre betydning: forældre, bedsteforældre, oldeforældre osv.
- *Oldeforældre* betød oftest - hvis ikke altid - bedsteforældre i 1600-tallet. Olde- betød gammel (oldtid, hedenold osv.); på Mors og sikkert også andre steder i Jylland blev bedsteforældre endnu i første halvdel af vort århundrede kaldet Gammel-få'er og Gammel-mu'er.

- *Gode fader/moder* betegnede i 1600- og i al fald noget ind i 1700-tallet svigerforældre.
- *Svoger* er det mest drilagtige begreb. I 1500- og 1600-tallet betød svoger svigersøn, men senere i 1600- og i 1700-tallet betød svoger blot en person, som man var "beslægtet" med gennem et ægteskab, f. eks. en kusines mand, ens kones fætter eller ens mosters mand osv. Først senere - vel sidst i 1700-tallet - indsnævredes betydningen til "en moderne svoger".

Det er langt fra sikkert, at jeg her har alle slægtskabsbetegnelsernes betydningsændringer med.

AB

Andre kilder

af Karen Greve Straarup, Skovduevej 34, Asferg, 8990 Fårup ☎ 86 44 30 14.

Det glædede mig meget at læse Birgit Øskovs artikel *Slægtsforskeren og skønlitteraturen* i SLÆGTEN, nr. 10. - Selv har jeg haft stor glæde af skønlitterære tekster til belysning af slægtningses levevis. - Må det derfor være mig tilladt at supplere med flere titler, som kan give slægtsforskere perspektiv:

Jette Kjærboes *Albertines fortællinger*, en hel stor familie, som lever i mange dele af samfundet, og som virker meget autentiske. Henrik Pontoppidans *Fra hytterne*, en ældre novellesamling med fine beskrivelser af jyske landmands- og husmandsmiljøer. Der bliver ikke lagt fingre imellem. Jeppe Aakjærs *Vredens søn*, samt ikke at forglemme hans erindringsbøger, især *Fra min bette tid*.

Har man slægtninge i de lidt karrige jyske egne, er de en guldgrube, fordi der skrives så detaljeret f.eks. om husets indretning, rengøring, klining, familiens gøremål og hverdagsliv i øvrigt.

Blandt erindringsbøgerne må også nævnes Riismøllers *SulTEGRÆNSEN*. Hans meninger er markante og hans sociale indignation lige så

stærk som Aakjærs. Han gør sig desuden den ulejlighed at prøve at underbygge sine oplevelser, så egentlig skønlitteratur er det vel ikke.

Anne Marie Ejrnæs' *Sneglehuset* om den stolte bondeslægt fra Jelling-egnen - om slægtens indbyrdes forhold og især om dens stærke kvindeskikkelser.

Endelig har jeg haft stor glæde af at læse "egnsforfattere". Til min slægts egne hører C.A. Thyregods, Anton Berntsens og Jens Skyttes forfatterskaber, ligesom læreres, præsters og deres døtres erindringer har givet mig et godt indblik i folkelige og religiøse vækkelser eller andre særlige træk ved en egn. Disse beskrivelser findes ofte i historiske årbøger fra amter og stifter, og lokalarkiverne har dem også i mange tilfælde.

En helt anden kilde, som jeg synes kunne gøres til genstand for lignende "undersøgelser", er genremalerier, som ofte gengiver miljøerne med fotografisk nøjagtighed, se f.eks. Margit Mogensens *Landbruget i dansk malerkunst ca. 1840-1915*.

Vedr. Slægterne Benzon og Hauch i Gemmesider I

af nu afdøde Ejnar C. Larsen.

I forfatterens sidste renskrift er en linje beklageligvis faldet ud 2 steder. - På side 38 øverst i anden spalte skal der stå: Han var søn af Christopher Hauch (1678-1718), der var søn af Jørgen Hauch (1639-1709) osv. - På side 39 lidt neden for midten i første spalte skal der stå: Da Barbara kommer før Lisbeth, må man antage, at hun er opkaldt efter sin farmor, som vi ikke kender. Kirsten kan være opkaldt efter sin mors mormor. Eventuelle børn døde før voksenalder osv.

I tabellen på side 38 anden spalte skal barn nr. 12, Mette, slet ikke med. Hun var moster til børnene 1-11. - Sætternissen har desuden

været på spil i note 2 på side 40. Her skal stå: Udgiven af hans Broders Sønne-Søns-Søn Tycho de Hofman 1743.

Forfatteren meddeler yderligere, at adelsårbogen har udeladt Bent Hansen (død 1622)s sønnesøn Bent Hansen. Han må være død 2.11.1653 eller umiddelbart før, da hans bo blev registreret denne dato. Skiftet foregik 5.12.1654 (Randers byfogeds uafhængede skiftedokumenter 1646-77, B.50-375, læg nr. 131), hvor hans enke, Karen Axelsdatter, allerede da var blevet gift med borger i Randers, Niels Andersen Winter, den senere rådmand.

Den danske Hauch-slægts oprindelse

af Jørgen Hauch, Hessellund 3, 8700 Horsens ☎ 76 26 77 09. E: jhauch@post.tele.dk

Ejnar C. Larsens artikel i SLÆGTEN nr. 10 får mig til at komme frem med nogle betragtninger om slægten Hauchs oprindelse.

Johannes Caspersen Hauch, slægtens danske stamfar, fik borgerskab i Ribe 23. september 1623. Mange har siden forsøgt at finde ud af, hvorfra han kom, men der er ikke kommet noget overbevisende forslag endnu. Spørgsmålet blev forsøgt besvaret allerede omkring 1720 af hans sønnesøn, amtsforvalter i Aalborg, Berthel Hauch, der skrev i sin slægtebog, at hans forfædre var kommet fra Østrig omtrent 150 år tidligere. Der havde været to brødre, hvoraf den ene havde bosat sig i Oldenburg og den anden i Jylland, og det er fra sidstnævnte, de danske Hauch'er stammer. En norsk officer, major Hauch, som kom fra Oldenburg, havde desuden fortalt Berthel Hauch, at de skulle stamme fra en fornem adelig slægt. Hvor denne slægtebog er i dag, ved jeg desværre ikke.

Det er givet, at Johannes Hauch kom fra et tysksproget område, for i 1650 var han i Ribe hovedperson i en retssag, hvor et væsentligt punkt var, at han i skrift kun mestrede dette sprog. Sønnesønnens oplysning om slægtens oprindelsessted kan altså være rigtig. Kun få bærer navnet Hauch i Tyskland, men en sammenhæng mellem dem og den danske slægt har jeg endnu ikke kunnet påvise. Adelsårbogen nævner dog en enkelt repræsentant for de tyske Hauch'er, Karl Hauch, der blev adlet i forrige århundrede, og som boede i et slot lidt vest for Augsburg. Hans våben var meget anderledes end de danske Hauch'ers; dog er der måske alligevel en lighed: i danskernes våben er der tre hjerter, i det tyske tre roser. Jeg har imidlertid ikke kunnet finde Karl Hauchs aner.

At slægten skulle have været adelig lyder interessant, men der var på den tid ikke nogen adelig slægt i Tyskland eller Østrig af dette navn. Der er dog alligevel noget mystisk på

færde. I 1750 blev Andreas Hauch fra slægtens 4. generation adlet, hvorfor han naturligvis fik et våben.

Slægten Hauchs våben efter adelspatent 1750 for oberst Andreas Hauch. - Herman Stocks tegning heraf, efter Sven Tito Achen: Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle. Politikens Forlag 1973.

Jeg har set Hauch-våbenet i tre udgaver: i *Danmarks Adels Aarbog*, 1944, på et segl i mit eje og i et fransksproget værk om våbenskjolde. Fælles for disse våben er, at der er en ørn over tre hjerter. Om sit våben skrev Andreas Hauch: "Det ... er det våben, jeg ... hidindtil, ligesom mine forfædre, ført har, med den eneste forandring, at kronen er sat over hjelmen, ..." Våbenet i mit segl mangler netop denne krone, så mon ikke det er identisk med det våben, som Andreas Hauch refererer til. Man skal også bemærke, at han brugte vendingen "forfædre". Med dette ord går han mere end to-tre generationer tilbage. Det må derfor betragtes som meget sandsynligt, at Johannes Hauch ved sin indrejse til Danmark havde dette våbenskjold med sig. Hvordan kan han have et sådant våben fra et land, hvor han ikke har efterladt sig noget spor?

I det fransksprogede værk er der et primitivt gengivet våben. Det adskiller sig fra de andre ved, at der, hvor ørnen i de to andre udgaver er flyvefærdig - med kroppen en face, er den her flyvende med kroppen i profil. Man kunne indvende, at det måske er lavet på grundlag af en mundtlig overlevering, hvis det ikke var fordi, der i en tavle, Berthel Hauch i 1717 lod indmure over sin far i Sindbjerg kirke, skal være gengivet en flyvende fugl. Jeg har endnu ikke set denne fugl eller en gengivelse af den. Hvorfor der er den for-

skel, ved jeg ikke. Og hvad symboliserer ørnen og hjerterne?

Da Johannes Hauch kom til Ribe, flyttede han hurtigt ind i byens hovedgade, Nederdammen, i huset ved siden af sine "kommen-de" svigerforældre, Lisbeth og Jens Andersen, en af byens mest solide købmænd. Johannes blev gift med deres ældste barn, Anne, ikke noget dårligt parti for en tilflytter, men på den anden side, det kan have været ved den tid, at Jens blev anklaget for brodermord - nemlig i 1625. De boede i dette eftertragtede kvarter resten af deres liv, selv om Johannes Hauch ikke var nogen særlig velhavende mand. Efter nogle år flyttede de et par huse ned ad gaden og havde her i en årrække på skift Joen, Jens og Peter Pallesen som naboer. Pallesen var ikke noget almindeligt navn, så de har nok alle tre været sønner af præsten Palle Jørgensen fra Jerne. I begyndelsen af 1650'erne flyttede borgmester Carsten Tønnesen ind i "Pallesens" hus. Tønnesen var gift med aalborgpigen Margrethe de Hemmer, der efter hans død i 1667 blev gift med den nyudnævnte overborgmester, Matthias Worm.

I 1659 døde Johannes og Anne med få måneders mellemrum. Han var da 70 år gammel - altså formodentlig født 1588-89 - ca. 150 år før Berthel Hauch skrev sin slægtebog. Kun ét af deres mange børn, sønnen Jørgen, kender man noget videre til. Han flyttede som ung til Holtum i Sindbjerg sogn ved Vejle. To af hans søstre skal være taget til Norge, og tre af brødrene til hhv. Holland, England og Strasbourg - tre væsentlige steder for den unge protestantisme! En bemærkelsesværdig rejselestylen familie!

Men hvor i det tysksprogede område kom Johannes fra? Netop i Holtum, der hvor sønnen Jørgen rejste til, fandt man i en dam i forrige århundrede nogle sølvgenstande, hvorpå der bl.a. var indgraveret VERITAS VINCIT (= SANDHEDEN SEJRER), LRS MCD og IISH. VERITAS VINCIT blev - i oversættelse - brugt i et digt, som Johannes Hauch havde ladet lave i Ribe, og som førte til førnævnte retssag: "Gud give ham nåde og vis-

doms ånd, at sandhed og retten får overhånd.."

Men derudover var det motto for den böhmisk-mährisk hussitisk bevægelse! Og Böhmen og Østrig var naboer. Og Augsburg lå i nabolaget - og netop her er en af sølvsagerne formodentlig fremstillet. En anden af sølvgenstandene er lavet i 1610 af københavnermesteren Christen Pallesen. Mon han er i familie med Hauch'ernes naboer i Ribe? Der er dog unægteligt nogle år imellem dem. Christen Pallesens kande blev lavet i 1610, mens Johannes Hauch og Pallesen-brødrene var naboer fra ca. 1640. Men navnet er som nævnt ualmindeligt.

Initialerne LRS MCD står sandsynligvis for et par navne, men jeg har ikke kunnet finde nogen med netop disse initialer. Hvis det derimod (noget fortænkt) er romertal, hvor første bogstavgruppe kan læses formodentlig ukorrekt som $50 + 80 + 1/2 = 130 \frac{1}{2}$, og anden kan læses korrekt som $1000 - 100 + 500 = 1400$. $130 \frac{1}{2} + 1400 = 1530 \frac{1}{2}$. Dette ligner et relevant årstal. Hvis det er et årstal, kan den Augsburgske Trosbekendelse være et godt bud. Den Augsburgske Trosbekendelse, som er en af den evangelisk-lutherske kirkes vigtigste bekendelsesskrifter, blev underskrevet i juni 1530 - altså midt i $1530 = 1530 \frac{1}{2}$! og overrakt til kejser Karl V.

Disse genstande kan være ejet af Jørgen Hauch, idet IISH, der var indgraveret senere end de andre, let kan betyde Jørgen Johannes Søn Hauch.

Augsburg er nu dukket op et par gange, men også en anden by trænger sig på: Strasbourg, hvor en af Johannes Hauchs sønner tog til. Et interessant sammentræf kan nævnes her. Den kendte danske læge, Ole Worm, havde i 1607 været netop der, og her kom han i kontakt med unge protestantiske adelsmænd fra Østrig. Ole Worm var far til Matthias Worm. Johannes Hauch og Matthias Worm har nok aldrig mødt hinanden, men alligevel er der ikke megen tvivl om, at Ole Worms søn mange år senere aktivt hjalp op til tre af Johannes Hauchs sønnesønner frem i verden.

En (Berthel) fik han ind i generalkommissariatets danske kontor i København, en anden blev amtsforvalter i Ribe og en tredje toldforpagter i Varde. Tre sønner af en østjysk bonde. Hvorfor? Matthias Worm selv var født i København og havde som ung været på studietur i Europa, hvor han besøgte de samme lande, som tre af Johannes Hauchs sønner forsvandt til: England, Nederlandene og Tyskland.

På baggrund af den tilsyneladende beskyttelse og hemmelighedsfuldhed omkring slægten dengang kommer jeg nu til en tankeleg, som lyder usandsynlig, men som på den anden side samler trådene: Var der en forbindelse mellem Christian II og slægten?

Hvis jeg vender tilbage til våbenet, kan man med hensyn til ørnens tilstedeværelse komme til at tænke på ørnevisen, der blev skrevet som en hyldest til Christian II. Her hedder det bl.a.: "Bort fløj da den gamle ørn, Alt med sine unger små". Ørnen var her et symbol på Christian II. Her skal jeg erindre om, at ørnen i våbenet er placeret over og samtidig adskilt fra tre hjerter.

Christian IIs dronning hed Elisabeth (= Lisbeth), og hans to døtre henholdsvis Dorothea (= Dorethe) og Christine (= Kierstine). Johannes og Anne havde tre døtre, der hed Lisbeth, (Dorethe) og Kierstine. Alle disse pigenavne findes også inden for Annes nærmeste familie, så navneforbindelsen med Christian II må erkendes at være tilfældig. Christian IIs magt blev brudt i 1532, hvor han blev sat i Sønderborg fængsel. Hans eneste søn, Hans (= Johannes), havde da allerede en tid boet i Regensburg (en kilde siger Augsburg) hos sin onkel, kejser Karl V, som satte stor pris på sin kvikke nevø. En til to dage efter, at faderen var blevet sat i fængsel, døde Hans, kun fjorten år gammel.

Ud fra ovenstående vil jeg komme med følgende usandsynlige, men dog mulige konklusion: Lad os nu sætte, at Hans ikke døde, men at Karl V og den danske Frederik I, der vel begge var interesserede i stabile politiske forhold i Danmark, traf en hemmelig aftale

om, at Hans, Frederiks Is eneste alvorlige rival, blev placeret i en katolsk skole - f.eks. i Böhmen. Måske blev han her påvirket af den hussitiske bevægelse. Da Karl V døde i 1558, vendte Hans sig endegyldigt fra katolicismen, hvilket ikke var så usædvanligt dengang. Tiden gik, og Hans blev gift og fik et par drenge, hvoraf den ene fik navnet Casper. Forfølgelse af protestanterne voksede i Böhmen omkring 1580, og i 1588, da Casper og hans kone havde fået en lille søn, Johannes, flygtede familien til Strasbourg, hvor de en snes år senere mødte Ole Worm, som fik deres historie at vide, men som på grund af de mulige politiske forviklinger måtte tie. Kun hans sønner, heriblandt Matthias, fik den at vide. Hauch'erne blev stærkt påvirket af calvinismen, som også havde fodfæste i Strasbourg. Denne påstand kan begrundes ved, at navnene Zacharias og Casper iflg. bl.a. adelsårbogen skulle forekomme i slægtens 3. generation. Casper er vel opkaldt efter Johannes' far. Alligevel er der et navnesammenfald, der ikke kan være tilfældig. Ved universitetet i Heidelberg levede i slutningen af 1500-tallet to fremtrædende calvinister, der hed hhv. Zacharias Ursinus og Casper Olevianus.

På grund af krigen tog sønnerne nordpå. De forsøgte at hente støtte i Oldenburg, hvis forlængst afdøde grev Christoffer trofast havde støttet Christian II. Har vi her forklaringen på, at de to brødre standsede op i Oldenburg? En af Johannes Hauchs sønner fik netop navnet Christoffer. En af de to brødre blev i Oldenburg, mens den anden, Johannes Hauch, tog til Danmark. Da Johannes døde, efterlod han til sønnen Jørgen et par sølvsauger, som diskret knyttede tråden til fortiden. Jørgen kendte sølvets hemmelighed, men på et tidspunkt ønskede han at gøre op med en fortid, der alligevel ikke kunne bruges til noget, og smed det ud i Holtum dam.

De væsentligste kilder:

- 1 Ole Degn: Livet i Ribe 1560-1700 i samtidiges optegnelser. Århus 1971.
- 2 Ole Degn: Rig og fattig i Ribe. Århus 1981.
- 3 Th. Hauch-Fausbøll: Personalhistoriske Samlinger - Genealogisk Tidsskrift, 1. bind. København, 1906.
- 4 J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse fra Reformationen indtil Enevoldsmagtens Indførelse. København 1881.
- 5 Fritze Lindahl: Skattefund, Sølv fra Christian IVs tid. Nationalmuseet 1988.
- 6 Helmut Selig: Die Kunst der Augsburger Goldschmiede 1529-1868. Verlag C.H. Beck, 1980.

Fødselsattest eller dåbsattest?

af Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34A, 6200 Aabenraa ☎ 74 62 08 92. E: worsoea@image.dk

SSFs daværende næstformand har til *Jyllandsposten* 21.11.1994 skrevet flg. *Midtpunkt*, som vi med forfatterens tilladelse bringer. - Skal Sønderjyllands præsiske kirkebogssystem fra 1874 afskaffes? - eller skal de samme regler gælde i hele Danmark? - Enhver ændring af kirkebøgernes status må interessere slægtsforskere!

Hvis man er født i Sønderjylland, er det ikke nok, at man fremviser sin dåbsattest, hvis man f.eks. skal have udstedt nyt pas eller kørekort. I stedet skal man medbringe en fødselsattest udstedt af den borgerlige myndighed, også selv om man nu bor nord for den gamle Kongeå-grænse. Det har undret mange og har nu givet anledning til, at Erik Jacobsen, nyvalgt folketingsmedlem for Venstre, har bedt statsministeren nedsætte et udvalg, der skal se på de sønderjyske særregler og om muligt af-

skaffe dem. Det er imidlertid et åbent spørgsmål, om det i dette tilfælde vil være en god ide, men først vil det være nødvendigt at se på den historiske baggrund for personregistreringen i Danmark og specielt Sønderjylland.

Den ældste systematiske registrering af befolkningen finder vi i kirkebøgernes lister over døbte, viede og begravede, som oprindeligt havde til formål at registrere de kirkelige handlinger, men som hurtigt i Danmark også

blev udnyttet af de borgerlige myndigheder. Den ældste bevarede kirkebog fra det nuværende Danmark er fra Hjordkær Sogn syd for Aabenraa. Den er påbegyndt i 1573, men først fra begyndelsen af 1600-tallet bliver det almindeligt, at alle præster fører kirkebøger. Obligatorisk blev kirkebogsførelsen først med Christian den Fjerdes forordninger fra 1645 og 1646, og meget tyder på, at det var skatteudskrivningen, han havde i tankerne, da han påbød registreringen.

Også på kirkebogsføringens område gik Sønderjylland tidligt sine egne veje, idet man allerede fra 1763 påbød, at de skulle føres i to enslydende eksemplarer, hvilket først skete fra 1814 for den øvrige del af landet. På det tidspunkt indførte man ikke længere kun de kirkelige handlinger, dåb og begravelse, men også datoen for selve fødslen og for dødsfaldet. Helt klart, at der var tale om en borgerlig registrering, blev det, da kirkebøgerne efter 1814 kom til at indeholde oplysninger om, hvem der flyttede til og fra sognet i de såkaldte til- og afgangslister, der på landet eksisterede indtil 1875. Disse lister førtes til gengæld ikke i Sønderjylland.

Efter afståelsen til Tyskland som følge af krigen 1864 fortsatte kirkebogsføringen kun uanfægtet i 10 år her, idet Bismarck som et led i kampen mod Den katolske Kirke ønskede at fratage kirken den retsgyldige registrering af befolkningen. Der blev derfor oprettet en særlig institution "Standesamt", som skulle tage sig af al registrering af fødsler og dødsfald. For at gøre registreringen fuldstændig blev der også indført tvungen borgerlig vielsesregistrering, inden kirkelig vielse kunne finde sted. Nu må man ikke tro, at denne registrering var Bismarcks opfindelse. Nej, ideen kom fra Frankrig og var en udløber af de tanker, der var sat i gang ved Den franske Revolution. Naturligvis stod det de forskellige trossamfund frit for at fortsætte med at føre lister over de kirkelige handlinger, de havde blot ikke borgerlig gyldighed. Således blev det også i Sønderjylland fra og med 1. oktober 1874. Den danske betegnelse for instituti-

onen blev "Personregister", og embedsmanden blev logisk nok "Personregisterfører". Som regel svarede distriktet til sognet, men der var enkelte undtagelser.

I løbet af de 56 år, hvor tysk administration og lovgivning havde rådet i Sønderjylland, var snart sagt alle områder inden for lovgivningen og administrationen blevet indrettet anderledes, end udviklingen havde formet dem i Danmark. Der forestod derfor efter Genforeningen i 1920 et uhyre kompliceret arbejde med at bringe Sønderjylland ind under dansk lovgivning, selv om man var fast besluttet på, at Kongeå-grænsen så vidt muligt overalt skulle slettes. På nogle områder gik det hurtigere end andre, men der er stadig nogle sejlivede rester tilbage. Det gælder f.eks. landinspektørarbejdet, og for selve matrikuleringen er man først nu ved at få tingene på plads. Og så gælder det kirkebogsføringen og personregistrene, men her er forholdet det, at det er helt bevidst, at man hidtil ikke har afskaffet den sønderjyske ordning. En undtagelse er dog den tvungne borgerlige vielse, som blev afskaffet i 1926, mens fødsels- og dødsregistreringen bibeholdtes i borgerligt regi efter Genforeningen.

For at forstå dette er det igen nødvendigt at kaste blikket lidt tilbage. Også i Danmark havde kirkebøgerne nemlig været til diskussion. Så tidligt som i 1859 havde historikeren Fr. Barfod udarbejdet og forelagt et fuldt færdigt forslag til borgerlig registrering for Folketinget, hvor det blev livligt debatteret, uden at det førte til noget. Efter systemskiftet i 1901 fik Venstre i Folketinget vedtaget et forslag om tvungen borgerlig vielse, men det blev standset i Landstinget, og i det kirkelige udvalg behandlede man i tiden 1904-07 på ny spørgsmålet om en borgerlig registrering, men da det blev kædet sammen med en ny kirkeforfatning, kom det aldrig til behandling i selve tinget.

Tanken om en borgerlig registrering var således ikke ny for de danske politikere, der skulle udforme de nye love for Sønderjylland i 1920. At man anså dem for en realistisk mu-

lighed, fremgår af bemærkningerne til lovforslaget, hvor det hedder: "At få sådanne registre indført i det øvrige Danmark ville i høj grad være ønskeligt, og der var derfor al grund til at bevare disse registre og pligten til at foretage anmeldelser til dem." I byerne førtes registre af en kommunal embedsmand, mens det på landet som regel var sognefogedens job.

Den sønderjyske særordning fortsatte, uden at der skete noget i det øvrige Danmark med hensyn til kirkebogsføringen. Indførelsen af folkeregistrene i 1924 fik heller ingen betydning herfor, og det gjorde CPR og tildelingen af personnumre heller ikke. I 1970 nedsatte Indenrigsministeriet imidlertid et udvalg, som skulle afgive betænkning om borgerlig personregistrering i Danmark med direktøren for ministeriets sekretariat for personregistrering, Henrik Nielsen, som formand og bl.a. rigsarkivar Johan Hvidtfeldt som medlem. Resultatet var en klar anbefaling ud fra såvel økonomiske som praktiske grunde af, at Danmark skulle overgå til en ensartet borgerlig registrering over hele landet. Som bekendt er dette ikke sket, men det skal ses som en konsekvens af betænkningen, at den sønderjyske personregistrering i 1977 blev bragt i overensstemmelse med kommunalreformen, således at der nu er et centralt sted i hver kommune, hvor den borgerlige registrering finder sted, nemlig på kommunekontoret, hvor personregisterføreren kan arbejde sammen med folkeregistret. Samtidig blev formen moderniseret, idet man gik over til et løsbladesystem, der kan udfyldes på skrivemaskine i det fornødne antal eksemplarer.

Mens Sønderjylland således kom nogenlunde ajour, strandede et forsøg på at indføre

et tilsvarende løsbladesystem i kirkebøgerne, efter at en arbejdsgruppe under Kirkeministeriet havde arbejdet i flere år. I stedet fik man i 1987 i en ny kirkebogsbekendtgørelse fornyet reglerne om, at kirkebøgerne skal være indbundne protokoller, der skal føres i to enslydende eksemplarer skrevet i hånden. Fornyelserne i den bekendtgørelse var særdeles beskedne, og systemet må fra starten karakteriseres som både upraktisk, forældet og kostbart.

Der står vi så i dag. Sønderjyderne skal ganske vist have en ekstra dåbsattest, når de skal have foretaget en ny kirkelig handling, men har i øvrigt et nogenlunde moderne system. I resten af Danmark har man kun en attest, men mange forskellige registreringssteder f.eks. i byerne, og alle, uanset hvilket trossamfund de tilhører, således f.eks. også muslimer, skal gennem folkekirkens registrering, som i princippet foregår som i 1812, og hvorfra der gennem et utal af blanketter og indberetninger skal rapporteres til folkeregister og CPR.

Med den nye rapport fra Forskningsministeriet om informationssamfundet år 2000 skulle der være kommet en gunstig lejlighed til at rydde op i systemerne og for første gang i Danmarkshistorien skabe et fælles tidssvarende registreringssystem byggende på samme principper som de sønderjyske personregistre men med anvendelse af den moderne teknik, svarende til, hvad man har indført i Norge og Sverige. Det er en selvfølge, at folkekirken og de andre trossamfund kan fortsætte med at registrere deres medlemmers kirkelige handlinger. På en vis måde betyder det blot, at cirklen er sluttet, for sådan var tanken jo også med de ældste kirkebøger.

Kancelliets Brevbøger

Blandt Rigsarkivets samlinger indtager Danske Kancellis kopibøger - Kancelliets Brevbøger - en central placering, idet man heri kan

se de beslutninger, som kongen/centraladministrationen traf vedrørende landets indre forhold, både af generel art og de personorienterede afgørelser. I tilknytning til SLÆGTENS

temahæfte - *Slægtsforskere: Lad os hige og søge i bøgerne!* 5. udvidede udgaves afsnit *Ældre slægtshistoriske kilder* - skal her fortælles lidt uddybende om de trykte udgaver af *Kancelliets Brevbøger*. Kancelliet indførte breve i to sæt kopibøger:

- Breve vedrørende landets indre forhold i almindelighed, de åbne breve, blev indført i "Registre" (bevaret 1513-1799, brevene er indført efter landsdele med den fulde ordlyd), og brevene blev altid indledt med ordene: Gøre alle vitterligt...
- Breve vedrørende enkeltpersoner, de lukkede breve (missiver), blev indført i "Tegnelser" (bevaret 1535-1799, oprindeligt indført som uddrag, først fra 1572 indført efter landsdele), og blev altid indledt med ordene: Vor gunst tilforn...

Åbne breve, "Registrene", er for årene 1513-

23 udgivet på tryk i årene 1781-94 i *Suhms Samlinger til den danske Historie*, fra bd. 2 til bd. 3 i *Nyerups Nye samlinger til dansk Historie*. For årene 1523-35 er uddrag af de åbne breve trykt 1879 i *Erslev og Mollerups Kong Frederik den Førstes danske Registranter*, fortsat 1881-82 i *Danske Kanceliregistranter 1535-1550*.

Lukkede breve, "Tegnelser" (missiverne), for årene 1535-50 (fuld ordlyd af de bevarede uddrag) er udgivet 1853-86 i tidsskriftet *Danske Magazin*, fra 3. rk. bd. 4 til 4. rk. 6 bd.

Både de åbne og lukkede breve, Registre og Tegnelser, fra årene 1551-1657 er i uddrag udgivet samlet i *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks Indre Forhold 1885-2002* af C.F. Bricka m.fl., nu Ole Degn.

AB

Arveafkald i Firgaarde

af Kirstin Nørgaard Pedersen, Agernvej 95, 8330 Beder ☎ 86 93 62 58.

Arv efter barnløse søskende! - Intet er bedre at finde for os underlige mennesker, som bruger næsten al vor disponible tid til at grave efter slægtens rødder. I det midtjyske Ry Birks tingbog findes 2 sådanne afkald vedr. bl.a. Firgaarde i Dover sogn, hvor en stor flok søskende og søskendes børn giver afkald. Afkaldene er indskrevet i tingbogen 6.11.1678 (fol.139b-149a) og 30.11.1680 (fol.150b-151a).

Søren Bertelsen i Firgaarde afkald 1678

For retten stod Bertel Poulsen i Mesing på sin far Poul Bertelsens vegne ibid., Anders Sørensen i Ans på sine egne og på sin bror Bertel Sørensens vegne, Søren Sørensen i Ry på sine egne vegne, Rasmus Ibsen i Mesing på sin hustru Johan Sørensdatters vegne.

Thomas Lauridsen i Skovsrod og Niels Lauridsen i Ry på deres egne og deres tre sø-

stres ved navn Gienete Laursdatter i Ebstrup, Karen Laursdatter og Anne Lauridsdatters vegne, Jens Pedersen i Skovsrod på sin hustru Inger Laursdatters vegne.

Bertel Pedersen i Forlev på sin mor Karen Bertelsdatters vegne, Niels Laursen Skovs i Ry på Gertrud Nielsdatters vegne, efter fuldmagt af hendes mand Christoffer Pedersen i Javngyde, og enhver for retten i hånd tog fornævnte Søren Bertelsen i Firgaarde, gjorde og gav ham en evig, fri, tryk og uigenkaldendes afkald og kvittering for al den arv enhver er arvelig tilfalden efter sl. afgangne Niels Bertelsen, som boede og døde i Firgaarde, være sig udi jordegods, guld, sølv, penge og tilstående gæld, kobber, messing, tin, klæder, levende eller døde varer, intet undtagen i nogen måde, ved hvad navn det har eller nævnes kan, og kender forskrevne Bertel Poulsen i

Mesing på sin far, Poul Bertelsens vegne, som var sl. Niels Bertelsens bror.

Anders Sørensen i Ans på sine egne og sin bror Bertel Sørensens vegne, Søren Sørensen i Ry, Rasmus Ibsen i Mesing hans hustru Johanne Sørensdatters vegne. Thomas Lauridsen i Skovsrod og Niels Lauridsen i Ry på deres egne og deres bror Bertel Lauridsens, og deres tre søstre navnlig Gienete Lauridsdatter i Ebstrup, Karen Lauridsdatter og Anne Lauridsdatters vegne, som var sl. Niels Bertelsens brorbørn.

Bertel Pedersen i Forlev på sin mor Karen Bertelsdatters vegne, som var sl. Niels Bertelsens søster. Niels Laursen Skovsrod i Ry på Gertrud Nielsdatters vegne i Javngyde efter fuldmagts indhold. - Og kender forskrevne alle og enhver, at de har annammet og oppebåret af bemeldte Søren Bertelsen i Firgaarde penge, fyldest, fuld værd og nøjagtig betaling foruden de arveparter, som er dem arvelig tilfalden efter bemeldte sl. Niels Bertelsen, så de takker fornævnte Søren Bertelsen godt for god og redelig betaling, jævning og skifte i alle måder, hvorfor de forpligter dem selv og deres arvinger at holde Søren Bertelsen og hans arvinger uden skade og skadesløs i alle måder.

Og stod forskrevne Bertel Poulsen i Mesing på sin far Poul Bertelsens vegne, Anders Sørensen i Ans på sine egne og Søren Sørensens i Ry, Rasmus Ibsen i Mesing på sin hustru Johan Sørensdatters vegne, Thomas Laursen i Skovsrod og Niels Laursen i Ry på deres egne og deres bror Bertel Laursens, deres tre søstre navnlig Gienete Laursdatter i Ebstrup, Karen Laursdatter og Anne Larusdatters vegne. Bertel Pedersen i Forlev på sin mor Karen Bertelsdatters vegne. Niels Lauridsen Skovsrod i Ry på Gertrud Nielsdatter i Javngyde hendes vegne, med bemeldte Søren Bertelsen i Firgaarde til vedermåls ting og i alle måder samtykte, som forskrevet står, at så for retten er passeret bekræfter vi underskrevne og forseglede, tester ut supra.

Afkald 1680 til Mette Andersdatter, afgangne Søren Bertelsens i Firgaarde

For retten stod Poul Bertelsen i Mesing på sine egne vegne Anders Sørensen i Ans på sine egne og sin bror Bertel Sørensens vegne i Sturup i Skåne, Søren Sørensen i Ry på sine egne vegne, Rasmus Ibsen i Mesing på sin hustru Johanne Sørensdatters vegne.

Thomas Laursen i Skovsrod på sine egne og på sin bror Bertel Laursen i Onsted i Sjælland hans vegne, og på sin søster Anne Laursdatters vegne, Niels Laursen Skovsrod på sine egne vegne, Laurs Poulsen i Ebstrup på sin mor Gienete Laursdatters vegne.

Peder Frandsen i Søballe efter fuldmagt på Anders Bundes vegne i Vengegaard og efter begæring af Gertrud Nielsdatter i Javngyde at give Mette Andersdatter afkald, eftersom hendes husbond Christoffer Pedersen jægermester (er) udi hans kgl. majestæts forretning. Bertel Pedersen i Forlev på sine egne vegne.

Og forskrevne udi hånd tog forberørte Mette Andersdatter, salig Søren Bertelsens i Firgaarde, og gjorde og gav hende en evig, nøjagtig, tryk, fri og uigenkaldendes afkald for al den arv, bo og bopenge, rørende og urørende gods være sig udi jordegods, ejendom, sølv, penge tilstående gæld intet undtagen i nogen måder, ved hvad navn det har eller nævnes kan, for al den arv enhver arveligt er tilfalden efter deres bror, farbror og morbror sl. Søren Bertelsen, som boede og døde i Firgaarde... (arvingerne gentages, og afkaldet slutter med de vanlige forsikringer).

Nogle år før, 5. juni 1673, fik Niels Poulsen i Mesing og Niels Bertelsen i Firgaarde tinglæst et afkald af en lidt anden art.

For retten stod Sejer Jensen, sl. Jens Bertelsens søn i Tulstrup og i hånd tog Niels Poulsen i Mesing og Niels Bertelsen i Firgaarde og gav dem en evig, nøjagtig, fri og uigenkaldendes afkald for alt, hvad de har haft under værgemål, af alt hvad der er ham arveligt tilfalden efter hans salige forældre Jens Bertelsen og Karen Eriksdatter, som boede og døde i Tulstrup.

Og kender fornævnte Sejer Jensen, at han har annammet og oppebåret af fornævnte Niels Poulsen og Niels Bertelsen penge, fyldest og fuld værd, som de af forskrevne hans salige forældres efterladte gods og bo har haft under værgemål, så han takker dem godt for god redelig betaling i alle måder, hvorfor han forpligter sig og sine arvinger at holde Niels Poulsen, Niels Bertelsen og deres arvinger kvit og fri for alle og enhver mands hinder, kiv, trætte og tiltale, som nogen her efter enten fødte eller ufødte kan påtale i nogen måde, og var fornævnte Sejer Jensen med Niels Poulsen og Niels Bertelsen til vedermåls ting og i alle måder samtykte, som for skrevet står.

Der har altså været endnu en bror, Jens Bertelsen. Når hans søn Sejer Jensen ikke er nævnt i de to arveafkald, må det formodes, at han er død inden uden at have efterladt sig arvinger.

Efterskrift

Af foregående afkald ses, at vore gamle tingbøger indeholder mængder af slægtshistorisk stof, som venter på at blive udnyttet.

De afskrevne afkald oplyser således, at Gienete Laursdatter/Gjerner Lauritsdatter, født ca. 1637, død 1711, gift med selvejerer Poul Nielsen i Ebstrup i Sejling Sogn, må have været datter af Laurs Bertelsen i Skovsrod i Tulstrup sogn og dennes foreløbigt ukendte hustru.

Parret i Ebstrup kendes fra Erik Brochs artikel *Selvejet i Hids herred før landboreformerne*, i *Fra Viborg Amt 1972*, s. 34 ff, specielt s.61. - Bondekonen med det uhyre sjældne fornavn Gienete/Gjerner kunne nok få en og anden til at tænke på "Den skotske Kvinde paa Tjele", hun var jo blot 150 år ældre.

AB

Død thybo på værtshus

Jagt på billige fyraftenspilsnere kan føre til mange ting, også interessante personalhistoriske fund! - Indehaveren af et lokalt værtshus har som udsmykning valgt mange spændende effekter; i et bord er der under en glasplade nedfældet mavebælter fra cigarer og mange engangslightere, og loftet er beklædt med trøjer med reklamepåtryk osv.

På en væg hænger en oval metalblikplade med dekorativ ramme; pladen har flg. indskrift (her gengivet med original bogstavering): *Minde over den i Livet agtede og ærede Mand, Gaardeier og Sognefoged Niels Christian Lauritzsen, født i Nørgaard i Helligsø den 31te Marts 1822, ægteviet den 20. November 1849 med daværende Pige, nu hans efterladte Enke, Birthe Marie Villumsdatter af Kobberrødgaard, død i sin eiende Fødegaard den 18de Juni 1871 i den Alder 49 Aar og henved 3 Maaneder. - Hvil over Himlens Stjernehær Paa Fredens lyse Vange, Hvorhos Gud-Fader, Sønnen er, Som beder for de mange. Der var*

for mig et Hjem bered, Et lyst og saligt Blivestad, Der skal jeg atter favne Dig, Du efterladte Kjære, Der skulle vi i Fredens Hjem For samlet evig være I evig Fred i Himlens Bo I salig Fryd i evig Ro. - Joh. Aab. 21,7.

Pladen er en såkaldt mindeplade, som - i al fald i 1800-tallets Nordvestjylland - ofte blev fæstnet til agtværdige gårdmandsfolks kister, hvorfra de umiddelbart før selve begravelsen atter blev fjernet og derefter ophængt i kirken. Senere må det lokale menighedsråd have taget denne plade ned fra dens plads i Helligsø Kirke i det sydlige Thy, hvorfra den ad uransalige veje er havnet på et værtshus i Viborg!

Niels Chr. Lauritzsen, 1822-1871, ejer af fødegården, Nørgaard i Helligsø By og Sogn, var søn af Lauritz Madsen Nørgaard og hustru Dorthe Cathrine Nielsdatter. Hans kone siden 1849, Birthe Marie Villumsdatter, 1827-1898, var datter af gårdmand Villum Isaksen og hustru Elisabeth Sofie Nielsdatter i Kob-

berø(gaard) i nabosognet Gettrup, og efter N.C. Lauritzsens død blev hun gift anden gang 1872 med Anders Pedersen (Smed), 1841-1923, søn af husmand Peder Andersen Smed og hustru Karen Nielsdatter i Sem i Hvidbjerg

sogn på Thyholm; Anders Pedersen (Smed)s anden kone, Petrea Jensine Andersen Møller, døde 1903 i Nørgaard, der således gik i arv i kædeægteskaber gennem mellem 50 og 75 år.

AB

Slægtsforeningen Barfod-Barfoed

af Jørgen H.P. Barfod, Ved Fortunen 10 A, 2800 Lyngby ☎ 45 87 22 54.

Den første slægtsforening Barfod-Barfoed stiftedes i november 1921 med det formål at få udgivet en slægtsbog. Historikeren Poul Frederik Barfod (1811-1896) havde i sin tid samlet en hel del materiale, og hans søn N.F.S.G.G.B. Barfod (1848-1928) fik nu som opgave at fuldføre værket. Slægtsbogen udkom da i 1925, men efter dens udgivelse sygnede foreningen hen og ophørte sin virksomhed i 1930.

Efter 2. Verdenskrig var en ny generation kommet til, og foreningen genoplivedes i maj 1952 med det formål at forny slægtsbogen. Jørgen H.P. Barfod udsendte i 1960 en slægtsbog "*19 generationer*", som føjede nyt til den gamle slægtsbog. Da foreningen samtidig med indsamlingen af oplysninger også havde indsamlet fotografier af slægtsmedlemmer, både afdøde og nulevende, udsendtes - af økonomiske grunde - 12 hæfter fra årene 1963 til 1980, der tilsammen udgør bogen "*19 generationer i billeder*" og derfor kan betragtes som et supplement til den udgivne slægtsbog.

Foreningen har lige siden sin start i 1952 haft årlige sammenkomster, og da der atter var forløbet en generation, blev der 1992 udgivet en ny slægtsbog "*Barfod Sagaen*" med en del tilføjelser, både i ældre slægtsled og nye slægtsled. Denne var også udarbejdet af Jørgen H.P. Barfod. Siden 1984 har foreningen endvidere ca. en gang årligt udsendt et

medlemsblad "*Fodnoter*". Heri bringes nyheder om slægten samt mindre artikler fra de foregående generationer. "*Fodnoter*" nr. 9 er netop udsendt 1995.

Foreningen er derfor stadig interesseret i at skaffe mere viden om de tidligere medlemmer af slægten, da der stadig findes en del "huller" i nogle af slægtsgrenene, især vedr. medlemmer, der ikke anvendte efternavnet Barfod på egnen i Hammerum Herred. Derfor modtager vi meget gerne oplysninger, som derefter vil blive bragt i vore "*Fodnoter*", og muligvis kan vi samle alt det nye i et supplement.

Endvidere har foreningen efterhånden skabt sig både et stort billedarkiv og et stort dokumentarkiv vedr. slægtsmedlemmer. Foreningen vil derfor gerne modtage dokumentarisk materiale, fotos mv., som kan medvirke til at skabe et bedre billede af vore forfædre. Der vil jo også om en generations tid nok blive udgivet en ny slægtsbog.

Slægtsforeningens formål er at øge kendskabet til slægten og dens historie, og det gøres bl.a. ved udgivelse af skrifter og bøger om slægten. - Som medlem modtager man gratis foreningens publikation "*Fodnoter*".

Som medlemmer kan optages enhver, der må antages at nedstamme fra Jens Barfod til Sædding Storgaard ved Nr. Nebel og disses ægtefæller, og som passive medlemmer enhver, der har interesse for slægten, efter godkendelse af foreningens bestyrelse.

Mormonkirkens slægtshistoriske centre

af Anna Margrethe Krogh-Thomsen, Hedebyvej 5, 3650 Ølstykke ☎ 42 17 92 51.

E: krogh@get2net.dk

Hvad kan jeg bruge dette arkiv til? - Og hvad kan jeg finde derinde? Det er de 2 spørgsmål, de fleste slægtsforskere stiller, når de hører om eller besøger et af Mormonkirkens Slægtshistoriske Centre. De spørgsmål har jeg selv fået stillet mange gange, og da det er umuligt på 5-10 minutter at give et nogenlunde ordentligt svar, har jeg derfor besluttet at skrive denne artikel. Her vil jeg forsøge at gennemgå nogle af de mange forskellige registraturer og andre materialer, der findes derinde, og som står til de besøgendes rådighed prøve at skitsere, hvad man kan finde i disse. Jeg forventer ikke, at I skal kunne huske alt, men betragt biblioteket eller centret som et tilbud på lige fod med alle andre arkiver. Eller som et "leksikon" I kan bruge, hvis I får lyst dertil.

Mormonkirken har, som mange ved, affilmet en meget stor del af verdens genealogiske materialer såsom kirkebøger, folketællinger, skifter og meget mere. De filmkopier, vi slægtsforskere dagligt har brugt på Rigsarkivet i København i næsten 50 år og stadig slider på, er lavet af mormonkirken og givet som gave til den danske stat.

De grønlandske kirkebøger, der "gik ned" med grønlandsskibet "Hans Hedtoft", var heldigvis filmet inden, så de er stadig til rådighed for alle, der har interesse deri.

I vore centre landet over (se adresselisten i slutningen af artiklen) er registraturerne til alle de affotograferede arkivalier til stede, men kun en lille del af selve filmene. De øvrige kan bestilles hjem fra USA. På kirkens hovedbibliotek i Salt Lake City er alle film til stede, og dette benytter ca 13.000 mennesker sig dagligt af. 80% af dem er ikke medlemmer af vor kirke, så de er virkelig tilgængelige for alle. I denne artikel vil jeg kun kort fortælle lidt om de vigtigste grupper:

IGI (International Genealogical Index)

Denne gruppe består af en meget stor samling mikrokort fra næsten hele verden. I alt ca. 52 millioner oplysninger og heraf ca. 5 millioner danske. Disse oplysninger kan enten være en persons fødsels-/dåbsdag eller vielsesdato.

Kortene er først inddelt efter land, dernæst efter amt, eller anden områdebetegnelse som bruges i det pågældende land. En undtagelse er dog Tyskland, her er hele landet taget under et sammen med det tidligere Østtyskland. De samme oplysninger, som er på disse kort, findes også på computeren.

At benytte disse kort kan være en god genvej til at finde en dåb eller vielse, som "driller" på de andre arkiver. Men husk altid at kontrollere oplysningerne bagefter på det egentlige arkiv: alt er jo lavet af andre mennesker!

Locality-kortene (Family History Library Catalog)

Dette er den anden meget vigtige store gruppe, hvori man kan finde alle de arkivalier, der er filmet af mormonkirkens fotografer. Når en slægtsforsker normalt går på arkivet, er mange af os vel nok lidt usikre i vor viden om, hvad der findes og ikke findes, og bruger derfor de arkivgrupper, vi bedst kender, såsom kirkebøger og folketællinger.

Men ved at bruge disse kort får man en oversigt over et stort antal andre arkivalier, som også kan benyttes i vor forskning, som f.eks. godsarkivalier, amts- og herredsarkivalier.

1. I begyndelsen af hvert lands kort findes en oversigt over de lokaliteter, der er filmet arkivalier fra. Ved at se her først får du den rigtige indgang til at finde det sogn, amt eller herred, som du ønsker at forske i. Det er vig-

tigt at se godt efter, både under sogn og amt og land.

2. Under sognet finder du de mest almindelige arkivalier, som gælder for det pågældende sogn, såsom kirkebøger, skifter og godsarkivalier.

3. Under amtet finder du folketællinger, lægdsruller, dødsattester, pasprotokoller, skolearkivalier og mange andre amts- og herredsarkivalier. Men husk selv at studere disse localitykort grundigt og se både under sogn og amt.

4. Som et eksempel vil jeg nævne skifterne. Dem bruger mange heldigvis, men mange har også svært ved at finde ud af helt præcis, hvilket gods deres forfædres gård eller hus har hørt under. På disse kort er det meget lettere, da der inden for hver enkelt sogn er nævnt alle de godser og andre myndigheder, som ejede jord eller hus i det pågældende sogn.

Desuden er der en oversigt over alle de øvrige steder de pågældende godser ejede jord, så man på den måde kan se, inden for hvilke sogne ens forfædre muligvis har flyttet rundt. Husk - menneskene var jo bundet til godset og ikke til sognet. Al jord var dog ikke ejet af godser, så derfor er der også andre former for skifter, nogle står under amterne.

5. Sønderjylland har altid været lidt specielt. Husk i Sønderjylland var det [siden 1874] ikke lovbeftet at indføre dåb og vielser i kirkebøgerne, men derimod var det lov at blive indført i civilregistraturen, og denne er flere steder filmet op til 1930-1950. På Rigsarkivet har vi jo kun de sønderjyske kirkebøger op til ca. 1914.

6. Udover Danmarks grænser er der også meget at finde, f.eks. er en stor del af Berlins kirkebøger fra ca. 1650 til 1875 blevet affilmet af Mormonkirken i årene 1934-36, altså før 2. Verdenskrigs begyndelse. Det samme gælder for mange andre tyske byer. Dette er for mig personlig en fantastisk ting. Kirken kunne jo lige så godt have begyndt sin filmning i Skandinavien eller i et hvilket som

helst andet land. Mange af disse tyske arkivalier er jo desværre blevet ødelagt under krigen og findes ikke mere.

I Slesvig-Holsten, hvor kirkebøgerne for en stor del ligger ude i de små præstegårde, er en del af dem allerede filmet, men kirken er atter igang i dette område i håb om, at disse bøger kan blive til glæde for forskere over hele verden, som har rødder i dette område.

7. I denne gruppe findes også bestillingsnumre på mikrofilm af 8 millioner familiegruppeskemaer over afdøde familier fra hele verden. Skemaerne er lavet og indsendt af kirken medlemmer. Men husk - alt er registraturer og oversigter over film, som man eventuelt kan bestille hjem. På selve arkivet er kun en meget lille del af disse film hjemme, men kan som nævnt bestilles hjem for et mindre beløb. Desværre er det umuligt for mig her at komme ind på alt. Denne gruppe findes også i computeren.

Færdigtrykte og udgivne slægtsbøger og anden litteratur

Der findes også fine oversigter over dette materiale, både under localitykortene og i en hel kasse for sig selv. Nogle af bøgerne er blevet affilmet - andre ikke endnu. Men har man først fundet en bog af interesse, kan man bagefter selv gå på jagt efter den på andre arkiver - her ikke at forglemme Frederiksberg Bibliotek, der har en meget fin samling af stamtavler, slægtsbøger og andre ting, der kan have interesse for en slægtsforsker.

Computeren

På mange af vore centre er der desuden adgang til at søge på en computer, oftest dog i begrænset tid, ca. ½ time pr. person. Tidsbestilling til computeren er tilrådeligt. I København på ☎ 39 67 07 59 bibliotekets åbningstid tirsdag, onsdag og torsdag kl. 15-20. Der vil altid være hjælpere tilstede, så man behøver ikke selv at have kendskab til en computer.

På computeren kan du benytte forskellige programmer blandt andet FamilySearch. I dette program er der flere muligheder, men jeg vil kun omtale de to vigtigste:

1. Ancestral File

I dette program kan du søge på hele slægts-tavler og familieskemaer. Disse er for det meste indtil nu indsendt af kirkens medlemmer i det såkaldte "4-Generations Program". Men i den senere tid har også mange andre slægtsforskere ud over hele verden fået øjnene op for dette fantastiske program og er begyndt at sende deres eget arbejde ind på disketter (på en GEDCOM-fil). En GEDCOM-fil kan laves på næsten alle moderne slægtsforsknings edb-programmer, der i dag sælges i verden. På denne måde kan alle forskere få glæde af hinandens arbejde. Navne indsendt til dette program gør Mormonkirken ikke tempelarbejde for. Men programmet er tilrådelighed for mennesker i hele verden.

2. IGI (International Genealogical Index)

I dette store program findes navne og data på alle de personer, som vor kirke har udført tempelordinancer for. Det er i dette program, kirkens medlemmer kan tjekke, hvem der er udført arbejde for. I dette program kan man søge på 3 måder:

- a. På en enkelt person.
- b. Søge oplysninger om et ægteskab, hvor og hvornår.
- c. Søge efter børn til et bestemt ægtepar.

Oplysninger fra denne store computer kan udskrives eller kopieres både på papir, eller hvis det ønskes på en diskette (ASCII fil), som du hjemme kan bruge i de fleste tekstbehandlingsprogrammer. Eller en Gedkom-fil til brug i et slægtsforskningsprogram Flere af

de elever, jeg har haft på mine edb-hold (både kirkens medlemmer og andre), kommer således bagefter på Maglegårds Alle og arbejder videre på deres arbejde. Det er jo ikke alle, der selv er istand til at anskaffe sig en computer, selv om mange efterhånden vil få det. Mange er ældre mennesker, som aldrig før har haft mulighed for at stifte bekendtskab med et sådan nymodens "uhyre", og de skal også først finde ud af, om det er noget, de kan (eller tør), og som har deres interesse. Alle kan lære det, bare de kan se forskel på A, B og C. Men det er jo altid rart at vide, hvilke muligheder der findes.

Rundt om i landet findes mormonkirkens slægtshistoriske centre, som slægtsforskere er velkommen til at benytte. I listen herunder ses centrene beliggenhed og lederens navn/tlf.-nummer, således man kan ringe og aftale tid for et besøg:

- **København:** Maglegårds Allé 83, 2860 Søborg ☎ 39 67 07 59. Leder Henny Rasmussen ☎ 44 97 06 48.
- **Slagelse:** Skovvejen 50, 4200 Slagelse ☎ 5852 6837. Leder ☎ 57 83 43 31.
- **Aalborg:** Riishøjsvej 20, 9000 Aalborg ☎ 98 13 11 57. Leder Keld Jensen 98 17 70 52.
- **Århus:** Langenæs Allé 31, 8000 Århus ☎ 86 14 15 84. Leder ☎ 86 22 34 25.
- **Fredericia:** Kaltoftevej 27, 7000 Fredericia ☎ 75 91 26 72. Leder ☎ 75 92 9336.
- **Odense:** Lahnsgade 58, 5000 Odense C. ☎ 66 17 86 74. Leder ☎ 66 11 17 00.
- **Esbjerg:** Spangsbjerg Møllevej 34, 6700 Esbjerg ☎ 75 45 77 25. Leder ☎ 75 13 58 04.
- **Frederikshavn:** Niels Juelsvej 51, 9900 Frederikshavn ☎ 98 42 77 33.

Mormonkirken på internettet!

af Anna Margrethe Krogh-Thomsen, Hedebyvej 5, 3650 Ølstykke ☎ 42 17 92 51.

E: krogh@get2net.dk

I mange år har danskerne haft adgang til Mormonkirkens Slægtshistoriske Centre rundt om i landet, og især har computerne med de mange tilhørende CD'ere haft slægtsforskernes interesse. Mange har gennem årene spurgt, om disse CD'ere kan købes, eller om de mange persondata m.m. findes på internettet?

I påskedagene i 1999 kom den gode nyhed, at omkring 340 millioner persondata kommer på nettet. I første omgang som prøvesider - og husk: Det er de stadig i denne stund. Alt er ikke lagt op endnu, men kommer lidt efter lidt, efterhånden som man får tingene til at fungere. Man regner med 10 mill. besøg på hjemmesiden pr. dag, så teknikken skal virke, når det hele kommer op. Hvornår kan ingen sige, men jeg mener at have læst, at det bliver inden dette års udgang.

Mormonkirkens slægtsdata - IGI, Ancestral File og meget mere - ligger nu på adressen: <http://www.familysearch.org/>

Hvad kan man finde nu?

Jeg kan ikke sige, i hvilken rækkefølge oplysningerne kommer på, men jeg har afprøvet siderne og er kommet til nogle resultater, som kan komme andre slægtsforskere til gode. Jeg har jo den fordel, at jeg ved, hvad jeg selv har indsendt og derfor burde kunne finde, samtidig med at jeg undersøger, hvad der indtil nu er blevet tilgængeligt for os alle.

IGI - International Genealogical Indeks

Det er den største gruppe persondata, som er opdelt efter land eller landområde. Desværre er der kun 3 områder, der er tilgængelige i øjeblikket: British Isles, Finland og North Amerika.

Hvordan kan man se, at der kommer nye områder på? - På hjemmesidens startside indtastes det navn, man ønsker at søge på. Når resultatet

kommer frem, kan man yderst i højre side se, hvilke grupper computeren har søgt i. Heraf fremgår det samtidigt, *hvilke lande eller områder, der var tilgængelige på søgetidspunktet.* Ønsker man derefter at søge i en af de viste grupper, kan man gå videre derfra. Det er meget vigtigt at huske, da ikke alle personer kommer frem ved første søgning. Der bliver kun vist et udsnit på ca. 100 mulige.

Ancestral File

Det er en samling af slægtstavler, som er indsendt til kirken. De går på tværs af alle landegrænser. - For at få indsigt i, hvordan søgning i samlingen foregår, vil jeg gennemgå et eksempel på en af mine egne forfædre, jeg ved, skal være der:

- 1 På første side søger jeg på min oldefar, Johan Peter Møller, født 1828. Nu fremkommer en liste med 100 mulige personer, sorteret i denne rækkefølge:
 - a Data fra *IGI* efter land/landområde og dernæst fødselsår.
 - b Data fra *Ancestral File* efter fødselsår.
- 2 Ingen af dem er dog den ønskede person. Yderst til højre kan man se, hvilke grupper, der er søgt i, og her prøver jeg derfor at søge videre i *Ancestral File*. - Nu kommer yderligere 146 muligheder frem på skærmen. Ud for nr. 111 finder jeg så min oldefar, Johan Peter Møller, født 1828 i Kindertofte Sogn.
- 3 Jeg søger nu videre på ham og får hans personlige data frem samt hans forældre og ægtefælle.
- 4 Herfra kan jeg gå videre og få enten hans familie eller anetavle. Men jeg kan også søge på *Details* og få navn og adresse på den

person, der har indsendt hans oplysninger. Ud for *Submission* står et nummer, f.eks. AF 83052784. Det vil for det meste betyde, at den pågældende person har indsendt oplysningerne 1983. Dette er jo en vigtig oplysning for os slægtsforskere.

Andre muligheder

På hjemmesidens startside har du også mange andre muligheder. I venstre side kan du vælge næsten alt. Prøv nogle af de øvrige muligheder, du kan blandt andet gå videre til folketællinger, immigrationspapirer og mange andre ting, men prøv selv. Det vil gå for vidt at nævne dem alle her.

I venstre side kan du også vælge *collaborate with others* - det vil sige samarbejde med andre slægtsforskere i hele verden. Her kan du lægge dine data ind under forskellige emner, såsom specielle forfædre, efternavn, sted eller andre kategorier og her lave din egen liste, ligesom du kan søge på lister lavet af andre slægtsforskere. Du kan også lave en hjemmeside.

I næste punkt kan du bestille forskellige genealogiske hjælpemidler - fremstillet til rimelige priser.

Gemme og beskytte din slægtsforskning

I punktet *Preserve your Genealogi* kan du læse, hvordan du kan indsende dine egne slægtsforskningsdata til *Ancestral File* og på den måde få koblet dit arbejde sammen med data fra andre slægtsforskere i hele verden, så det hele kan blive samlet til een stor database.

Rettelser og tilføjelser til data, der allerede findes i *Ancestral File*, kan også indsendes. Alt skal indsendes i en GEDCOM-fil på en diskette til et af Mormonkirkens Slægtshistoriske Centre, som findes over hele verden.

Ønsker du at gemme og beskytte din slægtsforskning i een stor samlet database under FamilySearch, tilbyder kirken også det - følg vejledningen under *preserve your genealogi!*

Mange mennesker har gennem årene lavet et meget stort arbejde med deres slægtsforskning, og hvad skal der så ske med alt dette arbejde, når disse flittige mennesker engang er væk? Det er et spørgsmål, der tit er blevet drøftet blandt slægtsforskere. For alle har jo desværre ikke nødvendigvis efterkommere, som er interesserede i de efterladte papirer, og de eventuelle efterkommere forstår vel heller ikke deres egentlige værdi for andre. Derfor syntes jeg, det er fantastisk, at vi alle her får tilbudt at få samlet og opbevaret vore data i een stor database, gemt og beskyttet i granitbjergene i Utah. - Læs mere om dette i vejledningen. En meget nyere udgave ligger på Københavnerforeningens hjemmeside:

<http://www.genealogi-kbh.dk>

Med dette vil jeg slutte og opfordre brugerne til at afprøve denne hjemmeside i alle dens kroge, da der er langt mere, end jeg selv har afprøvet og her kan komme ind på. Næsten alle siderne er prøvesider og ændrer sig hele tiden. Men jeg er sikker på, at det bliver nogle sider, som vi alle vil bruge flittigt.

Begynd at slægtsforske – på internettet!

Under denne overskrift har jeg sammen med Finn Jelstrup fra *Slægtshistorisk Forening for Aalborgegnen* optrådt 5 gange i den forløbne sæson. 4 gange i forbindelse med, at vore biblioteksfilialer har bedt os om at medvirke ved udbredelsen af kendskabet til internettet – med slægtsforskerne som målgruppe – og 1 gang i foreningens eget regi, hvor vi ønskede at introducere nyskabelsen for vore egne.

Hver gang har vi måttet lave vores materiale og vores forberedelse helt om – alt for mange ændringer og nye ting havde set dagens lys "siden sidst", så der var ikke noget med at køre på "rutinen".

Helt fantastisk har det været for mig at få lov til at benytte mig af de muligheder, der ligger på internettet. Endnu kan jeg ikke fortælle om for længst forsvundne forfædre, der er dukket op på skærmen foran mig. I stedet kan jeg dog berette om utallige timer, hvor jeg beundrende har kikket andre ihærdige slægtsforskere, foreninger, institutioner, forlag m.v. over skulderen og set, hvor mange "sølvfade", der på vej ind i det næste årtusinde lægges for vore fødder på Internettet. Anetavler, billeder, efterlysningsmuligheder, bogafsnit, kort, skemaer, samarbejdspartnere – hjælpemidlerne er utallige! Internettet er fyldt med "spor", der via de sædvanlige slægtsforskermuligheder (som vi kender så godt) skal gøres til "fakta", før de indgår i vore egne samlinger.

Vejen til "sporene" skal vi hjælpe hinanden med at finde frem:

- Omtalte introduktionsaftener i foreningsregi kan jeg varmt anbefale.
- "Udveksling af gode links" kunne også foregå, når foreningerne holder møde.
- Eller som hos os: Vi har etableret et "postforum" med 69 (af 378) medlemmers e-mail-adresser – så kan vi bl.a. sende "tips og ideer" til hinanden!
- I forbindelse med sidste års årsmøde i SSF blev Sammenslutningen kraftigt opfordret til at gå på nettet. Det er nu sket – og i skrivende stund har jeg kendskab til yderligere 4 medlemsforeninger, der ligeledes er gået med. Det hilses absolut velkomment, og ved bl.a. at benytte SSFs hjemmeside som paraplyside kan vi også ad den vej udbygge hinandens kendskab til alle mulighederne for slægtsforskerne.
- I skrivende stund har vi ligeledes i SLÆGTENS regi email-adresser på 26 af 35 SSF-medlemmer. Det kunne også på længere sigt bl.a. bruges til at udveksle nyheder og information om internettet.

Endnu er det ikke blevet en nødvendighed for slægtsforskere at have computer og internetforbindelse – der kan stadig laves god slægtsforskning med papir og blyant – men vi skal til stadighed udvide vores kendskab til fortiden, og da det jo nu også kan gøres med computer og forbindelse til internettet, skal vi selvfølgelig følge med i "tidens krav", som Niels Hausgaard siger det. BØ

Iver Blik til Nørbækgaard

af Flemming Bæk Laursen, Hødalen 1, Havbro, 9600 Aars ☎ 98 66 40 05.

SLÆGTEN nr. 4, juli 1991, s. 34, bragte i serien *Blåt blod* oplysninger om Johanne Grøn på Oustrupgaard i Røgen Sogn (Gjern Herred), stammor til tusindvis af nulevende. Her

blev det påvist, at hun var datter af den adelige Karine Blik på Ørnhoved ved Herning; Karine må - indtil det modsatte er påvist - anses for at være søster til sin lavværge An-

ders Blik til Nørbækgaard i Nørbæk Sogn ved Randers.

Danmarks Adels Årbog 1888s stamtavle over slægten Blik trænger på flere punkter til en revision. - Derfor disse forslag til rettelser vedr. Karine og Anders Bliks far:

Iver Blik til Nørbækgaard

Han tilhørte en jysk adelsslægt, som i sit våben¹ førte en halv sort enhjørning i hvidt (sølv) felt og på hjelmen 7 eller 11 vekselvis sorte og hvide faner, til tider 2 vesselhorn.

Blik-våbenet

- tegnet af Herman Storck, gengivet efter Sven Tito Achen: *Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle*, 1973.

Ifølge *Trap: Danmark*² nævnes Iver Blik 1543 som den første af sin slægt til Nørbækgaard, som den ejede til 1657, da oldesønnen Ove Blik solgte gården til Erik Grubbe.

Iver Blik blev - efter børnenes alder at dømme - født før 1505, snarest omkring 1490/95, muligvis før; og adelsårbogen hævder, at han var søn af Anders Blik til Nystrup i Thy og Anne Kaas(?). - Iver blev gift senest 1530 med en datter af den 1492 adlede Poul Byrialsen til Roumlund og hustru Maren Andersdatter (Benderup?).

Iver Blik må have haft mindst 3 børn: Anders Blik, født senest 1530, nævnt 1555-99, overtog Nørbækgaard, Maren Blik, gift med

Jens Munk³, samt Karine Blik, født før 1545, død efter 1599, gift senest 1565 med Erik Grøn til Ørnhoved, død senest 1583; dette par var forældre til bl.a. ovennævnte Johanne Grøn, født senest 1565.

Iver Blik nævnes første gang 1540⁴, nemlig som arving efter sin bror Mikkel Blik (Blick), født senest 1495, død 1536/40, nævnt 1520-36, Blik-slægtens mest kendte mand, der djærvt deltog i de politiske stridigheder mellem Christian II og Frederik I. - 1543⁵ nævnes "Iffuer Blich i Beeg" i en skatteliste over adelen i Jylland.

Som "Iffuer Blick i Beegh" nævnes han 1545⁶, da han stævnedes sine svogre Anders Poulsen i Lund og Niels Poulsen i Kilstrup for arv, de forholdt ham på hans hustrus vegne efter hendes forældre.

I en anetavle over Enevold Skaktavl⁷ nævnes "Iver Blick til Nørbækgaard, kammerjunker hos dronning Elisabeth" (død 1526, Christian II's ægtefælle, dansk dronning 1515-23). - Efter kongeparrets flugt 1523 var dronningens tidligere hofmand vel ikke populær i Danmark - måske grunden til, at Iver Blik først nævnes fra 1540; hans bror Mikkel Blik var bl.a. også i tjeneste hos Christian II.

Ud fra de oplysninger, vi har om Iver, er der intet, der viser tilknytning til Thy, og at han skulle være søn af ovennævnte Anders Blik, andet end, at han fik en søn ved navn Anders. Men han kunne jo ligeså godt være opkaldt efter sin morbror Anders Poulsen eller dennes morfar.

Hvor kunne Iver have Nørbækgaard fra? - Ifølge *Trap* var Iver den første Blik på gården; men det passer ikke helt. I *Danmark Adels Årbog 1972-73* under rettelser og tilføjelser nævnes en Las Blik som Kronens bonde i Nørbæk 1524-28; og der nævnes også en præst, Peder Blik, nævnt 1512-14 i Vroue i Fjends Herred og 1517-37 i Nørbæk. De kunne være brødre til Iver. - Mon ikke deres far skal søges i Nørbæk?

Ser man på de personer i DAÅs stamtavle, som ikke kunne placeres, nævnes brødrene

Mads og Jes/Jens Blik, der nævnes 1484 som væbnere på Viborg Landsting, men uden angivelse af bopæl. Men deres segl findes i Thisesets seglværk. Mads Blik under B V 22 med utydelig omskrift, mens der i Jens Bliks segl, B V 23, læses s'iees iffers⁸, så de hed altså Iversen. De nævnes igen 1500 samme sted, ligeledes uden angivelse af bopæl⁹. - Men mon ikke de skulle være identiske med "Madz Iwerssen i Nørbeegh" og "Jess Iwerssen", der som dannemænd nævnes 1489 på Nørlyng Herredsting, dog lige efter væbnerne; der nævnes endda efter brevet¹⁰, at Mads Iversens segl er meget lig B V 22, altså Mads Bliks. - Som "Mats Iwssen i Beg" nævnes han også senest 1483 på Sønderlyng Herredsting i en sag, hvor Jep Mogensen af Bigum gjorde lovhævd på gods i Bigum¹¹.

Den før omtalte Las Blik i Nørbæk 1524-28 er måske identisk med den i 1509 på Hald Herredsting nævnte "Las Matessen i Begh" som "solgte og skødede Jepe Byndrup al den del, som Jes Hardboo, som døde i Hwistien, hans børn tilfaldt efter fader og moder"¹². Mon ikke, det er en søn af Mads Blik, der altså var død før 1509, og mon ikke Mads også var far til Iver og Mikkel Blik? Det ville forklare, hvorfra Iver havde Nørbækgaard.

Nu er det ikke svært at finde en, der kunne være farfar til Iver. Der er netop en Iver Blik blandt personerne, som ikke kunne placeres på tavlen i DAA. Denne Iver Blik nævnes i et skiftebrev 1452, hvor han arvede Hastrup (Hastrupgaard i Spentrup Sogn, Nørhald Herred) omkring 8 km fra Nørbæk; og det kunne dermed forklare, at "unge" Iver Bliks søn Anders 1580 mageskiftede Hastrup til Kronen.

Hvem Iver Blik arvede, vides ikke. Kilden er Mariager Klosters brevregister¹³, som er meget kortfattet; der står kort og godt "skiftebrev, Hastrup faldt Iver Blik til 1452." Det er nærliggende at tro, at Nørbæk var fulgt med i arven, idet Iver på en eller anden måde må have arvet den Mads Nielsen af Beg, der nævnes 1396-1408, og som netop havde både Nørbeg/Nørbækgaard og Hastrup. - Iver Blik var sandsynligvis gift med en datter af Mads Nielsen, som så døde 1452, og Iver blev dermed arveberettiget til noget af hendes arvegods¹⁴. Det kunne forklare Mads-navnet i Blik-slægten. - Nu er vi henne ved Villads Christensens tanker i hans artikel om Nørbækgaard¹⁵, hvor han også skriver, at der kunne være en forbindelse med Mads Nielsen af Beg, som havde begge gårde, og slægten Blik.

Denne Mads Nielsen af Beg er i DAA placeret på tavlen over slægten "Basse af Vendssyssel", hvor han dog næppe hører til. Han førte et drikke- eller jægerhorn i sit våben. Han var vist en velhavende mand, havde flere penge til gode rundt omkring og fik en del pantegods bl.a. i Gerlev Herred, hvor Hastrup lå.

Han er et enkelt sted gjort identisk med den Mads Nielsen, der var gift med Johanne Hansdatter Podebusk¹⁶.

Mon ikke denne del af Blik-slægten skal sættes sammen som vist på efterfølgende tavle, og vi kan så forlænge Blik'ernes historie til Nørbækgaard med godt et hundrede år. Men hvor forbindelsen til Blik-slægten i Thy er, vides ikke. Iver Blik "den ældre" kunne være søn af Henrik Blik til Nystrup 1429-42.

Iver Blik, arvede 1452 Hastrup.

Mads Blik i Nørbæk, nævnt 1483-1500

Jens Blik, nævnt 1484-1500

Peder Blik,
f. før 1485,
d. eft. 1537,
n. 1512-14 som
præst i Vroue
og 1517-37 i Nørbæk.

Las Blik, f. før 1485,
d. eft. 1528,
n. 1509-28
i Nørbæk.

Mikkel Blik,
f. før 1495,
d. 1536/36,
n. 1520-36.
n. 1543-45 til Nørbækgaard.

Iver Blik,
f. før 1505,
d. eft. 1545,
n. 1540-45, hofmand (omkr. 1523),
Gift sen. 1530 med en datter af
Poul Byrialsen.

Anders B., f. sen. 1530, d. eft. 1599,
n. 1555-99 til Nørbækgaard.
Gift med Mette Enevoldsdatter Kruse.

Maren B.
Gift med
Jens Munk.
ejer af Ørnhoved.

Karine B., f. før 1545, d. eft. 1599.
Gift sen. 1565 med Erik Grøn,

Noter:

- 1 Danmarks Adels Årbog (DAA) 1888, s. 86, Sven Tito Achen: Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle, 1973, s.154.
- 2 Trap: Danmark, 5. udg., Viborg Amt, 1962, s.355.
- 3 DAA 1901, rettelser og tilføjelser s.541, men desværre uden kildehenvisning. Der står, at dels nævnes Jens Munk i et skifte med Anders Blik, dels solgte han sin hustrus arvepart i Iver Bliks gods.
- 4 Dansk biografisk Leksikon 3-2, 1979, s.229, Samlinger til jysk Historie og Topografi, 2-4, 1893-85, s.259.
- 5 Krag: Chr. III's hist., bd.2, s.165.
- 6 Danske Magazin, 4-1, 1864, s.55.
- 7 Rigsarkivets håndskriftsamling XIII, Genealogisk-Heraldisk Selskabs Specialia S. 6.
- 8 Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen...(Rep.), II nr. 5571, A. Thiset: Danske adelige Sigiller

- fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede, 1905, B V 22 og B V 23.
- 9 Rep. nr. 9175.
- 10 Sst. nr. 6599.
- 11 Sst. under udaterede breve, nr. 13032.
- 12 Sst. nr. 11307.
- 13 Saml. til jysk Hist. og Topogr. 2-4, 1893-95, s.241 ff., DAA 1886, s.47.
- 14 Jyske Lov I. Kap. 6: Hvis der var børn i ægteskabet, arvede den mand, der overlevede sin kone, en lod af hendes arvejord. Den kone, som overlevede sin mand, fik derimod intet af hans arvejord, men måtte nøjes med en part af fællesboets købejord og løsøre
- 15 Saml. til jysk Hist. og Topogr. 2-4, s.230 ff.
- 16 Knud Prange: Fru Johanne af Vindum, i Heraldisk Tidsskrift "jubilæumshæftet" bd. 5. nr. 49-50, 1984, s.266.

Grimlund

Det i foregående artikel nævnte indlæg fra SLÆGTEN nr. 4 har affødt flere forespørgsler omkring gården Grimlund i Hoven Sogn samt Sønderbygaard i Borris Sogn og Ørnhoved i Tjørring Sogn.

I Lundsgaards bog om Borris Sogn¹ hævdes, at Sønderbygaard 1591 gik i arv fra Søren Munk og Else Lauridsdatter Seefeld til deres datter og svigersøn, Karen Sørensdatter Munk og herredsfoged Niels Hansen i Grimlund, hvis datter Sofie med sin mand herredsfoged Niels Lassen i Grimlund var forældre

til Sønderbygaards senere besiddere, brødrene Mikkel og Niels Nielsen, nævnt 1651-62 i Sønderbygaard.

Adelsårbogen² kender overhovedet ingen børn af Søren Munk, der hørte hjemme i Himmerland. - Borrisbogens viden om generationsskifte i ejerskabet til Sønderbygaard 1591 må hentyde til en indførsel i Viborg Landstings dombog³ under 4.12.1591, som er meget svær at læse. Sagen fylder 1 folioside og 2 linjer, men den midterste part af siden er helt borte. - Indledningen (med et par ulæselige

huller) må tydes således i ordret, men ikke bogstavret gengivelse:

Var skicket ærlig og velbyrdig mand Christen Munk til Ørnhoved på den ene og havde hid i rette stævnet Niels Hansen i Grimlund på den anden side for han(?) (1/2 linje med 3 ord) er tilskiftet en gård udi Bølling Herred i Borris Sogn, som kaldes Sønderbygaard, hvilken hannem udi fri søskendeskite er tilskiftet med hans hustru Karine Grønsdatter og (4 ord) ladet .. (1 ord) med skyld og landgilde ...

Bonden Niels Hansen i Grimlund arvede altså 1591 - eller før - Sønderbygaard med sin adelige hustru, der ikke hed Karen Sørensdatter Munk, men Karine Grønsdatter! Og arvegangen blev 1591 bestridt af Christen Munk til Ørnhoved, der ifølge det i SLÆGTEN nr. 4 gengivne dokument af 23.8.1599 stadig førte sag om Sønderbygaard, og som 1583/90 havde giftet sig med Marine Grønsdatter, søster til ovennævnte Karine Grønsdatter; søstrenes tilnavn betød ikke, at de var døtre af en mand, der hed Grøn til fornavn! - Ifølge adelsårbogens ovennævnte stamtavle over slægten Munk antages Christen Munk at have været brorsøn af den Søren Munk, som Borrisbogen fejlagtigt hævder havde forbindelse med Sønderbygaard. Misforståelsen stammer måske fra, at en eller anden slægts- eller lokalhistorisk interesseret har forsøgt at læse dombogen fra 1591 og fejllæst Grønsdatter for Sørensdatter og derefter gjort den konstruerede Karen Sørensdatter Munk til kusine til Christen Munk i stedet for det rigtige: opdaget, at Niels Hansen og Christen Munk var gift med to søstre. - Christen Munks første

kone, Marine Grønsdatter (der i adelsårbogen fejlagtigt kaldes Anne Grøn) må være død 1595/99, idet han i samme tidsrum må være blevet gift med den 1595 halshuggede Peder Norby til Urups enke Dorthe Bendixdatter Rosenkrantz.

Borrisbogens oplysninger om, at Niels Hansen i Grimlunds dattersønner Mikkel og Niels Nielsen var i besiddelse af Sønderbygaard 1651-62 synes ikke at harmonere med Abildtrups oplysninger⁴ om familien fra Grimlund. - Desværre har Abildtrup ikke tydeligt anført kilden til sin viden om familieforholdene på Grimlund - en sag på Viborg Landsting⁵ under 26.2.1651; Lisbet Jensdatter, salig Las/Laurids Lauridsens enke i Vestergaard, brokkede sig heri over en dom af Øster Hørne Herredsting 30.9. 1650 mellem hendes børn og (deres fætter) Mikkel Nielsen i Grimlund; heraf fremgår, at hendes mand havde været formynder for børn af sin bror i Grimlund, Niels Lauridsen, der overlevedes af enken Sophie Nielsdatter. På grundlag af dette dokumentets opregning af navne (uden angivelse af indbyrdes relationer) opstiller Abildtrup sin opfattelse af Niels Lauridsen/Lassen og Sophie Nielsdatters nærmeste efterslægt.

AB

Noter:

- 1 Chr. Lundsgaard: Borris Sogn og dets beboere 1688-1988, 1989, s.250.
- 2 Danmarks Adels Aarbog 1905, Munk-stamtavlen s.314.
- 3 Viborg Landstings dombog 1591, B.24-509, fol.193b (i Hofman-Bangs regest fejlagtigt 212b, en henvisning, der gentages af Abildtrup, jfr. note 4).
- 4 Jens Abildtrup: Slægten Abildtrup II, 1951, s.46.
- 5 Viborg Landstings dombog 1651C, B.24-575, fol.93.

Grøn-slægten på Tanderup og Ørnhoved

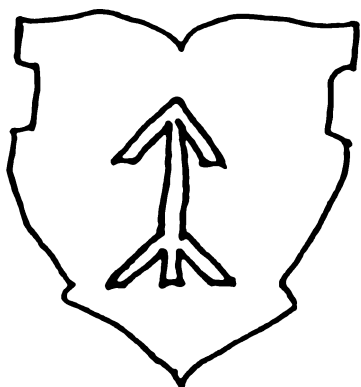
I SLÆGTEN nr. 4, juli 1991, skrev Anton Blaabjerg en artikel om Johanne Grøn og hendes tilknytning til Ørnhoved i Tjørring Sogn ved Herning. - Emnet blev taget op i SLÆGTEN nr. 12, juli 1995, hvor Flemming Bæk Laursen

skrev om Johanne Grøns mødrene slægt i artiklen "Iver Blik til Nørbækgaard".

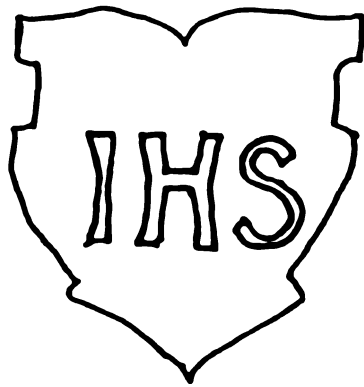
Det har inspireret mig til at skrive om Johanne Grøns formodede fædrene slægt, Grønslægten på Tanderup og Ørnhoved.

I slutningen af 1500-tallet beboedes Oustrupgård i Røgen Sogn af Sejer Andersen (Bonde), ridefoged i Skanderborg Len, død 1598, hvorpå enken Johanne Grøn (i live 1626) giftede sig med Jesper Pedersen, herredsfoged i Gjern Herred (død ca. 1650)¹. - Over disse 3 personer findes en stor gravsten inde i Røgen

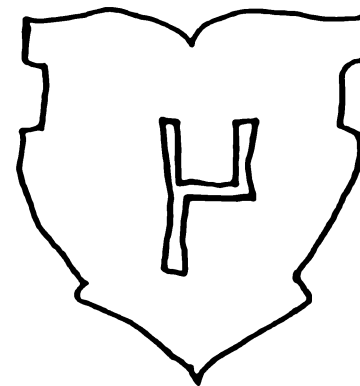
Kirke². På stenen ses 3 våbenskjolde, som viser de 2 mænds bomærker, mens Johanne Grøns skjold er udfyldt med et Jesusmonogram: IHS, som er de første 3 bogstaver i navnet Jesus efter det græske alfabet. På latin er det blevet udlagt som Jesus Hominum Salvator, dvs. Jesus menneskenes frelser.

Sejer Andersen (Bonde)
- de tre skjolde på ligstenen i Røgen Kirke.

Johanne Grøn

Jesper Pedersen

Sejer Andersen (Bonde) og Johanne Grøn havde mindst 3 børn: Anders Sejersøn, Karen Sejersdatter og Erik Sejersøn, mens Johanne Grøn ikke havde børn i andet ægteskab.

Der har været mange spekulationer om Johanne Grøns afstamning, da hun har en meget stor efterslægt. Hed hendes fader Erik Grøn, efter hvem hun i så fald havde opkaldt en søn? Var hun adelig?³

En del kunne tyde på adelskab. I et skøde fra 1626 købte Jesper Pedersen i Oustrup sammen med "min kære hustru, ærlig og velbyrdig Johanne Grøn", en selvejergård i Farre, Sporup Sogn⁴. Ordet velbyrdig anvendtes på den tid normalt kun om adelige.

For 4-5 år siden fandt Holger Hertzum-Larsen, Nr. Nissum, et stævningsbrev fra 1599 i stævningsbogen fra Kongens Retterting, datidens Højesteret⁵.

Stævningen var udtaget af Christen Munk til Ørnhoved imod Karine Bliksdatter, ligeledes til Ørnhoved. Sagen drejede sig om Karine Bliks salg af Sønderbygård i Borris Sogn. Stævningsbrevet er overstreget med blyant (hvad der ikke kan ses på mikrofilmen) og tilføjet: "Der siges, at denne stævning blev aldrig forkyndt".

Der kom altså ingen retssag ud af stævningen, men af brevet kan det udledes, at Karine Blik har haft 3 døtre:

- Marine Grønsdatter, gift med den adelige Christen Munk til Ørnhoved.
- En datter (Karine Grøn), gift med Niels Hansen i Grimlund i Hoven Sogn.
- En datter (Johanne Grøn), gift med Sejer Andersen (Bonde) i Oustrup.

Karine Bliks 3 døtre førte alle navnet Grøn (eller Grønsdatter, som dog ikke betyder, at faderens fornavn har været Grøn). Hun må altså have været gift med en NN Grøn, formodentlig til Ørnhoved.

Denne NN Grøn er sandsynligvis død omkring 1583, idet der i den nævnte stævning omtales et skiftebrev fra dette år, men intet om den afdødes navn. Karine Blik har ladet sig fledføre med sine børn (en slags aftægtskontrakt), og ved denne fledføring har Niels Hansen i Grimlund fået tillagt Sønderbygård, som i 1595 "haver fulgt Niels Hansen i Grimlund på tolvte år efter skiftebrevs indhold, dateret anno [15]83". Christen Munk og Marine Grøn har fået tillagt Ørnhoved, mens vi derimod ikke

ved, hvad Sejer Andersen (Bonde) og Johanne Grøn har fået.

Vi er nu endelig nået til sagens kerne. Hvem var Karine Bliks mand? Hvem var denne NN Grøn? [til Ørnhoved?].

Slår vi op i Trap: *Danmark*⁶, får vi at vide, at Ørnhoved i 1507 ejedes af Las Nielsen i Tanderup, Snebjerg Sogn.⁷ Ørnhoved var da en selvejergård under kronen, og Las Nielsen ejede altså kun bondeskylden i gården, men ikke herlighedsretten. Der svaredes landgilde af gården til kronen⁸. 1525-43 nævnes i Ørnhoved en Morten Grøn⁹, som 1532 fik lavhævd (en slags ejendomsbrev) på gården¹⁰. Og videre anføres, at 1560 fik hans broderbørn Laurids, Erik og Mette Grøn af kronen ejendomsbrev på Ørnhoved "mod at svare årlig afgift som før fejden"¹¹ (Skipper Clements fejden 1534, hvorefter de oprørske selvejerbønder blev frataget deres selvejerret, som de derefter måtte løskøbe hos kronen, eller forblive fæstebønder)¹². Ørnhoved blev altså først indløst 26 år efter fejden. Videre hedder det i Trap, at 1590 skrev Christen Munk sig til Ørnhoved,¹³ hvis herlighed han 1598 erhvervede ved mageskifte med kronen¹⁴. Først da blev Ørnhoved en fri adelig gård.

Der har således eksisteret en Erik Grøn med tilknytning til Ørnhoved 1560. I *Danmarks Adels Aarbog 1895* findes en stamtavle over slægten Grøn. Heri anføres Erik Grøn som søn af Jens Grøn og Bodil Rodsteen Markorsdatter. Som en mulig broder til Jens Grøn nævnes Morten Grøn til Ørnhoved. Stamtavlen er dog desværre meget mangelfuld og må nu siges at være totalt forældet og uholdbar.

Som nævnt ejedes Ørnhoved 1507 af Las Nielsen i Tanderup. Lad os for en stund vende tilbage til *Trap: Danmark*¹⁵. Om gården Tanderup i Snebjerg Sogn hedder det, at den beboedes 1480-1511 af Las Nielsen, der synes at have været adelig¹⁶. Gården var en selvejergård, som svarede landgilde til kronen¹⁷. 1528-49 beboedes den af væbneren Niels Lauridsen¹⁸, som muligvis var Las Nielsens søn. 1575-82 nævnes i Tanderup en Lars Grøn,

som 1582 solgte de jordegne gårde Tanderup, Krogstrup og Fonvad til Malte Jensen (Sehested) til Holmgård¹⁹.

Der var altså en Lars Grøn nogenlunde samtidig i både Ørnhoved og Tanderup. Er det samme person?

Den nævnte Las Nielsen i Tanderup var gift med en søster til Christen Rød af Vognbjerg i Stavning Sogn²⁰. Deres broder Las Rød i Hindsels, Hvidbjerg Sogn, Refs Herred, pantsatte 1499 gården Rabæk i Oddum Sogn til den senere rigsråd Niels Clementsen²¹. Efter det langstrakte opgør mellem kronen og Niels Clementsens arvinger må Rabæk igen være kommet i Rød-slægtens fulde besiddelse, og formodentlig tilfaldet Las Nielsens hustru NN Rød. Efter hende må gården være gået i arv til deres formodede 4 børn, som i 1550 har solgt deres lodder i Rabæk til Iver Krabbe til Østergård²².

I en sag om låsebrev (ejendomsbrev) vedr. Rabæk ved Kongens Retterting ses, at Niels Lauridsen i Tanderup solgte en broderlod, Jens Madsen i Øster Amtrup, Snebjerg Sogn, solgte med sin hustru Anne Lauridsdatters samtykke en søsterlod, og endelig solgte Laurids Grøn til Ørnhoved den søsterlod, som han og hans søskende var tilfalden. Desuden havde Hans Lauridsen i Kærgård, Skjern Sogn, en ukendt andel (men vel også en broderlod?)²³.

Laurids Grøn til Ørnhoved og søskende er vel de samme, som Lars, Erik og Mette Grøn, der som tidligere nævnt 1560 fik ejendomsbrev på Ørnhoved. Fra dette salg af gården Rabæk må vi kunne udlede, at de 3 søskende Grøn er datterbørn af Las Nielsen og hustru NN Rød i Tanderup. Da de 3 søskende ejede Ørnhoved, var deres fader vel den Morten Grøn, som 1532 fik lavhævd på samme gård, og som således tidligere havde tilhørt hans svigerfader Las Nielsen i Tanderup²⁴.

I 1560 er Laurids Grøn medejer af Ørnhoved. Min hypotese er, at han er identisk med den Lars Grøn, der 1564, 1565 og 1566 blev tilsagt til tjeneste til skibs, og som døde 28.7.1566 under flådens forlis ved Gotland²⁵.

Hvis denne teori er rigtig, passer det med, at broderen Erik Grøn har overtaget Ørnhoved, som derefter ved skifte 1583 er overgået til hans formodede enke Karine Blik og deres børn Marine, Karine og Johanne Grøn.

Men hvem er da den Lars Grøn, som nævnes 1575-82 i Tanderup. Denne gård beboedes - 1528-1550 - af væbneren Niels Lauridsen, som må være søn af den tidligere ejer Las Nielsen og NN Rød. Niels Lauridsen og medarvinger havde 1541 en sag mod Niels Grøn vedr. en mølle i Lem Sogn²⁶. Og 1542 havde Erik Grøn til Ulsund sag om samme mølle imod Niels Ludvigsen til Høgsbro, Henrik Knudsen til Rødding, Niels Lauridsen til Tanderup, Niels Lunov til Rygård, Mads Grøn og fru Elsebe med lavværge²⁷. Vi ved, at såvel Henrik Knudsen som Niels Lunov var gift med en Grøn²⁸. Alt tyder således på, at Niels Lauridsen til Tanderup er med i denne sag, fordi hans hustru også har været en Grøn. - Hun er måske identisk med den "ærlig og velbyrdig fru Kirsten Pedersdatter til Tanderup", der 1564 arver Storupgård, Ørding Sogn, efter Niels Enevoldsen til Hvidbjerggård, ligeledes på Mors. Hun omtales nemlig 1568 som Kirsten Grønsdatter i Storupgård^{28a}.

Niels Lauridsen havde en søn, Laurids Nielsen, som ifølge Trap ejede Kærgård i Skjern Sogn 1565 sammen med fætteren Laurids Hansen²⁹. Men hvem overtog Tanderup efter Niels Lauridsen? Ja, det gjorde vel hans søn, Laurids Nielsen? Mon ikke denne Laurids Nielsen er identisk med Lars eller Laurids Grøn i Tanderup 1575-82? Hermed får vi en forklaring på det våben (et lodret delt skjold og deri en snog), som Lars Grøn forsegler med ved hyldingen 13.7.1580³⁰.

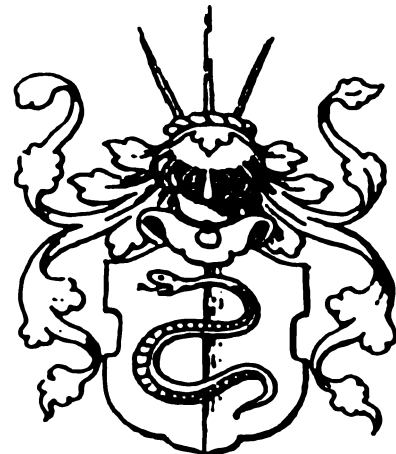
Min hypotese er, at Lars Grøn har anvendt sit fædrene våben, men sit mødrene slægtsnavn, efter at fætteren Lars Grøn til Ørnhoved er død 1566. Hvis det er rigtigt, har vi således fundet Tanderup-slægtens hidtil ukendte våbenskjold, og samtidig en forklaring på, hvorfor Lars Grøn i Tanderup bruger et våben forskellig fra Grøn-slægtens med ulven. Lars Grøn døde

mellem 1585 og 1587³¹, og efterlod enken fru Gertrud Olufsdatter, men tilsyneladende ingen børn³².

Det var en længere udredning uden konkrete beviser, men slægtsforskning i 1500-tallet må desværre ofte nøjes med formodninger og sandsynliggørelser pga. det sparsomme kildemateriale.

Grøn

Tanderup?

Våbenskjolde tegnet af H. Storck til publikationen *Dansk Vaabenbog*, 1910.

Noter:

- 1 S. Leth Danielsen: Oustrupgaard og dens Beboere gennem 400 Aar, i *Aarhus Stifts Aarbøger* 1938, s.1-68. Slægtsarkivet: Slægten fra Tøving. 1988. Udarb. af Anton Blaabjerg.
- 2 Danmarks Kirker. Udg. af Nationalmuseet. Århus Amt. 7. bind, s.3564-65.
- 3 Som note 1.
- 4 RA. Rentekammeret. Jyske stifters renteskriverkontor 1760-71. Kommissionsakter vedr. afhændelsen af kronens gods i Skanderborg Distrikt 1767 (Rtk. 2247.25). Under bilag nr.124 til bilag 1. Skøde nr. 4 af 9.12.1626.
- 5 SLÆGTEN, nr. 4, juli 1991, s.34-36.
- 6 J.P.Trap: Danmark. 5. udg. 22. bind. 1965. Ringkøbing amt, s.135.
- 7 Evald Tang Kristensen: Afskrift af et Ridemandstog, i *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi* bd.9, 1882-83, s.40-56 (s.50).
- 8 Oluf Nielsen: Harsyssels Diplomatarium. 1893. s.82 (Lundenæs Slots Jordebog 1498).
- 9 Danske Magazin. 2.rk.5.bd., s.53. Det kgl. Rettertings domme og Rigens Forfølgninger fra Chr.III's tid. Udg. ved Troels Dahlerup. Bd.2. 1969. s.758 og 767.
- 10 Som note 7 (Spec. s.51).
- 11 Kancelliets Brevbøger 16.7.1560.
- 12 Thomas B. Bang: Klementsfejdens Efterspil, i *Historisk Tidsskrift* 8.rk. 6.bd., 1915-17, s.165-96.
- 13 Kancelliets Brevbøger 31.7.1590.
- 14 Kancelliets Brevbøger 6.3.1598.
- 15 Som note 6, s.379-80.
- 16 Oluf Nielsen: Harsyssels Diplomatarium. 1893. s.64-65. Danske Magazin 4.rk. 2. bd., s.298 (Udskrivningsliste 1511). Las Nielsen levede også 1523 (note 7).

- 17 Som note 8, s.83.
 18 Fru Eline Gøyes Jordebog. Udg. ved A. Thiset. 1892. s.379. Danske Kancelliregistranter 11.11.1549.
 19 Kronens Skøder. Bd.1. Udg. ved L. Laursen. 1890-92. s.159, 23.6.1575 og s.254-55, 19.6.1582. Om Tanderup, se Johan C. Sulkjær: Snejbjerg Sogn, bd.1, 1925, s.7ff.
 20 Som note 18 (Fru Eline Gøye) s.362. Om Rød-slægten: Danmarks Adels Aarbog. 1901. s.459 (under Viffert).
 21 Som note 18 (Fru Eline Gøye) s.363.
 22 RA. Kongens Retterting. Rigens Forfølgningsbog 1545-52, fol. 479a, 481a, 482a, 488b, 489a og 512a-b.
 23 Som note 22.
 24 Som note 7 (Spec. s.51).
 25 Kancelliets Brevbøger 14.3.1564, 6.2. 1565 og 26.2.1566. Danske Magazin 3. rk.2.bd., 1845, s.90 og 94.
 26 Som note 9 (Det kgl. Retterting), s. 670-71.
 27 Danske Magazin 3.rk.6.bd., s.315.
 28 Danmarks Adels Aarbog. 1936. Tilføjelser og rettelser, s.125.
 28a RA. Privatarkiver på pergament. Iver Grøn 17.januar 1564. - Danmarks Adels Aarbog. 1911, s.378 (Rekhals). - C. Rise Hansen: Præsteindberetninger om fæstegods m.v. i Vendelbo stift 1568 og 1599. Udg. 1964, s.115, 130 og 139.
 29 Som note 6, s.168.
 30 Danske adelsvåbner. Ved Sven Tito Achen. 1973. s.145.
 31 Kancelliets Brevbøger 29.4.1585 og 6.2. 1587.
 32 Viborg Landstings Dombøger 1616. Udg. ved Poul Rasmussen. 1965. s. 333-34.

OBK

Nyt om "Trabjerg-slægten"

af Holger Hertzum-Larsen, Hovedgaden 32,
 Nr. Nissum, 7620 Lemvig ☎ 97 89 13 07.

Johannes Blæsbjerg, Aulum, blevet opmærksom på en kronik 11.6.1992 i *Kristeligt Dagblad* af Peter E. Raes i Køge om hans jagt på gamle, danske bibler til bogværket *På sporet af gamle bibler*. Her fortaltes bl.a. om et eksemplar af den første danske fuldstændige bibeloversættelse, Christian III's bibel fra 1550, der siden er blev skænket til Sejerslev Kirke på Mors. - Heri findes uhyre interessante slægtsoptegninger fra 1550'erne og - 60'erne om den fra bl.a. Jens Abildtrups bøger¹ kendte herredsfoged i Ginding Herred, Anders Jepsen (tidligere påhæftet navnet Hvid) i Trabjergs søn Niels, der ligeledes boede i Trabjerg i Borbjerg Sogn nordøst for Holstebro. - Optegnelserne tydes således:

[A]nno 1550 Then Sønndagh Nest for S. Hans Dagh Stodt Niels Andersøenns Brølup wdj Trabierigh Medt Kirste[n] Andersdatth[er].

1552 tha Bleff Anders Nielsenn født paa Pindtzdagh, døde 14 dag th[er] Epth[er].

1553 Bleff Anders Nielssen født Och Opneffnitt [e]pth[er] hans Brod[er] paa S. Hans Dagh Och døde 37 Wgg[er] th[er] Eft[er].

[Ann]o 1554 then Anden TorssDag Epth[er] Paaske døde Salligh Niels Anderssenn i Trabierigh Gudt were hannom Nadigh.

[An]no 1554 Bleff Karine Niels Datth[er] født wdj Trabierigh, thenn 36 Wgg[er]s dagh Epth[er] att gudt haffde kalldett hendis Sallige fader Bortt.

[An]no 1557 den Søndagh for Lucas Euan-geliste Dagh [s]todt Jens Banghs Brølupe wdj Trabierigh M[ed] Kirstine Andersdatth[er].

Anno 1559 Then Mandagh for Kyndermisse Dagh, da Bleff Niels Bang født wdj Trabierigh.

[A]nno 1560 Leffuerdagh Epth[er] Wor Heris Himmellferdtdagh Bleff Peder Bangh født Wdj Trabierigh.

Anno 1562 Mandagh Nest for Pallmme Sø[n]dag bleff Poffuel bangh født y Trabierigh och døde 14 Wgg[er].

Anno 1563 Thenn Tysdag, som var hellig Kaarss dag, [d]a bleff Poffuell Bang født Och opneff[nt] Eft[er] hans salig Brod[er].

[A]nno 1564 Then Mandag Nest for Simo[n] Jude dag bleff Erick Erigh bang født y Trabierigh.

Anno 1569 Then Oedensdag Affth[en] for P.. søndag .. bleff Giøde Bang født ..

Udbyttet heraf bliver på moderne dansk:

Niels Andersen, [f. før 1530], d. 5.4. 1554 i Trabjerg. Gift sst. 15.6.1550 med Kir-

sten/Kirstine Andersdatter, [f. 1519-33], d. efter 1569. Gift 2. gang sst. 17.10. 1557 med Jens Bang, [f. før 1535, d. efter 1569], bosat i Trabjerg til efter 1564, måske også til efter 1569.

9 børn, hvoraf de 8 ældste - måske alle 9 - blev født i Trabjerg:

1 Anders Nielsen, født 5.6.1552, død [ca. 19.6.] 1552, 14 dage gl.

2 Anders Nielsen, født 24.6.1553, død [ca. 11.-17.3.] 1554, 37 uger gl.

3 Karine Nielsdatter, født [ca. 30.12.] 1554.

4 Niels Bang, født 2.2.1559.

5 Peder Bang, født 25.5.1560.

6 Poul Bang, født 9.3.1562, død [14.-20.6.] 1562, 14 uger gl.

7 Poul Bang, født 14.9.1563.

8 Erik Bang, født 16.10.1564.

9 Gjøde Bang, født 1569.

Disse optegnelser får konsekvenser for opfattelsen af Trabjerg-slægtens forgreninger. - Lad os høre mere herom!

Biblens senere skæbne

Biblens forside er forlængst gået tabt, så en senere ejer har selv ladet en håndskrevet forside kalligrafere og nederst på siden tilføjet:

Peder Nielsøn, Barnfødt udi Øsløs og Nu boendis udi Vesløs, [t]ilhører dene Bibel med all Rette, og hafuer jeg den kiøft og ladet [bekoste?] Saauelsom allting der fore Redelig betalt. Gud unde mig [he]rudi med hiertens lyst og andagt at lese og mit lif og lefn[it] [her?] efter saaledis anvende og Føre, at ieg ... Vordeng Til Himmerig og det Euige liif. sckreuet udi 29. Dec(?). Anno 1694.

Vesløs ligger jo i Hanherred, hvorfra biblen senere kom til det nordlige Mors, hvor den i følge en artikel i *Morsø Folkeblad* 18.2.1995 dukkede op på et loft i Sejerslev i begyndelsen af dette århundrede, fundet af Maren Søndergaard Odgaard, arvet af datteren Kirstine Overgaard og nu skænket til kirken i Sejerslev af dennes datter Lis Thymann i Bagsværd. - Den gamle bibel er en sjældenhed, for af det oprindelige oplag på 3.000 kendes nu kun 172 eksemplarer, hvoraf kun 12 er komplette.

AB

Note:

1 Ole Bech Knudsen: Trabjerg-slægten - nogle kildekritiske betragtninger, i *SLÆGTEN* nr. 7 - januar 1993.

Trabjerg-slægten og Abildtrup-slægten

Trabjerg ligger i Borbjerg Sogn ca. 10 km nordøst for Holstebro, og Abildtrup i Vorgod Sogn ca. 15 km vest for Herning. Fra disse to små landsbyer stammer to store slægter, som i litteraturen er blevet opkaldt efter hjembyerne.

Trabjerg-slægten tager sit udgangspunkt i Anders Jepsen i Trabjerg, herredsfoged i Ginding Herred, nævnt fra ca. 1506¹ og død omkr. 1556/57². Abildtrup-slægten føres tilbage til selvejerbonden Anders Hvid i Abildtrup, nævnt 1487-1498³.

1925 udsendte Jens Abildtrup sin bog: *Abildtrupgaard og dens Beboere 1498-1925*. Heri gør han sig til talsmand for, at Anders Jepsen i Trabjerg må være identisk med Anders Hvid i Abildtrup. Og denne opfattelse søgte han at underbygge i sin bog: *Slægten Abildtrup II*. 1951.

Teorien var sat op omkring to hovedpunkter - nemlig for det første, at Anders Jepsen i Trabjerg skulle være bror til sognepræsten i Holstebro, mester Mads Hvid; og for det andet, at påstanden skulle støttes af den kendsgeming, at de begge ejede 1/3 af en gård i Hogager, Borbjerg Sogn.

Anders Jepsen og Mads Hvid

Lad os se på det første punkt. Efter Skipper Clementsfejden 1534 var de oprørske selvejerbønder blevet frataget deres selvejerret, som de herefter måtte løskøbe hos kronen eller forblive fæstebønder⁴. I den forbindelse findes følgende to indførsler i kancelliets registranter under 1. december 1542⁵.

"Mester Mats Hvid, sognepræst i Holstebro, fik brev, at efterdi han nu har været her i kgl. majts. minde for sit, sin moders og medarvingers bondegods i Hardsyssel, har kgl. maj. tilladt, at de, som ere Jep Christensens arvinger, må beholde, etc." Og lidt længere fremme under samme dato: "Anders Jepsen,

herredsfoged i Trabjerg, fik et lignende brev på sit bondegods i Nørre Jylland."

De bevarede udtog af de to løskøbelsesbreve gengives her med fuld ordlyd. Der findes altså ingen uddybende forklaring i den originale kancelli-registrant. I det første brev nævnes en Jep Christensen, der har haft gods i Hardsyssel, men intet om, at han har boet i eller har haft tilknytning til Trabjerg! Ud fra ordlyden af brevet må man vel tro, at Jep Christensen har deltaget i eller i hvert fald har levet på Clementsfejdens tid, og således forbrudt sit gods til kronen. Han må derefter være død inden 1542, da hans formodede søn, Mads Hvid, indløser godset på egne, sin mors og medarvingers vegne. Når det antages, at Mads Hvid var søn af denne Jep Christensen, skyldes det bl.a., at Mads Hvids patronym var Ibsen (Jepsen), som det fremgår af et brev udstedt 16. maj 1544⁶.

Mads Ibsen Hvid nævnes første gang 1535-36, da han blev indskrevet ved universitetet i Wittenberg, men allerede inden må han have beklædt en gejstlig stilling som vikarius ved et alter i Skt. Mikkels Kirke i Ribe. I januar 1538 blev han magister og var derefter sognepræst i Holstebro, nævnt fra 1539 og til sin afsættelse 1570. Han døde 1574/75⁷. Hvis vi skal prøve at gætte på hans alder, må det vel være rimeligt at sætte ham til 25-30 år, da han tager på studierejse i udlandet. Altså født omkr. 1505-10.

Ifølge Jens Abildtrup skulle mester Mads Hvid være bror til Anders Jepsen i Trabjerg, fra ca. 1506 herredsfoged i Ginding Herred¹. Anders må vel da have været mindst 25-30 år, altså født senest omkr. 1475-80. Det ses således, at der tilsyneladende er en hel generation til forskel på Anders Jepsen og Mads Hvid. Anders Jepsen var efter al sandsynlighed søn af Jep Christensen i Trabjerg, som nævnes sidste gang 1517⁸. Ud fra Anders Jepsens formodede alder må hans far, Jep Christensen,

vel være født senest omkr. 1450-55. Hvis han også har været far til Mads Hvid, må han have været gift 2 gange, og desuden vil han have været mindst 80-85 år under Clementsfejden. Jep Christensen har næppe været aktiv deltager i fejden, men derfor kan han naturligvis godt have forbrudt sit gods, da alle selvejerbønderne i de oprørske herreder mistede deres selvejerret, med mindre de med tingsvidner kunne bevise, at de ikke havde deltaget i fejden på Skipper Clements side.

Vi er nu nået frem til, at Mads Hvid formodentlig var søn af den i løskøbelsbrevet 1542 nævnte Jep Christensen, men at det langt fra er sikkert, at denne Jep Christensen er identisk med Anders Jepsens far, Jep Christensen i Trabjerg.

I 1944 behandlede L.P. Borberg det samme problem i en artikel om Trabjerg-slægten⁹, og han nåede her frem til, at Mads Hvid var en søstersøn af Jep Christensen i Trabjerg. Det må dog siges at være en klar overfortolkning af teksten i løskøbelsbrevet 1542, og yderligere dokumentation må være nødvendig.

Hogager

Jens Abildtrups andet hovedpunkt om broderskab byggede på, at såvel Mads Hvid som Anders Jepsen ejede 1/3 af en gård Hogager i Borbjerg Sogn, og at Jep Christensen i Trabjerg og broderen Christen Christensen i Skave ejede gården i 1515. Jens Abildtrup mener derfor, at Mads Hvid og Anders Jepsen hver har arvet 1/3 af gården, hvoraf Mads Hvid skulle være fradømt sin 1/3 i 1560, og Anders Jepsens arvinger deres 1/3 i 1575¹⁰.

Men sagen viser sig at være langt mere kompliceret. Det fremgår nemlig af en rettertingsdom 1560¹¹, at Hogager oprindelig [omkr. 1500] bestod af 2 gårde: Hogagergård [sådan benævnt 1542]¹¹ samt en anden gård, der ikke berøres her, (men dog 1560 siges "at høre Mads Hvid til forhen")¹¹.

1496 købte Anders Jepsen 1/3 af en gård i Hogager [Hogagergård?] af biskop Iver Munk, som handlede på Stubber Klosters vegne. Årstallet er dog usikkert, da Iver Munk først blev biskop i Ribe 1499/1500¹².

1508 "havde Christen Christensen i Skave indvordet det østerste gårds eje af de to udi Hogager, for sit rette arvegods og sin bror Jep Christensens, etc.", og i 1515 blev det kongelig stadfæstet¹³. Formodentlig drejede det sig om halvdelen af Hogagergård, som vel omkring brevet 1508 er blevet delt i 2 halvgårde, men hvordan ejerforholdene har været frem til reformationen, har ikke kunnet klarlægges. Vi ved heller ikke, hvilken af de to halvgårde, der har været "den østerste".

Den ene af disse halvgårde blev efter Skipper Clementsfejden løskøbt hos kronen 1542 af Christen Simonsen i Hogager og Christen Svendsen i Øster Trabjerg og deres medarvinger¹¹. Den anden halvgård blev tilsyneladende ikke løskøbt. I den gård købte Mads Hvid 1557 en tredjedel af Thomas Svendsen, ridefoged på Lundenæs¹¹. De øvrige to tredjedele ejedes af Anders Jepsen i Trabjerg. Han havde oprindelig (1496) købt 1/3 af den udelte gård, men ved delingen blev hans andel samlet i den ene halvgård, og udgjorde derfor 2/3 af denne. Anders Jepsens andel omtales også som to parter i Hogager¹⁴.

På grund af den manglende løskøbelse for denne halvgård blev Mads Hvid 1560 fradømt sin 1/3¹⁵, mens Anders Jepsens arvinger derimod beholdt deres 2/3, idet de 1573 var hos kongen og indløste deres arvegods¹⁶. Jens Abildtrup har således ikke ret, når han mener, at Anders Jepsens arvinger blev fradømt deres andel i 1575. Den sag drejede sig sikkert om en privat ejendomsstrid¹⁷.

Både Mads Hvid og Anders Jepsen havde købt deres anparter i Hogager, og der er altså ikke tale om arv. Alt i alt må vi konkludere, at det er højst usikkert - for ikke at sige tvivlsomt, at de to skulle være brødre.

Skiftet efter Anders Jepsen i Trabjerg

Skiftebrevet var dateret 12. februar 1557², og året efter søgte arvingerne at få låsebrev på Anders Jepsens efterladte ejendomme¹⁸.

Et låsebrev var en art kongelig stadfæstelse på de pågældende personers ejendomsret. Proceduren for at opnå låsebrev var, at skøder, lovhævder og andre adkomstbreve blev fremlagt på Kongens Retterting, hvor eventuelle indsigelser, "genbreve", kunne fremsættes indenfor bestemte tidsfrister. Blev der udtaget genbreve, var det nødvendigt for de, der søgte låsebrev, at udtage stævning mod indsigerne og lade sagen gå til doms ved rettertinget. Fik "ejerne" medhold, kunne de genoptage "forfølgningen til lås" på ejendommene. Herefter kunne der blive udtaget nye genbreve af andre indsiger, der følte deres ejendomsret gået for nær. Det var en meget omstændelig sagsbehandling, og det kunne tage flere år at opnå låsebrev på sine ejendomme. Låsebrevene findes indført i de såkaldte Rigens Forfølgningsbøger i Kongens Rettertings arkiv.

Anders Jepsens arvinger fremlagde skiftebrevet på Kongens Retterting i 1558, og her nævnes følgende arvinger:

Margrethe Christensdatter, Anders Jepsens efterleverske.

Anders Poulsen til Lund (Roum Sogn) på vegne af sit datterbarn Karine Nielsdatter, salig Niels Andersens datter.

Søren Lassen, borger i Holstebro, på sin hustru Anne Andersdatters vegne.

Anders Christensen i Moritzgaard (Movstgård, Gimsing Sogn) på sin hustru Edel Andersdatters vegne.

Peder Tygesen i Hallinbæk (vel Hallundbæk, Hodsager Sogn) på sin hustru Marine Andersdatters vegne.

Gøde Eriksen i Bjerre (Åle Sogn) på sin hustru Kirstine Andersdatters vegne.

Anders Jepsen efterlod sig altså enken og 5 børn: 1 søn og 4 døtre.

I tidligere artikel offentliggjorde Holger Hertzum-Larsen, Nr. Nissum, nogle slægtsopteg-

nelser fra en gammel bibel, og derfra ved vi, at Anders Jepsens søn, Niels Andersen, døde 1554 i Trabjerg. Han efterlod sig enken, Kirstine Andersdatter, og en datter, Karine Nielsdatter. Det viser sig nu i skiftet 1557 efter Anders Jepsen, at sønnen Niels Andersens enke Kirstine Andersdatter var datter af Anders Poulsen til Lund (Roum Sogn) af den lavadelige slægt Byrialsen, også kendt som "De Rinds Herreds Knaber"¹⁹. Kirstine Andersdatter blev efter Niels Andersens død gift med Jens Bang, med hvem hun havde 5 børn. Ægteparret er muligvis identisk med den salig Jens Bang og Kirstine Andersdatter, salig Jens Bangs, som nævnes fra 1573 i Davding, Grædstrup Sogn²⁰.

I skiftet 1557 fik Anders Jepsens arvinger tillagt en lang række ejendomme, hvoraf der svaredes mindst 115 ørtug korn i afgift:

Enken, Margrethe Christensdatter, fik fjerdeparten af gården i Trabjerg, halvdelen af Biørnstrup (vel Bjødstrup, Gjellerup Sogn), jord i Nørum og Lille Agerskov (Gjellerup Sogn), 2½ gård i Nør Skave (Borbjerg Sogn), en del af en gård i Skave, 1 gård i Neder Feldborg, Feldborg Mølle i fællesskab med de øvrige arvinger, 1 gård i Stendis, 2 gårde i Feldborg, 1 gård i Egebjerg, Brendegård (i Sahl Sogn?), 1 gård i Høstrup, 1 gård i Vestorp, og Brogård (vel i Hodsager Sogn). Dette bøndergods udgjorde halvdelen af Anders Jepsens ejendomme.

Salig Niels Andersens datter, Karine Nielsdatter, arvede en brorlod (nemlig faderens andel) efter Anders Jepsen: 3 fjerdeparter af gården i Trabjerg og 3 fjerdeparter i alle de eng- og skovparter, som lå til samme gård. Yderligere 1 gård i Trabjerg, 1 gård i Kølvrå og 1 gård i Gråsand. Overlever Karine Nielsdatter sin farmor, skal hun også arve den resterende fjerdepart af gården i Trabjerg, imod at udlægge 3 ørte hartkorn til de øvrige arvinger (Karine Nielsdatters søn Oluf Simonsen solgte 1609 den søndre gård i Trabjerg til Peder Christensen (Nørkjær) i Hindsels, Hvidbjerg Sogn, Refs Herred)².

Anne Andersdatter, gift med Søren Lassen i Holstebro, arvede 1 gård i Hodsager og 2 parter af 1 gård i Hogager.

Marine Andersdatter, gift med Peder Tygesen i Hallundbæk(?), arvede Hedegård, 1 gård Kyndestoft, Ginding Skov, og en del af 1 gård i Nør Skave.

Edel Andersdatter, gift med Anders Christensen i Movstgård, arvede 1 gård Hesselund og 1 gård i Neder Feldborg.

Og endelig arvede Kirstine Andersdatter, gift med Gøde Eriksen i Bjerre, 1 gård Hesselå, 1 gård i Feldborg og en del af 1 gård i Nør Skave.

Arvingerne opnåede imidlertid ikke at få låsebrev på de mange ejendomme, da adskillige personer tog genbreve og gjorde indsigelser. Sagen trak i langdrag, og bedre blev det ikke, da kongen i 1571 befalede den tidligere ridefoged på Lundenæs, Thomas Svendsen, at stævne arvingerne, idet man fra kongens side ikke mente, at Anders Jepsen havde indløst alle ejendommene efter Skipper Clementsfejden²¹. Der faldt dom 1572 ved Kongens Retterting, hvor det blev bestemt, at sagen skulle hjemvises til fornyet behandling ved herredsting og landsting pga. mange modstridende oplysninger²².

Men nu var Anders Jepsens arvinger blevet utålmodige og sikkert også bekymrede for sagens udfald. I hvert fald drog to af arvingerne, Jacob Bertelsen i Bjerre og Peder Skriver i Rævshoved, til kongen og "stillede ham tilfreds", nok mod en pæn kontant sum penge. Derefter udstedtes 29. maj 1573 et åbent brev, "at arvingerne efter Anders Jepsen i Trabjerg og hans hustru til arvelig ejendom må beholde det bøndergods, som de have tilholdt sig mere, end det brev, Kong Christiern III havde givet Anders Jepsen på det gods, han havde i værge, formelder."¹⁶

Efter denne lille rundtur i Trabjerg-slægten ses det, at Anders Jepsens søn Niels Andersen efterlod sig enken Kirstine Andersdatter og én datter Karine Nielsdatter. Niels Andersen kan således ikke være identisk med Niels Ander-

sen Hvid i Abildtrup, der jo efterlod sig enken Johanne Christensdatter og adskillige børn²³.

Det må herved en gang for alle være fastslået, at Anders Jepsen og Niels Andersen i Trabjerg ikke er identiske med Anders Hvid og Niels Andersen Hvid i Abildtrup.

Abildtrup-slægten

For nu ikke at skuffe Abildtrup-slægtens efterkommere alt for meget, får de også en lille godbid, idet det er lykkedes at finde et brev i Kongens Rettertings arkiv, som nævner alle Niels Andersen Hvids efterlevende børn²⁴:

"Straks brev, som Niels Jude i Hammelsvang fik til Nørre Herred, Hammerum Herred og Bølling Herred.

Vi Frederik den Anden med Guds nåde etc., hilse Eder, som bygge og bo udi Nørre Herred, kærligen med Gud og vor nåde.

Vi byde hos Eder nu fjerdesinde Anders Nielsen i Abildtrup, Westhj Nielsen og Lauge Nielsen ibidem, Chresten Nielsen i Amtrup, Las Ipsen i Wiigh, Knud Nielsen i Påbøl, Jep Nielsen i Maygård, Envold Jensen i Slumpstrup og Peder Chrestensen i Albech, at I straks efter dette vort brev er læst, udlægger og redegør Niels Jude i Hammelsvang på hans datters, Marine Nielsdatters vegne, en fuld søster lod udi Abildtrup og Abildtrups gods, såvidt som hendes moder Sitzelle Nielsdatter der udi med rette tilfalder, efter hendes fader Niels Andersen, som en af hendes søstre kunne arve udi samme gods.

Desligeste for hvis skyld og landgilde for^{nc} Sitzelle Nielsdatter tilkommer af samme gods, siden hendes fader Niels Andersen døde, med breve, pendinge, kost, tæring og skadegæld, som der med følger.

Efterdi som I ere der om tilforn lovligen påmindet med vore lovdags breve. Thi lader det ingenlunde under Eders faldsmål.

Datum Hafnie 15. die decembris Ao 70. (1570).

Nostro ad causas sub sigillo teste Hilario Grubbe justitiarius nostro dilecto."

Niels Andersen Hvid i Abildtrup efterlevedes altså tilsyneladende af 6 sønner og 4 døtre. Så er der noget at forske videre i for Abildtrupslægten.

AB

Noter:

- 1 V.A.Secher og A.Thiset: Om Rigsraad Niels Clementsøn til Avnsbjerg og hans Børn, i *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi*, 2.rk. 1.bd., 1886-88, s.218.
- 2 Skifrebrev 12. februar 1557, kort nævnt i *Viborg Landstings Dombøger 1617 C*. Udg. ved Poul Rasmussen, 1980, s.154.
- 3 Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen (Repertoriet), 2.rk. 3.bd., 1931, s.564-65. Oluf Nielsen: Harsyssels Diplomatarium, 1893, s.90 (Lundenæs Slots Jordebog 1498).
- 4 Thomas B. Bang: Klementsfejdens Efterspil, i *Historisk Tidsskrift*, 8.rk. 6.bd., 1915-17, s.165-96.
- 5 Danske Kancelliregistranter 1535-50. Udg. ved Kr. Erslev og W. Møllerup, 1881-82, s.252-53.
- 6 Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, 9.bd., 1882-83, s.373.
- 7 J. Kinch: M. Mads Hvid, i *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi*, 9.bd., 1882-83, s.57-72 og 372-73. Vello Helk: Dansk-Norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536-1660, 1987, s.257. Det kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's tid. Udg. ved Troels Dahlerup. 2.bd., 1969, s.608-09. 1. bd., 1959, s.710 og 779. Kancelliets Brevbøger, 4. april 1570 og 23. marts 1569.
- 8 Hjerm-Ginding herreders justitsprotokol 1716-26. B.78.A-3, fol. 810a-811a.
- 9 L.P. Borberg: Om den gamle Selvejrbondeæt i Trabjerg, Borbjerg Sogn - urigtigt kaldet "Hvid" -, i *Hardsyssels Aarbog*, 38. bd., 1944, s.121-50. Ole Bech Knudsen: Trabjerg-slægten - nogle kildekritiske betragtninger, i *SLÆGTEN* nr.7, januar 1993, s.42-43.
- 10 Jens Abildtrup: Slægten Abildtrup II, 1951, s.83-84.
- 11 RA. Kongens Retterting, Rigens Dombog 1559-66, s.73-77.
- 12 Som note 3, (Repertoriet) 2.rk. 4.bd., 1932, s.696. Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., 10.bd., 1982, s.116.
- 13 Som note 3, (Repertoriet) 2.rk. 6.bd., 1934, s.342. Suhms *Nye Samlinger til den Danske Historie*, 1.bd., 1792, s.84-85.
- 14 RA. Kongens Retterting, Rigens Forfølgningsbog 1552-59, fol. 683a-85b. Samme, Herredagsdombog 1570-76, fol. 48b-50b.
- 15 Som note 11. De ældste danske Archivregistraturer, 3.bd., 1865, s.249.
- 16 Kancelliets Brevbøger, 29. maj 1573.
- 17 De ældste danske Archivregistraturer, 3. bd., 1865, s.250. RA. Kongens Retterting, Rigens Forfølgningsbog 1575-82, fol. 19a.
- 18 RA. Kongens Retterting, Rigens Forfølgningsbog 1552-59, fol. 683a-85b.
- 19 Som note 18. De Rinds Herreds Knaber, udarb. af Anton Blaabjerg, i *Slægten Aarup fra Ullits og Kallestrup*. Udg. af Slægtsarkivet, Viborg 1980, s.198-265 (spec. s. 219). Anton Blaabjerg: Lund i Roum sogn, i *Møldrup Kommunes Lokalhistoriske Arkiv, Årsskrift 1988*, s.61-72.
- 20 Kancelliets Brevbøger, 27. juni 1573, 29. januar 1583, 9. maj 1584, 13. august 1590 og 13. februar 1591. Udvalg af Gamle Danske Domme, udg. af J.L.A.Kolderup-Rosenvinge, 4.bd., 1848, s.340-44 (spec. s. 341), "Kirstine Andersdatter i Dauling" (=Davding?).
- 21 Kancelliets Brevbøger, 26. juli og 2. september 1571.
- 22 RA. Kongens Retterting, Herredagsdombog 1570-76, fol. 48b-50b.
- 23 Som note 10, s.85-86.
- 24 RA. Kongens Retterting, Rigens Forfølgningsbog 1570-75, fol. 2a.

Kirkebøger i krigsly

af Bodil Hansen, Ørslevklostervej 197, Lund, 7840 Højslev ☎ 97 53 82 44.

"Jeg kan nu indberette, at kl. 13.30 afgik Flytelæset her fra Landsarkivet til Ørslev Kloster med alle vore ældste Kirkebøger før 1814..." sådan indledte landsarkivar Svend Aakjær et brev den 16. juni 1944 til rigsarkivaren i København.

Brevet er kun et af mange breve og forhandlinger, der i krigens sidste år blev ført om en evakuering af landsarkivets ældste kirkebøger og andre uerstattelige arkivalier. Først kom de til Ørslev Kloster, og det er der en længere historie om. Senere blev de flyttet til en privat

villa i Hald, den historie er ikke så lang, men er måske den mest overraskende.

Historien var næsten gået i glemmebogen, da en lille avisnotits fra sommeren 1944 sprang i øjnene og røbede den. I dag lyder den utrolig, men den er rigtig nok.

En henvendelse til landsarkivet i Viborg blev imødekommet med stor interesse, papirerne fundet og venligst stillet til rådighed.

Allerede i 1940 var der jo "føget ugræs over hegnet" fra Tyskland til Danmark. I de første dage af besættelsen sværmede der også tyske

soldater omkring Ørslev Kloster. Ikke mindst Olga Sponneck rystede ved tanken om, at tyskerne skulle beslaglægge hendes kære kloster. De havde en forkærlighed for store bygninger. Men før Virksunddæmningens tid lå Nordfjends så tilpas afsides, at stedet ikke havde nogen militær interesse for dem.

Olga Sponneck åndede lettet op, men fra 9. april 1940 til fredsbudskabet lød 4. maj om aftenen 1945, førte hun sin private lille demonstration mod den tyske besættelse ved at have sit bordflag på halv stang.

Da tyskerne ikke interesserede sig specielt for Ørslev Kloster og Nordfjends, var det senere hen det bedst tænkelige sted i hele Jylland til at sikre de ældste og dyrebareste arkivalier fra landsarkivet i Viborg. I foråret 1944 trak krigens mørke skyer mere og mere sammen. Også i Danmark begyndte bomberne at falde, jernbanesabotagen tog til. Ingen kunne vide, hvor katastrofal enden på det hele ville blive. Hvad ville besættelsesmagten evt. finde på, når enden var nær?

Sikring af de ældste kirkebøger

De fleste prøvede så godt som muligt at passe det, de havde ansvaret for. Som leder af landsarkivet i Viborg sad Svend Aakjær (søn af Marie Bregendahl og Jeppe Aakjær) og brød sit hoved med sikringen af en meget væsentlig del af landets historie. Især var han nervøs for Nørrejyllands ældste kirkebøger (i denne forbindelse går Nørrejylland helt ned til Kongeå-grænsen, så det drejede sig om hovedparten af Jyllands ældste kirkebøger).

Fra 1814 blev det lov, at alle kirkebøger skulle udføres i 2 eksemplarer. Præsten skulle føre hovedbogen og degnen kopibogen. Men før den tid var der kun 1 eksemplar. Et utroligt sårbart system.

Lige siden 1936 havde Svend Aakjær søgt om bevilling til at mikrofotografere de kirkebøger, der kun fandtes i et eksemplar. Dels for at sikre de gamle optegnelser, dels for at skåne de gamle, ofte hårdt medtagne bøger for yderligere slid. Nogle af bøgerne var over

300 år gamle. De bevilgende myndigheder kunne imidlertid aldrig finde penge til fotograferingen.

Gode råd var ved at være dyre! Landsarkivet havde hverken kælder eller beskyttelsesrum. På den ene side af arkivbygningen lå få hundrede meter borte en kaserne, og ikke meget længere til den anden side lå jernbanestationen. Begge steder kunne blive mål for bomber og sabotage.

Det kgl. Bibliotek og Rigsarkivet i København påtænkte flytning af de dyrebareste arkivalier til blandt andet krypterne under Roskilde og Maribo Domkirke.

Kontakt til de militære myndigheder

Svend Aakjær tog i maj kontakt til politimesteren og de militære sagkyndige i luftværns- og evakueringspørgsmål. Alle mente, det ville være bedst, om der kunne opføres et bombesikkert rum i arkivets have. Kunne man ikke nå det, men blev nødt til at evakuere arkivalierne, udpegede de alle Ørslev Kloster som et velegnet sted.

Den kgl. bygningsinspektør kom helt tilfældigt ind til Aakjær kort efter de andre herrer, og uden at vide, hvad de havde sagt, foreslog han også klostret, "fordi det ligger borte fra Baner og Hovedveje, og ogsaa lidt paa Afstand fra Limfjorden", skrev Aakjær til rigsarkivaren.

Aakjær forklarede, at Ørslev Kloster ganske vist er en privat bygning og ikke en offentlig institution, som rigsarkivaren ellers havde foreslået, men klostret har altså en god beliggenhed til formålet.

Sluttelig vil Aakjær gerne have klar besked fra sin overordnede: Foreslår han at bygge et bombesikkert rum eller evakuering? I tilfælde af det sidste: Kan han godkende klostret? I bekræftende fald: "Ønsker De, at jeg skal tage derud og eventuelt forhøre mig hos Rigskomtesse Sponneck, om hun vil overlade Staten Plads... ..?"

Selvom et bombesikkert rum overvejes, finder rigsarkivaren det rimeligt, at Aakjær rejser

til Ørslev Kloster og undersøger mulighederne. Men man er nødt til at indhente ministeriets tilladelse, før der kan gives lov til evakuering. Desuden håber han stadig på en bevilling til fotografering af bøgerne, så evakuering måske kan undgås.

Rigsarkivaren slutter dog med, at hvis situationen bliver sådan, at man ikke tør eller bør vente, må Svend Aakjær handle efter eget skøn.

"Højtærede Rigskomtesse"

Aakjær sender et langt, formfuldent brev til den "Højtærede Frk. Rigskomtesse Sponneck". Han forklarer hende sagens alvor og skriver bl.a., at arkivalierne blot skal stå i fred på et roligt sted. Men han vil gerne sammen med arkivbetjent Jørgensen have lov til at se på lokaliteterne. Han fortsætter: "Jeg haaber, De forstaar, at det kun skyldes mit brændende Ønske om at søge Jyllands gamle Arkivsager betrygget paa bedste Maade."

Sagen haster, og han håber derfor på et hurtigt svar. - Og det fik han! Olga Sponneck havde dengang ikke telefon, men gennem centralen i Hald lod hun omgående (31.5.) meddele, at hun gerne opfylder ønsket og afventer nærmere besked.

Man aftaler et møde lørdag den 4. juni. Arkivbetjent Jørgensen, Svend Aakjær samt Aakjærs kone bliver elskværdigt og gæstfrit modtaget af Olga Sponneck. Alt går, som det skal, og mandag skriver en velopløst landsarkivar til rigsarkivaren (her i uddrag):

"Paa denne historiske Dag skal jeg tillade mig at indberette, at jeg sammen med Arkivbetjent Jørgensen i Lørdags var paa Ørslev Kloster. Der findes to udmærkede Kælderrum med tykke Hvælvinger, som vil egne sig ganske udmærket til midlertidig Opbevaring af Skøde- og Panteprotokoller og de ældste Kirkebøger.... Komtesse Sponneck stillede sig usædvanlig elskværdig og tilbød uden noget som helst Vederlag at overlade os Rummene." Sluttelig håber Aakjær snarest at få tilladelse til denne evakuering.

Ved besøget på klostret er Aakjær sandsynligvis blevet opmærksom på, at Olga Sponneck gerne lod sig titulere komtesse (en grevedatters titel), men ikke rigsgrevinde. Rigs greve og rigsgrevinde var hendes forældres titler, som egentlig var tyske titler, idet Sponneck-familien var kommet fra Tyskland omkring 1700. Familien havde dog i generationer tjent de danske konger trofast og godt og var så dansk som nogen. Alligevel fornemmede man vist, at dette "rigs" under krigen mindede pinligt om det tyske "reich".

Aakjær skriver til sine kolleger på landsarkiverne i Aabenraa, Odense og København, om de ikke også tænker på evakuering? Han fortæller glad, at han har sikret sig en god plads på Ørslevkloster. - Han er dog skuffet over, at rigsarkivaren ikke finder det nødvendigt at flytte de gamle skøde- og panteprotokoller, men kun kirkebøgerne.

Mens han venter på ministeriets tilladelse til evakuering, ligger han ikke på den lade side. Alt bliver forberedt: Der bliver bestilt flyttemand (for ellers risikerer man, at benzineren er brugt!), Jørgensen cykler til klostret og laver reoler osv.

Bekendt med offentlige institutioners ofte langsommelige sagsbehandling slutter Aakjær endnu et brev til rigsarkivaren:

"Jeg haaber ikke, det varer for længe, inden Tilladelsen til Evakuering foreligger. Jeg haaber ikke, Kirkeministeriet skal høre alle 5 jyske Biskopper, og at de atter skal høre deres Provster, og de igen skal høre deres Sognepræster!"

Evakueringen påbegyndes

Få dage efter meddeler rigsarkivaren, at han mundtligt har fået lov til, at kirkebøgerne kan evakueres - hvis det efter Aakjærs skøn er det bedste. Men iøvrigt vil der nok snart komme bevilling til opførelse af et sikringsrum i arkivhaven.

Aakjær turde ikke vente på en evt. bevilling til sikringsrum, og det gjorde han klogt i (da den endelig kom, kunne man ikke få materi-

aler!). - Nej, han skønner, at det gælder om at få bøgerne afsted hurtigst muligt, hvilket sker allerede dagen efter.

- Og så er det, han lettet skriver det brev, hvis indledning denne artikel begynder med. Som tidligere nævnt var han skuffet over ikke at kunne få lov at evakuere også skøde- og panteprotokoller, men det ville ialt have været 300 tons. Rigsarkivaren mente jo, det var nok med de ældste kirkebøger, der udgjorde 65 tons.

Til gengæld lykkedes det Svend Aakjær at få stuvet lidt andet på flyttelæset, han meddeler rigsarkivaren: "Paa eget Initiativ lod jeg nogle af vore Sjældenheder gaa med." - Det var bl.a. skabet med gamle pergamenter og nogle bøger fra 14-1500-tallet.

Også mikrofotografering

Nu troede landsarkivaren, at han kunne slappe lidt af, men 10 dage senere fik han fra rigsarkivaren atter en underhåndsmeddelelse: På mirakuløs vis havde man pludselig fået håb om en bevilling til mikrofotografering. Endelig havde myndighederne indset, hvor nødvendigt det var.

Aakjær er fyr og flamme. Hans ønske gennem 8 år ser ud til at kunne opfyldes! - Men der er problemer! Han skriver til rigsarkivaren, at Olga Sponeck lever meget primitivt. Han ved, hun om vinteren kun har varme i et værelse, derfor skal en evt. fotografering være tilendebragt inden 1. september.

Der skal fotograferes ca. 600.000 sider, så man må mindst have to dytige fotografer, hvis det skal nås. Desuden har han lovet Olga Sponeck, at hun ingen gene skal have i anledning af kirkebøgernes ophold. - Det skulle han nok ikke have gjort!

Sognefoged og sognerådsformand Jens Andersen lover at skaffe kost og logi i Hald (evt. på alderdomshjemmet) til en fotograf og arkivbetjent Jørgensen.

Endnu er mikrofotograferingen en underhåndsmeddelelse, og der går en hel måned, før der kommer officielt brev fra Rigsarkivet.

Før Aakjær kan nå at fortælle Olga Sponeck herom, læser hun i avisen, at man agter at mikrofotografere de kirkebøger, hun så at sige "sitter på"! - Det er der ingen, der har fortalt hende! - Og det bliver ikke bedre af, at den københavnske fotograf frejdigt sender forespørgsel til klostret om strømstyrke, rumforhold osv.

Hendes temperament løber af med hende, og hun farer i blækhuset:

"Hr. Landsarkivar Aakjær!

Jeg beklager at maatte meddele, at jeg ikke vil tillade nogen Fotografering af de gl. Arkivalier, saa længe de er her paa Ørslev Kloster havde De sagt mig, der var tale om Fotografering, havde jeg afslaaet at tage imod Bøgerne. Fotograferingen læste jeg først om i Aviserne..."

Hun mener i øvrigt ikke en fotografering under de forhold er noget bevendt, den kan vente til senere!

Svend Aakjær er skuffet over hendes manglende forståelse og forsøger i et meget langt brev at formilde hende. Han forklarer, at den manglende officielle underretning fra rigsarkivaren skyldes, at denne midt i det hele blev arresteret af tyskerne. Aakjær har fået det ordnet, så fotograferingen kan foregå på Hald Alderdomshjem. Arkivbetjent Jørgensen behøver blot at hente nogle bøger i klosterkælderen hver morgen og bringe dem tilbage om aftenen.

Han fortæller, at mikrofotografering vil være den mest effektive sikringsmåde. Filmene vil kunne opbevares i små blyæsker, der evt. kan nedgraves i jorden. Han slutter: "Hvis det kan formilde Dem, er jeg villig til at tage en personlig Samtale med Dem igen."

Olga Sponeck svarer meget kort og meget bestemt, at man først kan begynde at afhente bøgerne efter den 10. august. Hver morgen kan de afhentes mellem 8-10 og hver aften afleveres mellem 4-6.

Aakjær brygger endnu et langt, yderst elskværdigt brev sammen til hende. Han håber

inderligt, at hun - der er så historisk interesseret - forstår, hvor meget det betyder for ham, at der nu, efter 8 lange år, endelig er en mulighed for at bevare Jyllands ældste kirkebøger for efterslægten. Han fortæller om sine trængsler med sagen i de 8 år og forklarer, at den pludselige udvikling i sagen også er kommet bag på ham. Blandt andet har rigsarkivarens arrestation gjort det hele kaotisk!

Olga Sponneck tør op

Brevet virker så nogenlunde efter hensigten! Olga Sponneck er så småt ved at tør op. Hun synes dog, at Rigsarkivet kunne have betænkt, at Ørslev Kloster er i privat besiddelse, så man havde bedt om tilladelse, inden man bestemte, hvorledes fotograferingen skulle foregå. Og hun slutter sit brev: "Til slut vil jeg blot sige Dem, at det udelukkende er for Deres Skyld, at jeg overhovedet har strakt mig til daglig Adgang efter 10/8, da jeg ved, hvor stærkt denne Sag ligger Dem paa Hjerte."

Der er ingen forklaring på, hvorfor hun ikke vil give adgang til bøgerne før efter den 10. august. Man kan gætte på, at hun selv eller hendes altmuligmand, gartner Kjeldsen, skulle på ferie, og hun betroede åbenbart ikke andre at have nøgle til kælderen!

Aakjær skriver endnu et meget langt brev til hende. I begyndelsen forklarer han elskværdigt, tålmodigt og lidt ironisk, hvor besværligt forholdene er. - Og så er han altså nødt til at fortælle hende, at rigsarkivaren lige har meddelt ham, at det med stort besvær er lykkedes at skaffe en færgebillet til fotografen - som allerede er på vej!

Men jo før fotograferingen begynder, jo før får hun ro for ham og "andre frække Røvere og Stimænd". Han foreslår nu blot, at arkivbetjent Jørgensen får lov at hente så mange bøger ned på Hald Alderdomshjem på en gang, at man har nok at fotografere, indtil man efter den 10. august kan få daglig adgang til kældrene.

"Spøg til side"

Aakjær fortsætter: "Jeg er bedrøvet over, at De nægtede at modtage Jørgensen forleden Dag. Jeg sætter ligesaa stor Pris paa Arkivbetjent Jørgensen, som De sætter paa Gartner Kjeldsen! Jørgensen og jeg føler os unægtelig i nogen Grad til Mode som den Handelsreisende, der tre Gange blev smidt ud af Hoveddøren, men vendte tilbage ad Bagdøren og smilende sagde: "Spøg til Side!" Jeg haaber ikke, Komtessen vil være ganske ubønhørlig overfor mine Ønsker. Blandt de gamle Kirkebøger, som skal sikres, befinder sig jo ogsaa Ørslevklosters ældste Kirkebog fra 1686, og hvis De blot kendte denne smukke og snurige gamle Bog, hvori de gamle Præster har prentet Sognefolkets, ogsaa Herskabets Historie, vilde De muligvis blive stemt noget mildere overfor vort nyttige Forehavende.

Vi skal gerne til Ære for Dem lade Ørslevkloster Kirkebog blive den første, der bliver foreviget, dersom De blot vil love mig, at De ikke vil være saa unaadig og ubønhørlig."

Længere nede i brevet bliver Aakjær mere direkte, bestemt og drilsk: "De kunde vel ikke vente, at jeg skulde give Afkald paa at faa Adgang til Kirkebøgerne og give Dem fuld Hals- og Haandsret over dem. Og jeg kunde sandelig ikke vente, at De vilde forbyde mig at fotografere Bøgerne, naar det sker uden for Gaardens Grund og uden anden Ulejlighed for Dem, end at De skal lade Hr. Kjeldsen lukke op før Jørgensen.

Dersom De virkelig er saa haardhjertet og ubønhørlig, saa fortjener De ikke bedre, end at jeg fremtidig titulerer Dem: Min naadige Rigsgravinde. Jeg foretrækker stadig at kalde Dem min naadige Komtesse med Eftertryk paa "Naadig". P.S. Jeg lader Jørgensen tage Brevet med til Ørslev Kloster i Morgen og et allernaadigst Svar med Hjem vilde være mit højeste Ønske."

Om det var truslen om at kalde hende Rigsgravinde, der sad, eller om det var hans brev i al almindelighed, der formildede hende, er jo ikke let at vide.

Fotograferingen i gang

Et par dage efter kunne han imidlertid meddele rigsarkivaren, at fotograferingen var i fuld gang, men:...."Der har været nogle Gnidninger med Olga Sponneck, som en Overgang truede med at nægte os Adgang til Arkivalierne til andre Tider end dem, der passede hende, men ved nogen Diplomati er det lykkedes at formilde hende!"

Aakjær fortsætter med at fortælle, at kirkebøgerne efterhånden flyttes til Hald Alderdomshjem, som har egnede rum til fotograferingen, og er en offentlig institution, der kan antages at blive skånet af eventuelle krigshandlinger. Den trofaste Jørgensen sover om natten i det rum, hvor kirkebøgerne midlertidigt opholder sig.

Men Aakjærs trængsler er ikke forbi. - Fotograferingen blev påbegyndt af fotograf Grønlund og hans assistent Andersen, begge fra København. Efter at have sat Andersen i gang, rejste Grønlund hjem igen. Men foruden forskellige tekniske problemer med svigtende strøm, kirkebøgernes ukurante format osv., er der problemer med ham københavneren, Andersen!

Han har mildt sagt en uheldig optræden, og Aakjær må til sidst klage over ham til fotograf Grønlund i København, der ærgrer sig over hans opførsel og forøvrigt synes, han får bestilt for lidt. Han overholder ikke de 5000 optagelser pr. dag.

Sidst i august skriver Aakjær til Grønlund: "Jeg skal ikke nægte, at jeg var ved at være nervøs for, at vi skulde blive "sagt op" paa Alderdomshjemmet, men saavidt jeg forstaar, kom Sognefogeden og Hr. Andersen til Enighed ved Jørgensens Mægling, saa Faren drev over. Det er da nok muligt, at Forholdene paa Hald Alderdomshjem er lidt primitive for en saa inkarneret Københavner som Hr. Andersen; men det var jo næsten lykkedes ham at komme paa Kant med hele Befolkningen i Hald! - Hvis De mener, at Arkivbetjent Jørgensen og Hustru kan klare Fotograferingen,

ser jeg meget gerne, han overtager Arbejdet..."

Ny fotograf antages!

Den dygtige arkivbetjent overtog fotograferingen og fik den godt overstået. I slutningen af oktober afleverede han en omhyggelig og imponerende fortegnelse over alle mikrofoto- graferingerne. Jørgensen og hustru var så dygtige, at de sammen med det specielle apparatur derefter blev "udlånt" til mikrofoto- grafering på arkivet i Aabenraa.

Men hvordan forløb det fortsatte samarbejde med komtessen? - Det forløb slet ikke! Det holdt nemlig op! - Tilsyneladende løste en fugtigvarm eftersommer problemet. Men Aakjær var måske blevet lidt træt af sagen. Han skrev ikke om det til rigsarkivaren før end i november, da indleder han til gengæld frejdigt:

"Som Hr. Rigsarkivaren ved, blev det allerede sidst paa Sommeren nødvendigt at flytte Kirkebøgerne bort fra Ørslev Klosters Kælderrum, da de, især i den varme Sommertid, var meget fugtige, saaledes at der viste sig grønne Skimmelpletter paa Bladene. Vi lejede derefter et tørt, lyst Kælderrum i Hald By og flyttede Reolerne derhen..."

Aakjær er alligevel ikke helt dristig ved ganske alene at have taget ansvaret for, at kirkebøgerne står i en privat villa.

Et par dage efter svarer rigsarkivaren, at han ikke erindrer at have hørt noget om, at kirkebøgerne er flyttet til Hald! - Men hvis de allerede har stået der i flere måneder, må Aakjær vel mene, at det er det bedste under de nuværende forhold. -

Rigsarkivaren har muligvis problemer nok med at sikre arkivalierne i København og skriver, at han vil overlade afgørelsen til Svend Aakjærs eget gode skøn.

Solid murermestervilla

Men hvem i Hald var det mon, der påtog sig at opbevare landsarkivets uerstattelige arkivalier under resten af krigen: - Det var Agnes

Eriksen, der boede i et godt, solidt hus, som hendes afdøde mand, murermester Niels Peter Eriksen selv havde opført.

Agnes Eriksens børn, Inger, Lilly, Arne og Gerda husker tydeligt sagen. Sidstnævnte var kun 10 år og boede endnu hjemme, derfor står historien tydeligst for hende, måske især fordi det var noget, man ifølge sagens natur ikke snakkede for højt om!

Agnes Eriksen stillede to virkelig gode kælderrum til rådighed. Reolerne blev opstillet således, at man kunne komme til bøgerne fra begge sider. På den måde kunne der også cirkulere luft rundt om dem.

Der blev sat en tremmedør med hængelås ind til rummene, så kun arkivets folk kunne låse sig ind. Ca. hver 14. dag ankom Svend, som han præsenterede sig. Det var åbenbart landsarkivaren selv, der som regel kom cyk-

lende for at se, om hans kære arkivalier havde det godt. Han kom desuden for at tage nødvendige notater, så ikke al forskning gik i stå.

Agnes Eriksens børn husker Svend Aakjær som en elskværdig og venlig herre - men Agnes var nu også en rar og omgængelig dame. Og hr. Svend var sikkert glad for, at han endelig havde fundet gode, tørre rum - og at han nu kunne komme og gå, som han ville!

Arkivalierne kom tilbage til landsarkivet i Viborg, så snart forholdene tillod det - og der står de den dag i dag, så slægts- og andre forskere kan studere dem - eller se mikrofilmene!

Kilder:

Korrespondance vedrørende beskyttelse mod følger af luftangreb, evakuering og microfotografering af kirkebøger 1938-47, LAV A.1/ 187, samt Korrespondance med rigsarkivaren 1942-44, LAV A.1/107.

En jyde i København

af Ingrid Wisborg Gade, Anthon Bachs Vej 6, 9000 Aalborg ☎ 98 12 65 15.

E: iwg@mail.stofanet.dk

Det var med forventning, at jeg første gang skulle besøge arkiverne i København. Det vil sige, jeg har engang for flere år siden besøgt landsarkivet på Jagtvej, men der er jo sket ændringer der, som på andre arkiver.

Jeg valgte at besøge Rigsarkivet først. Mandag morgen blev jeg af min værtinde sat af på Christiansborg. Det skulle være et sted her i nærheden, jeg skulle ind. Klokken var knap 8.30, så der var god tid til at finde døren. Jeg gik ind i bibliotekshaven. Her var fred og ro, og jeg nød de flotte bygninger. På et skilt stod der "Rigsarkivet", men der stod også "Folketinget" ved samme dør, så mon det var det rette sted? Jeg tog i døren og kom ind i nogle flotte haller og ganske rigtigt - til venstre var Rigsarkivet! Her stod en dame og en herre ved døren, og ellers var der kun en dame ved skranken, som absolut ikke havde noget med arkivet at gøre. Da vejret var godt udenfor,

gik jeg mig en tur og så lidt mere på omegnen, til klokken nærmede sig 9.00. Nu var der kommet lidt flere mennesker, men så vidt jeg kunne se, var der plads nok til alle, og hvad... jeg skulle jo i første omgang kun prøve at finde ud af, hvad der var på dette "Rigsarkiv"!

Klokken 9 gik døren op helt automatisk, og folk styrtede ind. Jeg tog den med ro, indtil en herre spurgte, om jeg var i køen. Det mente jeg ikke, jeg var, for jeg ville gerne have lidt vejledning. Da det blev min tur, sagde jeg, som det var, at dette var mit første besøg, og at jeg gerne ville have lidt hjælp. Og det skal jeg love for, jeg fik. De stod nærmest på ryggen af hinanden for at hjælpe hver gang, jeg nærmede mig skranken. "Nu skal du se her!" - og så kom der en lang forklaring på det, jeg havde spurgt om. Sådan var det hver gang, lige meget, hvor meget jeg spurgte, og det varede ikke ret lang tid, før jeg var godt i

gang med "Nygaards sedler", lægdsruller og private arkiver.

Dagen efter kom turen til filmlæsesalen. Også her var der stor hjælpsomhed - desværre ikke lige med det samme et apparat, men det varede ikke 10 minutter, før der blev et ledigt til mig. Det er nok Rigsarkivets store handicap, at man egentlig optager 3 pladser hver: en til mikrokort, en til mikrofilm og en til andre arkivalier - og der er for få læseapparater.

Om onsdagen havde jeg andre ærinder fra morgenstunden, så først ved 11-tiden trådte jeg ind ad døren, og nu var jeg nærmest en kær gæst. Vi kendte hinanden, og de vidste, at nu kommer hende, der spørger, men jeg følte mig igen velkommen!

Hjemmefra havde jeg forberedt nogle ting, som jeg havde en klar fornemmelse af, at jeg skulle på landsarkivet efter. Altså mødte jeg op der torsdag morgen igen så tidligt, at jeg gik en tur på Assistenskirkegården i ventetiden. Da klokken nærmede sig 9, gik jeg tilbage til arkivet og stod ved døren. Jeg var den første, men der kom da lidt flere. Her var ikke tale om at blive lukket ind i varmen før kl. 9. Det var ellers lidt koldt, og det havde da været rart i det mindste at komme ind i vindfanget. Her henvendte jeg mig ligeledes ved skranken og spurgte om vej. "Jo, jeg kunne gå ud af den dør der i den anden ende af læsesalen, der var kirkebøger og folketællinger, og så kunne jeg læse lidt i vejledningen, den stod derhenne!" Nå, jeg gik ud ad den anviste dør og fandt et rum med en masse bøger. Kirkebøger, folketællinger m.v. Men hvor står hvad, og hvordan er det arkiveret? Og hvordan finder man en mand død i København i årene 1848-53? Nu er det ikke sådan at få vejledning hos personalet. For det første begynder de ikke at tænke i de baner før kl. 10 - for det andet ved de desværre ikke ret meget, eller også vil de ikke ud med deres viden! Jeg måtte prøve at klare mig selv og startede med den kirkebog, der hørte til det sogn, hvor jeg sidst havde fundet ham i *Vejviseren*, men er der nogen, der flytter tit, så er det københav-

nerne! Ved frokosten i et meget røgfylt lokale var jeg heldig at komme til at sidde sammen med en dame, jeg havde set på Rigsarkivet dagen før, og da jeg beklagede min nød, skal jeg love for, der skete noget. Som på Rigsarkivet lød det nu: "Jamen, du skal da prøve det og det, og det står der og der. Nu skal jeg vise dig osv. Og har du ikke fået de vejledninger - det skal jeg finde til dig!" Det blev min redning. Desværre var dagen jo ved at gå, og udleveringen stoppede jo også tidligt, så: "Du kan nok ikke nå det i dag, men du kan godt bestille til i morgen!" Nu var "i morgen" jo fredag, og jeg skulle se at komme tilbage til fastlandet igen, men besluttede alligevel at ville bruge en formiddag på at finde flere oplysninger!

Fredag morgen var det snestorm, og til afveksling for torsdag kunne jeg komme i læ. Herligt! Nogle af mine bestilte arkivalier var klar - desværre den forkerte pakke, men det blev hurtigt rettet. Senere var det galt med en bog, der åbenbart var stillet forkert i reolen, så der gik 3/4 time med at trave op og ned ad gulvet og vente på, at personalet fik snakket færdigt og diskuteret vind og vejr, før de tog sig af at hente mine nybestilte bøger. Ret irriterende, når dagen er kort og desuden den sidste i denne omgang. Det kneb også meget med den vejledning. Personalet ved ikke nok, kan ikke svare på de almindeligste spørgsmål og kan dårligt læse gotisk. Hvad betød den henvisning, der stod i forseglingsprotokollen? Hvad betød det, at der i kirkebogen stod "gratis" ved en dåb? De må da have hørt de spørgsmål før, eller er de lige ind kommet ind som langtidsledige? - Så er arkivet da dårligt stillet! Nå, jeg nåede at få gjort en del notater, og vel hjemme er de ved at falde på plads, og som altid melder der sig nye spørgsmål til næste arkivbesøg. Et lyspunkt denne snefyldte fredag på landsarkivet var, da Anton fra Viborg dukkede op. Han kan da læse gotisk og er altid villig til at hjælpe. Min sidste oplevelse var, da Anton kaldte på mig og fortalte, at denne bog her kunne jeg slet ikke leve

uden, og da jeg gerne fortsat vil slægtsforske nogle år endnu, købte jeg den - og så kunne

jeg for øvrigt godt lige tage 5 bøger med hjem til foreningen! Og det gjorde jeg så!

Noget om vaccinationer

Koppevaccinationen blev ved forordningen af 3.4.1810 indført som offentlig - og i praksis en tvungen foranstaltning.

I den første tid udførtes vaccinationen ikke blot af læger, men også af præster, lærere og andre lægmænd, der i følge forordningen kunne få autorisation som vaccinatorer.

De skulle lige som lægerne føre en autoriseret vaccinationsprotokol, hvori indførtes den vaccineredes navn, alder, fødested og forældre samt vaccinationsdato.

Fra 1811 måtte præsterne ikke foretage nogen vielse uden at sikre sig, at både brud og brudgom var vaccinerede eller havde haft de naturlige kopper. Fra 1812 skulle de stille de samme krav til dem, der ønskede at blive antaget til konfirmation. For at sikre sig disse oplysninger noterede præsterne som regel vaccinationsdato og vaccinatorens navn i kirkebøgernes anmærkningsrubrikker ved vielse og konfirmation.

Ofte er vaccinationerne også anført i til- og afgangslisterne, og det er en stor hjælp, når man skal følge en person med et meget almindeligt navn, f.eks. Jens Jensen eller Maren Pedersdatter. Ved hjælp af vaccinationsdatoen kan man som regel identificere disse personer.

Kender man vaccinationen på en person død før folketællingen 1845, kan man således ved hjælp af vaccinationsprotokollerne finde fødested og forældre.

For at finde frem til vaccinationsprotokollen må vi først have opklaret, hvem vaccinatøren var.

Et praktisk eksempel

I Vrads Kirke blev 30. april 1836 viet ungkarl Niels Nielsen, gmd. i Funder Sogn, og

pigen Mariane Laursdatter af Hvipskov i Vrads Sogn.

I anmærkningsrubrikken ses, at brudgommen var vaccineret 19. august 1813 af Bagger og bruden 8. august 1825 af Arntzen.

Hvem var Bagger og Arntzen?

Langt de fleste vaccinatorer var læger, så vi prøver først at slå efter i Kristian Carøe: *Den Danske Lægestand 1479-1900*. 5 bind, 1904-22 (genoptrykt 1977 i ét bind). Her nævnes 2 læger ved navn Bagger i første halvdel af 1800-tallet. Den første døde 1812, men den anden var distriktskirurg i Viborg 1807-23! I arkivet fra Stiftsfysikatet for Viborg og Thisted amter findes en vaccinationsprotokol 1818-57 vedr. Viborg Amt. Den rækker altså ikke langt nok tilbage. I Viborg lægedistrikts arkiv er bevaret vaccinationsprotokoller fra 1810ff. Men desværre er det ikke lykkedes, at finde Niels Nielsen under den anførte dato. Der findes en lang række præster ved navn Bagger, men ingen i nærheden af Funder Sogn, som passer tidsmæssigt. Lad os prøve at finde brudens vaccinatør Arntzen. Han ses ikke nævnt blandt lægerne. Måske har han været præst? Vi slår op i S.V. Wiberg: *Almindelig Dansk Præstehistorie*. 4 bind, 1870-73 (genoptrykt 1959-60). Her findes to præster Arntzen. Den ene blev dog først præst 1837, men den anden var præst i Sønder Visning-Voerladegård Pastorat 1795-1846. I dette pastorats arkiv findes en vaccinationsprotokol 1818-70. Og her finder vi bruden Mariane Laursdatter indført. Hendes fødested anføres som Hvipskov (i Vrads Sogn), datter af Lauritz Lassen.

Vi fandt altså brudens data, men ikke brudgommens. Præsten kan jo være kommet til at

anføre en forkert vaccinationsdato ved visningen. Det er derfor klogt at sammenligne med andre indførsler, hvorfra man eventuelt også kender vaccinationsdatoen. F. eks. konfirmation eller til- og afgangslisterne.

Endelig må vi heller ikke glemme, at andre end læger og præster kunne optræde som vaccinatorer. Var det en skolelærer, kan man prøve i skolekommissionens arkiv.

Ved lov af 8.2.1871 blev det bestemt, at alle skulle være vaccineret inden 7-års alderen, og tilsynspligten blev nu flyttet fra sognepræsten og over til skolebestyrerne, som ikke måtte lade nogen begynde i skolerne uden forevisning af vaccinationsattest. De børn, der allerede var begyndt i skole, skulle i en over-

gangsperiode på 7-8 år stadig lade sig vaccinere inden konfirmationen. Dvs. at fra ca. 1880 må vi regne med, at præsterne ophører med at notere vaccinationsdata i kirkebøgerne.

Altså: Husk altid at nedskrive vaccinationsoplysningerne for jeres aner! - det er tit til hjælp i jeres videre eftersøgning.

I *Personalthistorisk Tidsskrift* 1994:2 kan I læse en meget grundigere fremstilling af vaccinationens historie, skrevet af Lisbeth Ulsøe: "Vaccinationernes velsignede bivirkninger - for slægtsforskere", som også indeholder en litteraturliste samt endnu et praktisk eksempel.

OBK

Kirkebøgerne skal på computer

af Erik Bjørn Møller. - Kilde: *Berlingske Tidende*, 1. sektion fredag 17. maj 1996.

For godt 10 år siden var det aldrig gået godt. Kirkelige kredse på stribet vilde have udsendt et ramaskrig over de ugudelige planer om at revolutionere det århundredgamle og traditionsrige system med håndskrevne kirkebøger og erstatte dem med edb.

Men sådan er det ikke længere, lyder det overbevisende fra kirkeminister Birte Weiss (S) og kontorchef Steffen Brunés, Kirkeministeriet.

"I det kirkelige miljø er man meget optaget af at være en moderne arbejdsplads. Og hvis det betyder, at man kan få mere tid til sognebørnene, er jeg overbevist om, at ideerne vil møde velvilje," siger Birte Weiss.

Steffen Brunés er formand for den arbejdsgruppe, der netop har afleveret en rapport til ministeren med anbefalinger af at gennemføre en reform af kirkebogssystemet.

"Udfordringen bliver at få de involverede med. Men jeg tror, tiden er moden nu. For 10 år siden ville vi have oplevet en rygmarvsreaktion fra mange. Men i dag er jeg faktisk temmelig optimistisk," siger Steffen Brunés.

Det bygger han bl.a. på erfaringerne med den bredt sammensatte arbejdsgruppe. Den består bl.a. af biskop Kresten Drejergaard, Fyns Stift, formanden for provsterne, Jakob Hvidt, formanden for præsterne, Peter Krogsøe og formanden for kordegnene, Per Niemann Korsholm.

I begyndelsen var der i gruppen udbredt skepsis over for indførelsen af edb. Men som det hedder i et brev til kirkeministeren: "Arbejdsgruppen har gennemgået en markant udvikling i sin holdning til problemstillingen og til løsningsmulighederne." - "Det blev hurtigt klart for os, at hvis denne opgave skal løses fornuftigt i det næste århundrede, så skal der en ændring til," siger Steffen Brunés.

Ud over effektiviseringen i præsternes og kordegnenes arbejde vil det medføre en bedre service over for borgerne.

"Hvis du står i Skagen og har brug for en attest, kan du gå ind og få den udskrevet med det samme - også selv om du er fra Brønshøj," siger Steffen Brunés.

Den forbedrede informationservice skal også komme andre offentlige instanser til gode. De skal kunne trække på oplysningerne - hvis de vel at mærke i forvejen har adgang til dem.

"Alt, hvad der i dag er fortroligt, skal selvfølgelig fortsat være det. Det er ikke tanken, at alle skal kunne gå ind og undersøge for eksempel adoptionsforhold, eventuelle kønsskif-

teoperationer eller skiftende ægteskabelige status. Og sikkerhedsmæssigt skal systemet være i top," siger Steffen Brunés.

Årligt skriver præster og kordegne 67.000 fødsler, 67.000 dødsfald, 17.000 vielser og 15.000 navneændringer ind i kirkebøgerne. Kirkeministeren sender i næste uge rapporten til Folketingets kirkeudvalg.

Første udvandrerdatabase på internettet

af Henning Bender, Aalborg Stadsarkiv/Det danske Udvandrerkiv, Arkivstræde 1, Box 1353, 9100 Aalborg ☎ 99 31 42 20. E: stadsarkiv@aalborg.dk

Amerikansk slægtsforskning

"At finde sine rødder" er et udtryk, der stammer fra USA. Surfer man på internettet, finder man næppe nogen befolkning i verden, der er mere engageret i slægtsforskning end den amerikanske. Det er bl.a. derfor, at internettet med de mange genealogiske servere og inddaterede kilder er blevet så populært og udbredt i USA. Hvadenten man bor i Alaska eller Florida, kan man via sin hjemmecomputer søge sine rødder over alt i Nordamerika. Det er imidlertid sværere, når rødderne skal findes blot få generationer tilbage, for det skal for det overvejende flertal af amerikanere ske i Europa.

Amerikansk materiale

Amerikanske slægtsforskere skal som udgangspunkt vide fra hvilket land, deres forfædre indvandrede. Her er de dog bedre hjulpet end folk i alle andre lande, der er sammensat af efterkommere efter indvandrere. Fra og med 1820 har man bevaret passagerlisterne for samtlige skibe, der ankom til USA's østkysthavne. Indtil 1897 blev listerne udfyldt af indvandrerskibenes kaptajner, der under ed skulle give korrekte oplysninger om hver enkelt passagers navn, alder, køn, stilling og statstilhørsforhold. Fra 1897 blev listerne - og nu langt mere detaljeret - udfyldt af immigrationsmyndighederne.

Problemer i det amerikanske materiale

Det burde jo betyde, at man fra og med 1820 skulle kunne finde alle indvandrere til USA, - også de danske, som jo først er registreret fra og med maj 1868 som udvandrere i Danmark. Men mærkeligt nok har det vist sig, at der i forhold til de amerikanske indrejseopgivelser er alt for mange mennesker af dansk oprindelse i de amerikanske folketællinger i anden halvdel af forrige århundrede. En nærmere kontrol af nationalitetsangivelserne i de amerikanske ankomstlister er dog aldrig foretaget. Det skyldes, at det europæiske sammenligningsmateriale - afgangslisterne - er sparsomt bevarede og svært tilgængelige.

Det europæiske materiale

Afgangslisterne fra Hamburg 1850-1934 med ca. 5 mill. udvandrere er de vigtigste. De indeholder både passagererne på de direkte oversøiske skibsafgange fra Hamburg samt de indirekte udvandrere via Hamburg, der rejste fra andre europæiske havne - særligt ad ruten Hamburg-Hull-Liverpool. Men Hamburgmaterialet kan desværre kun benyttes med de oprindelige nødtørftige grovalfabetiske navneindgange.

Bremen/Bremerhaven var med 7,2 mill. udvandrere den største udskibningshavn på det europæiske fastland. Udførlige afgangslister fra og med 1832 blev kasseret ved århundred-

skiftet - og listerne fra dette århundrede brændte under bombeangreb 1944.

Antallet af udvandrere via Liverpool nærmer sig formentlig 20 mill. Men man ved det ikke med sikkerhed. Britiske passagerer blev først registreret fra 1890, mens fremmede måtte vente indtil 1923! Når så mange tog til Amerika via Liverpool, var det, fordi det oftest var det billigste. Det skyldtes bl.a., at passagertrafikken fra Stor-Britanien - i modsætning til skibe fra Tyskland og Skandinavien - ikke blev "belastet" af embedsmænd, der søgte at håndhæve fordyrende minimumskrav til rejsens kvalitet og sikkerhed. Det er netop sådanne krav, der er baggrunden for de danske lister over udstedte oversøiske billetter 1868-1940.

Det danske materiale

Efter en række skandaler, hvor godtroende udvandrere blev bondefanget af danske agenter, vedtog Den danske Rigsdag 1. maj 1868 en strikt kontrol. Iflg. loven skulle Københavns Politidirektør godkende og kontrollere alle udvandringsagenter i Danmark og autorisere alle danske oversøiske billetudstedelser. Det skulle ske, hvadenten rejsen foregik direkte fra København til USA eller indirekte via en anden europæisk havn. For kontrollens skyld blev oplysningerne fra billetterne kopieret i en række politiprotokoller. Det blev til 90 tykke bind, hvor hver enkelt udvandrer er opført efter ensartede kriterier. Når protokollerne alligevel er tidsrøvende at benytte manuelt, skyldes det, at der er tale om hele to protokolrækker - den direkte og den indirekte - der år for år opfører udvandrerne grovalfabetisk efter begyndelsesbogstavet i efternavn.

Den danske Udvandrerdatabase

Materialets homogene natur gør det imidlertid oplagt at kode maskinelt. Det blev første gang gjort i edb-alderens barndom af Kristian Hvidt, men desværre uden person- og stednavne. Da personnavne er betingelsen for at besvare slægtshistoriske forespørgsler og for

at kunne sammenligne person for person med de amerikanske lister, begyndte Det danske Udvandrerarkiv i 1990 en inddatering af alle oplysninger for samtlige udvandrere. Til dato har vi nået perioden 24. maj 1868 til 1908 omfattende 373.159 udvandrere (februar 2003, red!). For hver enkelt udvandrer medtages de 13 mulige grundoplysninger fra protokollerne: efternavn; fornavn; stilling; familiestatus; alder; fødested (først fra 1899); sidste opholdssted; agentens navn; billettens nummer; billettens registreringsdato; skibsnavn (kun oplyst ved direkte afgang fra København); bestemmelsessted og evt. annullering af billet. Hertil føjes 11 sæt hjælpekode for søgninger, og alt i alt betyder det, at der for første gang er en reel mulighed for at sammenligne oplysningerne i de danske lister med de amerikanske ankomstlister. Det har givet anledning til mange pudsige opdagelser!

Kønsskifte og foryngelseskur på Atlanten

Iflg. ankomstlisten i New York ankom damperen SS "Minnesota" på 1.950 tons 28. juli 1869 fra Liverpool via Queenstown (Cork) med 1.139 passagerer. Fordelt på nationalitet drejede det sig om: 60 amerikanere, 416 briter og 664 tyskere. Blandt disse tyskere kom bl.a. følgende 3 passagerer til New York:

- nr. 628: *Moren Nielsen, 38 år, mand, arbejder, tysker.*
- nr. 629: *Moren Christensen, 22 år, mand, arbejder, tysker.*
- nr. 630: *Margrethe Jensen, 27 år, kvinde, spinderske, tysker.*

De selvsamme 3 passagerer var imidlertid 3 uger tidligere - 8. juli 1869 - blevet registreret af Københavns Politi som rejsende til New York på fællesbilletten C 5270. Men i København som:

- *Maren Nielsen, enke, 59 år, Kraglund, Aalborg Amt.*
- *Maren Christensen, datter, 22 år, Kraglund, Aalborg Amt.*

- *Margrethe Jensen, datter, 27 år, Kraglund, Aalborg Amt.*

Men hvordan kan man vide, at "Moren", en 38-årig mandlig tysk arbejder, i virkeligheden er identisk med "Maren", en 59-årig dansk enke? Det kan man kun ud fra de sammenhænge, personerne indgår i såvel de amerikanske ankomstlister som i de danske politilister, og kun fordi politiets udvandrertlister er indført i en database. Tilsvarende fejl findes i samtlige lister for de 98 skibe, der ankom til USA fra Liverpool i andet halvår af 1869, men SS "Minnesota" er det eneste skib med mere end 50 % fejl.

SS "Minnesota" - en sammenligning

En sammenligning mellem ankomstlisten for SS "Minnesota" af 28.juli 1869 med politiprotokollerne i København for den 7., 8. og 9. juli 1869 viser, at ankomstpassegernumrene 231-796 i New York ganske svarer til billetnumrene C5240-C5568 i København.

Gennemfører man sammenligningen - person for person og gruppe for gruppe - viser det sig, at 630 af de 664 "tyske" passagerer, der ankom til New York på SS "Minnesota", uden for al tvivl kan identificeres som: 316 danskere; 292 svenskere; 19 nordmænd og 3 slesvigere. - *630 af i alt 664 tyske passagerer ombord på SS "Minnesota" var slet ikke tyskere, men skandinaver!*

Konsekvent fejl?

Fejlagtige nationalitetsangivelser for over halvdelen af et skibs passagerer og forkerte kønsangivelser for 10% af de nordiske passagerer ville måske ikke være så alvorligt, hvis der kun var tale om dette ene skib. Men be-

dømt på hele andet halvår af 1869, synes der at være tale om en konsekvent fejl, når det drejer sig om de 98 skibe, der ankom til New York og Boston fra Liverpool. 5.705 "tyske" passagerer bærer tydelige skandinaviske navne. Til gengæld er der kun ganske få fejl af denne karakter i de 54 skibsankomster direkte fra Hamburg, mens 108 skibe fra Bremen stort set ikke havde skandinaver ombord.

Da amerikanerne benytter sig af skibslister, der er udarbejdet af kaptajnerne, må fejlen være opstået i Liverpool. Det kan skyldes, at en stor del af de skandinaviske passagerer kom via Hamburg og derfor - formelt set - fra Tyskland. De er måske endda blevet opfattet som tyskere - for de medbragte jo i hvert fald billetter skrevet med "tysk skrift" (da man i England aldrig har brugt "tysk" eller s.k. "gotisk" håndskrift, har det været svært for de engelske kaptajner at læse oplysningerne på billetterne korrekt). Der er mængder af mærkelige fejlskrivninger i listerne på skibene fra Liverpool. Det gælder eksempelvis familien "Petersen" fra København i juli 1869, der endnu hed "Petersen" på SS "Roland" fra Hamburg til Hull, men blev til den tyske familie "Pattion" efter at have forladt Liverpool ombord på SS "Palmyra".

De videre konsekvenser

Hvis det således er korrekt, at et stort antal danske indvandrere er blevet registreret som tyske, bør der være flere danske udvandrere til USA end danskere, der ankommer til USA. Og således forholder det sig da også! Vi mangler oplysninger for året 1868 - men for 1867 og 1869 er registreringen af danske udvandrere følgende:

År	Dansk registrering af danske udvandrere til USA	Hamburg registrering af danske udvandrere ikke-registreret i DK.	USA registrering af danske udvandrere	"Forsvundne" danskere
1867	-	2.149	1.436	713
1868	4.359	1.067	3.823	1.603

Dette "underskud" på danske udvandrere i USA er endda minimumstal, da der ud over de udvandrere, der købte billet i Danmark og Hamburg - og derfor er registrerede her - også er tale om et betydeligt antal, der købte billet i England - og derfor slet ikke er registrerede.

Databasen på internettet

De amerikanske ankomstlister er med andre ord ikke den sikre kilde til at finde europæiske rødder, som i hvert fald amerikanske slægtsforskere hidtil har troet. Det vil derfor være af afgørende betydning, at både befolkningshistorikere og slægtsforskere over hele verden får adgang til at bruge den nye danske elektroniske udvandrerdatabase. Indtil videre er det den eneste eksisterende database, der kan bruges til at kontrollere oplysningerne i de amerikanske ankomstlister, men samtidig er databasen det sikreste middel til at finde "egne rødder". Ganske særligt naturligvis, for de næsten 2 millioner amerikanere, der regner sig for efterkommere efter danske udvandrere.

Den nye udvandrerdatabase vil derfor i løbet af 1996 blive placeret der, hvor amerikanerne vil søge den - på internettet! (findes februar 2003 på <http://www.emiarch.dk> - gå ind under "databaser" - red!) Det vil ske i et samarbejde mellem Det danske Udvandrerarkiv i Aalborg, Dansk Data Arkiv i Odense og Statens Arkivers Filminningscenter i Viborg finansieret af Kulturnet Danmark. Det vil fremover betyde, at man ikke blot kan søge slægtshistoriske oplysninger i denne database

over alt i verden. Da man samtidig indscanner originalprotokollerne, vil man også blive i stand til at trække de originale protokolsider frem, hvis man ønsker at kontrollere oplysningerne. Endelig håber vi i denne forbindelse at vise samtidige fotografier af nogle af de udvandrere, det drejer sig om.

Udvandrerfotografier - To databaser

Heinrich Tönnies-samlingen på Aalborg Stadsarkiv omfatter 264.000 bevarede glasnegativer for årene 1863-1974 med tilhørende bestillingsprotokoller. I forbindelse med et større registrerings- og konserveringsprojekt, er disse billeder med tilhørende person- og stednavne, datoer, negativnumre - samt motiv og billedbeskrivelse nu indført i en elektronisk database for perioden frem til århundredskiftet. Foreløbigt omfattende de 50.000 originalnegativer, der er bevarede 1863-1918. Samkøring mellem Tönnies-databasen og Udvandrerdatabase har for årene 1880-1892 vist, at der findes 468 fotografier af nordjyske udvandrere, der lod sig fotografere hos Tönnies på Nytorv 8 i Aalborg kort før afrejsen fra København. Men alle vil nu være i stand til at identificere gamle Tönnies-fotografier, når blot de oplyser bestillingsnummeret på bagsiden - og vi vil endda være i stand til at levere en nykopi, hvis billedet hører til blandt et af de 50.000 bevarede negativer.

(Også her kan der søges på internettet: <http://www.aalborg.dk/tonnies>)

Kartoffeltyskerne på Alheden - et specielt egnsarkiv

af nu afdøde Etlar Kramer Johansen. Kilde: *Arkiv Posten* nr. 22 - maj 1996, Lokalhistoriske Arkiver i Viborg Amt.

Foreningen "Kartoffeltyskerne på Alheden" blev stiftet 1985 og har som medlemmer efterkommere efter de tyske kolonister, der i 1760 blev bosat på de jyske heder. Foreningen har ca. 400 (1996) medlemmer, spredt over hele Danmark.

Gennem årene har foreningen samlet et omfattende materiale om slægterne fra Alheden (Bitsch, Bräuner, Cramer, Dürr, Filbert, Krath, Kriegbaum, Maul, Lair, Würtz m.fl.), og dette materiale fremlægges ved foreningens arrangementer i Dagcentret i Frederiks, dvs. gene-

ralforsamling i april og slægtstræf første weekend i november. Ved disse arrangementer er der åbent kl. 10-17 og fri adgang for alle.

Dels gennem forskningsarbejde i egnen i Sydtyskland, hvor kolonisterne kom fra, dels ved busture til disse egne hvert andet år, er der samlet et righoldigt materiale i form af bøger og slægtstavler, der omfatter slægterne før 1760. Ved en årlig krodag på Grønhøj Kro er der foredrag, der handler om lokaliteterne på Alheden, hvor kolonisterne kom til at bo.

Foreningen "Kartoffeltyskerne på Alheden" er således et specielt egnsarkiv, der har åbent to gange om året. Foruden de nævnte materialer fra Sydtyskland har foreningen til rådighed mikrofilm af kirkebøger for Frederiks sogn og nabosognene, oplysning om slægter

på computer, kortmateriale og lidt billedmateriale. Desuden fremlægges enkelte slægtsbøger, som medlemmer stiller til rådighed. Der er fremstillet glas, krus m.v. med foreningens logo eller mindestenen på Frederiks Kirkegård samt postkort til salg. Desuden sælges ved arrangementerne bøger, der handler om kartoffeltyskerne.

Uden for arrangementerne beror materialet hos forskellige bestyrelsesmedlemmer, det meste dog hos Anna Dürr, Søndersøvej 47, 8800 Viborg ☎ 86 61 58 20.

De tyske kolonisters bosættelse på Alheden er et spændende afsnit af Danmarks historie. (Læs evt. også på nettet <http://www.kartoffeltysker.dk> – februar 2003, red!)

Slægts- og Lokalhistorisk Forening for Nørre, Sønder og Mols Herreder

af Ib Asmussen, formand, Krokusvej 10, 8500 Grenå ☎ 86 32 31 71.

E: ibasmussen@mail.tele.dk

Vores forening blev oprettet for 16 år siden og har i dag (1996) ca. 100 medlemmer. Vi samarbejder meget med Folkeuniversitetet.

Sæsonen starter vi gerne i september/oktober med en foredragsrække på 6 aftener med 14 dages intervaller. I løbet af de sidste 3 år har vi gennemgået den lokale historie fra reformationen og op til nutiden. I år bliver det mere på studiekreds-basis, hvor vi vil trænge dybere ned i de forskellige emner - f.eks. skolehistorie.

I februar, marts, april og november måned har vi vore sædvanlige foredragsaftener om mange forskellige emner. I maj måned tager vi en ekskursion til en eller anden seværdighed - måske et arkivbesøg. I december er vi

igen på en ekskursion - ofte til en kirke - og bagefter har vi julehygge.

De sidste par år har vi været med "historien på cykeltur". Vi mødes en lørdag formiddag og cykler i lokalområdet - helst på steder, hvor vi ikke færdes i det daglige. Undervejs får vi fortalt om det historiske, vi møder.

Yderligere arrangerer vi med mellemrum kurser i slægtshistorie - senest med et efterfølgende kursus i slægtsforskning på edb - med stor succes.

Ordinær generalforsamling afholder vi i oktober måned med efterfølgende foredrag med et af vore medlemmer som foredragsholder.

Desuden udgiver vi 3 gange årligt vort medlemsblad *Slægt og Lokalnyt*.

Fuglebjerg Slægts- og Lokalhistoriske Forening

af Finn Bornhuus, formand, Lindevej 18, 4262 Sandved ☎ 55 45 26 55.

På LOFs slægtsforskningskursus i Fuglebjerg i foråret 1995 deltog ca. 20 personer. Senere blev der taget initiativ til at starte en studiekreds med slægtsforskning som mål. Denne studiekreds kom i gang i marts 1996 og arbejdede ca. 2 måneder. Efter sommeren mente nogle af deltagerne, at der var underlag for en egentlig slægtsforskningsforening. Denne forening blev dannet 23. oktober og er

i skrivende stund ved at få fast grund under fødderne.

Endnu har der kun været 2 møder, men der arbejdes på planlægning af fremtidige aktiviteter.

25. november var lærer Erling Petersen inviteret til at holde foredrag om emnet: Indsamling fra kirkebøger, folketællinger og lignende.

Slægtshistorisk Forening for Storstrøms Amt

af Ina Antonsen, formand, Nykøbingvej 65, 4863 Eskildstrup ☎ 53 83 64 28.

Foreningen har eksisteret i 12 år og har vist sig at være levedygtig. Som aldrig før blomstrer slægtsforskningen, og foreningen har vist sig som et godt holdepunkt for de udøvende.

I de forløbne år har vi haft kompetente foredragsholdere - samt en del af foreningens egne medlemmer, som har ønsket at delagtiggøre os i deres forskning. Det har netop været foreningens formål at komme hinanden ved og høre om, hvordan vi slægtsforsker hver især, for derved at lære af hinanden og måske få gode ideer viderebragt.

Foreningen har forsøgt sig med forskellige ekskursioner/udflugter, men disse har desværre ikke altid vist sig at være så populære, og det har knebet med tilslutningen.

Foreningen har i samarbejde med Centralbiblioteket fået et meget fint hjørne for slægtsforskere på læsesalen, og det bliver brugt flittigt, da biblioteket har kirkebøger i kopi for stort set hele Lolland-Falster. Herved spares en togrejse til København, hvis ens aner findes hernede på "Sydhavsøerne".

Som bindeled til medlemmerne udgiver foreningen een gang årligt bladet *Rødderne*.

Om at forske i Amager-slægter

af Birte Hjorth, Sønderstræde 5 A, 2791 Dragør ☎ 32 53 42 06.

Tænker man på at forske i slægter på Amager og ser på, hvilke kilder der står til rådighed, kan det hele godt se lidt håbløst ud. Jeg tænker her især på St. Magleby Sogn, hvor kirkebøgerne i perioden 1640-1811 er skrevet på en blanding af hollandsk, plattysk og dansk og ofte med en alt andet end læsevenlig skrift. Og for retsbetjentarkivets vedkommende er der først noget at finde fra 1810'erne. Hvad

der var tidligere, blev ildens bytte ved en storbrand i 1821. Desuden er der de mærkelige navne: Eisbrandt, Wybrandt, Sybrandt, Martjen, Tryn for blot at nævne nogle af de navneformer, man løber på i 1700-tallet. De kan godt give hovedbrud, for hvem tænker i første øjeblik på, at Cornelis og Krells kan være den samme person, eller at Martjen Jans kan være identisk med Marchen Jan Bachersdatter.

Noget mere normale er forholdene i Tårnby Sogn med de for slægtsforskere gængse arkivalier i nogenlunde ubrudte linier.

Men måske var det på sin plads i korte træk at gennemgå øens historie. Amager består - eller bestod - af to sogne. Mod nord helt op til Christianshavns vold Tårnby Sogn med 7 landsbyer - Sundbyøster og -vester, Tårnby med kirken, Kastrup, Maglebylille, Tømmerup (med Skelgaarde) og Ullerup (med Viberup og Raagaard) længst mod sydvest. Og på øens sydlige del St. Magleby Sogn med landsbyen af samme navn, hvor kirken er beliggende, samt søfartsbyen Dragør med et købstadsagtigt præg.

St. Magleby Sogn

Omkring 1520 indkaldte Christian II en gruppe hollandske bønder med familier, for at de - med løfte om forskellige privilegier - kunne slå sig ned på Amager. Ifølge overleveringen kom de hertil for at dyrke grøntsager til hoffet og hovedstaden. 1521 fik de papir på deres rettigheder, men med kongens fordrivelse i 1523 kom der en del turbulens omkring deres bosættelse. Først i 1547 fik de et nyt papir på deres rettigheder. De havde da ejendomsret til hele St. Magleby - som i de efterfølgende århundreder kom til at hedde Hollænderbyen - men Saltholm skulle de dele med de danske bønder i Tårnby Sogn. Desuden måtte de beholde deres hollandske sprog, retsvæsen og styreform under ledelse af deres selvvalgte schout - den hollandske benævnelse for en foged.

Jordbrug og mejeridrift var deres vigtigste indtægtskilde, og efterhånden fik de skabt Amager om til "Københavns Spisekammer". De kørte til torvs i hovedstaden med deres produkter to gange om ugen - og det var kvindernes bestilling at varetage selve torvehandlen. De var ikke fæstebønder, så derfor blev de efterhånden velhavende, hvilket var med til at gøre dem selvsikre i deres væremåde. At hoffet under Frederik III og Christian V fandt fornøjelse i at overvære deres fastelavnsløjer

var med til at styrke deres selvfølelse. De kaldte sig "Kongens Amagere".

Man styrede efter gamle hollandske love, senere efter jyske lov og fra 1683 Christian Vs *Danske Lov*. Schouten, der var valgt på livstid og ikke havde juridisk uddannelse, var både dommer, sognefoged, skifteforvalter m.m. Som medhjælper havde han sine 7 skeppens, der valgtes for et år ad gangen. Disse 8 mænd havde beføjelser til at ordne alle kommunale anliggender. Når der skulle laves vedtægter, sammenkaldte schouten 21 mænd, nemlig de tre sidste års 7 skeppens. Denne samling kaldtes det store råd. Det er således ret usædvanligt, at man her har et styre, der har både administrativ, lovgivende og dømmende myndighed. Domme fra Hollænderbyens ret kunne appelleres til overamtsretten, hvor amtmanden sad som overdommer. Det tilsvarende gjaldt for Tårnby Birketing.

Hollænderne havde anderledes arveregler. De havde bl.a. fra middelalderlig nederlandsk ret medbragt den regel, at der var lige arveret for broder og søster, i modsætning til de skandinaviske lande, hvor en broder arvede dobbelt så meget som søsteren.

Ved at værne om traditioner, skikke og ikke mindst sprog lagde de bevidst afstand til de øvrige beboere på Amager. Men angsten for at miste de i 1521 erhvervede privilegier har til stadighed siddet i dem. De havde en uskrevne lov, at Hollænderbyen kun var for hollændere - at man ikke tolererede f.eks. en fremmed gårdmandskone.

Det amagerhollandske samfund trivedes godt, men det fik efterhånden problemer med at skaffe plads til sit fødselsoverskud. I første omgang klarede man det ved at dele gårdene. Men i 1651 fik 20 familier tilladelse til at flytte ud vest for København, hvor de grundlagde Ny Hollænderby, det senere Frederiksberg. Dette gav albuerum i en årrække, men i slutningen af 1600-tallet, hvor man var oppe på 99 gårde i landsbyen, blev det vanskeligere for et gårdmandspar med 5-6 voksne børn at få disse placeret standsmæssigt på en af byens

gårde. Man ønskede jo at blive boende i Hollænderbyen, for det var kun her, at privilegierne og de favorable vilkår eksisterede. Da der kun var et af børnene, der kunne overtage fødegården, måtte de andre søskende prøve at gifte sig til en gård, og når det ikke lykkedes, måtte de søge andre steder hen. Der var mange unge, der i begyndelsen af 1700-tallet bosatte sig i Dragør, og der var sågar dem, der giftede sig i Tårnby og fæstede en gård her. Når det siden er sagt, at hollændere ikke giftede sig med folk fra Tårnby Sogn før i 1759, hvor schouten ægtede en fogeddatter fra Sundbyvester, har det altså ikke sin rigtighed. Dette ægteskab var derimod det første, hvor den udensogiske part fik lov at bosætte sig i St. Magleby.

Det specielle amagerhollandske sprog - en blanding af hollandsk og plattysk anså de som et bolværk mod omgivelserne. At myndighederne i 1735 indsatte en dansk præst til glæde for den dragørske befolkning, der også søgte kirken, blev opfattet som en fornærmelse og udløste chikanerier mod den arme præst. I 1811 måtte de dog give afkald på dette selvgjorte sprog som kirke- og skolesprog, ligesom man i 1822 måtte gå med til at opgive det 300 år gamle schoutstyre og lægge sig ind under Amager Birk sammen med Tårnbys befolkning.

Således smuldrede amagerhollændernes privilegier og oprindelige kultur, og i 1800-tallet havde man kun fastelavnstraditionerne, navneskikken og de flotte amagerdragter tilbage. I dag festligholdes fastelavnen stadig, akkurat som den er blevet det i mange år. Og i St. Magleby møder man fortsat personer med navne som Crilles, Dirch, Theis, Neel, Agth og Marchen. Amagerdragterne er derimod gået af brug i løbet af 1800-tallet, men mange dragter ligger dog stadig rundt omkring i skuffer og skabe, og ved højtidelige lejligheder kommer de frem.

Allerede i middelalderen var Dragør kendt af omverdenen. Her var en international markedsplads for hanseatiske købmænd, der kom

hertil hvert år fra august til oktober for at handle og købe de sild, der var så rigeligt af i Øresund. Men sildeeventyret ophørte og dermed også handelslivet. Tilbage blev kun nogle få fiskere, der blev bofaste i små lerkliede huse langs stranden.

Til St. Magleby - 2 km fra Dragør - var i mellemtiden ankommet disse hollændere. De var dygtige og stræbsomme folk, som kunne mere end at dyrke grøntsager. De kunne også fange ål og sejle, og det er formodentlig dem, der omkring 1600 har anlagt havnen i Dragør, hvorfra de udskibede heste og saltede ål samt førte deres kreaturer til og fra Saltholm. Hollænderne lagde også Dragør ind under deres hollandske styre. To familier fra St. Magleby bosatte sig på de to gårde, der lå i Dragør, og herfra rekruteredes i mange år byens fogder. Men efterhånden fik dragørerne hånd i hanke med styring af deres egne anliggender. Byen blev indtil 1910 styret af en foged, der sad på livstid, og fire byforstandere, der valgtes for et år ad gangen, senere for 4 år ad gangen.

Fra slutningen af 1600-tallet skete der en massiv indvandring til Dragør. Der kom mange skåninger, som ikke ville være svenskere, efter at Danmark i 1658 havde måttet afstå Skåne til Sverige. Efter den skånske krig i 1670'erne kom de som en jævn strøm. Der kom også mange hollændere fra den efterhånden overbefolkede St. Magleby. I begyndelsen af 1700-tallet var der groft skønnet en hollænder i halvdelen af Dragørs huse - og her tænkes kun på gifte etablerede folk, ikke ugifte tjenestefolk. Størsteparten af dem var kvinder, men det var vel også lettere for en pige at omstille sig til at blive sømandskone end for en ungersvend at skifte om fra at pløje jorden til at pløje søen. Det var vist nok også attraktivt at gifte sig med en gårdmandsdatter fra St. Magleby, for hun kunne ved arv bringe jord med sig ind i ægteskabet. Jord var nemlig den store mangelvare for Dragørs beboere.

Herefter voksede byen støt og udviklede sig gennem de næste to hundrede år til en driftig

søfartsby. En stor del af mændene ernærede sig ved at sejle brænde og korn fra de forskellige provinsbyer til København. Andre tjente penge ved at lodse skibe gennem den smalle sejlrende Drogden. Dragør tjente også gode penge på at yde bjergningshjælp til de skibe, der ikke sjældent gik på grund uden for sejlrenden. Gennem hele 1700-tallet og en stor del af 1800-tallet blev byens offentlige udgifter finansieret af disse bjergningsindtægter. Dragør var i en periode Danmarks næststørste søfartsby med 92 hjemmehørende sejlskibe.

I slutningen af 1800-tallet gik det stærkt tilbage for Dragør på grund af sejlskibenes ophør. De moderne dampskibe udkonkurrerede Dragørs gamle sejlskibsflåde og bevirkede tillige en tilbagegang for lodseri og bjergningsvæsen. I dag har søfarten ingen betydning for Dragør, udover at færger fra Limhamn i Skåne giver livlig handel i byen. Der kommer altså stadig skåninger til Dragør, men nu på returbillet.

En gammel gengivelse af typisk dragter fra Amager

Arkivalier

De med * markerede kildegrupper findes i kopi på Dragør Lokalarkiv (DLA), Stationsvej 9, 2791 Dragør ☎ 32 53 02 61.

Landsarkiv

Sognekalder

St. Magleby kirkebøger* 1640 ff.

Dragør kirkebøger* 1886 ff.

Retsbetjente

Schoutembedet (-1821): Justitsprot.* 1809 ff., justitsdok. 1817 ff., politiprot.* 1813 ff., skøde- & panteprot.* 1814 ff., skifteprot.* 1812 ff., skiftedok. 1817 ff., auktionsprot. 1810 ff.

Amager birk (1822-) (fælles med Tårnby Sogn): Justitsprot.* 1822 ff., Justitsdok. 1822 ff., politiprot. 1822 ff., domprot. 1822 ff., skøde- & panteprot.* 1822 ff., realreg.* ca.1850 ff., skifteprot.* 1822 ff., skiftedok. 1822 ff., auktionsprot. 1822 ff.

Amtsarkiv (fælles med Tårnby Sogn)

Overamtsrettens prot.* 1663-1776, do. sager 1773-1819, brandtaksationer 1793 - 1800, breve fra div. embedsmænd 1673 ff., breve fra schout og birkedommer i Tårnby 1770-1818. - (DLA har kopi af mange af disse breve, som ofte drejer sig om interne trakasserier og div. bønkrifter).

Sjællands Stiftamt
Brandtaksationer 1761-87.

Branddirektorat
Brandforsikrings*- og taksationsprot.*
1800-70.

Dragør byforstanderskab (ca.1700-1910)
Protokoller/regnskaber vedr. byens 5 kasser
og bjergningsvæsenet, indg. breve, vedtægter
o.l. (kopier af væsentlige dele i DLA)

H.F. Kiærs samling

- Kartotek* (21.000 sedler) over befolkningen i St. Magleby og Dragør (1640-ca.1830). Oplyser dåb, vielser og ofte død. Tilføjet oplysninger fra marinens arkiv vedr. mange søfolk fra Dragør.
- Efterslægtstavler* over mange slægter i St. Magleby og Dragør.
- For folketælling 1801 findes anetavler for alle St. Magleby-husstande og for 177 Dragør-husstande.

Rigsarkiv

- Folketællinger* 1787-, Oeders efterretning* 1771, div. skattemandtal* fra 1600- og beg. af 1700-tallet.
- Sjællands indrulleringsdistrikts sørulle* 1705, do. aparterulle* 1740-ca.73. Søruller 1802 ff.

Dragør Lokalarkiv

- Div. erhvervs-, forenings- og privatarkiver.
- Kommunearkiv m. bl.a. skoleprot. 1833 ff. og bjergningsprot. 1830 ff.
- Brandforsikrings- og vurderingsprot. 1870 ff.
- Transskription af St. Magleby kirkebøger 1640-1811.
- Alfab. transskr. af Aparterulle 1740-ca.73 (dækker med 946 indførsler ca. 90% af Dragørs mandlige befolkning. Heri også enkelte personer fra Tårnby).
- Register til sørulle for Dragør 1802.

- Manuskript af Crilles Petersen: "Hollænderbyen omkring år 1700" - et forsøg på at udarbejde beboerlister for alle ejendomme i perioden ca.1680-ca.1750 - med mange personoplysninger.
- Manuskript af Birte Hjorth: "Udvandrerne" - personoplysninger vedr. ca.100 amagerhollændere, som i første halvdel af 1700-tallet flyttede til Tårnby Sogn.
- DLA har udgivet transskription af 6 folketællingslister for St. Magleby Sogn med person- og adresseregister, nemlig: 1787 (1987), 1801 (1988), 1834 (1989), 1840 (1990), 1845 (1991) og 1850 (1992).

Tårnby Sogn

Befolkningen i Tårnby Sogn - danskebyerne - var fæstebønder under kronen og sorterede dermed under amtsforvalteren og amtmanden for Københavns Amt. Retsligt udgjorde sognet et birk, Tårnby Birk, med en kgl. udnævnt birkedommer. Fra 1822 dannedes Amager Birk af Tårnby Birk og schoutembedet i St. Magleby. Nok var bønderne i Tårnby Sogn fæstebønder, men de var ikke vornede og hverken underkastet landmilitis eller stavnsbånd. De havde også arvefæste, og midt i 1700-tallet overgik de til selveje. Der skete dog en stærk opsplitning af gårdene, nok grundet i en befolkningstilvækst. Desuden blev en del af jordene til gårdene bortsolgt til hollænderne i St. Magleby.

Bønderne i danskebyerne overtog mange kulturelle træk fra deres naboer i syd. De lærte sig grøntsagsdyrkning og sad side om side med dem og solgte deres produkter inde på de københavnske torve. De fik samme arveregler som hollænderne - at broder og søster arvede lige. De kopierede hollændernes fastelavns-skikke, og man skulle kigge godt efter for at se forskel på de to befolkningsgruppers klædedragter - men en forskel var der.

Kastrup udviklede sig fra midten af 1700-tallet til en industriby med anlæggelse af kalkværk, teglværk, fajancefabrik og senere glasværk. Sundbyerne blev også præget af indu-

stri, men først i løbet af 1800-årene. Her skete en kolossal befolkningstilvækst af mennesker, der flyttede ud fra den overbefolkede hovedstad. Dette bevirkede, at Sundbyerne i 1896 udskiltes fra Tårnby Kommune og blev en selvstændig kommune, for dog allerede i 1902 at blive indlemmet i Københavns Kommune.

Den stadigt voksende lufthavn har med årene opslugt hele Maglebylille samt store dele af Kastrup og Ullerup. Og på det sidste har de nye landanlæg til den kommende Øresundsbro snuppet et godt stykke af den gamle Tårnby landsby.

Arkivalier

De med * mærkede kildegrupper findes i kopi på Tårnby Lokalhistoriske Samling (TLS), Kamillevej 10, 2770 Kastrup ☎ 32 50 09 76.

Landsarkiv

Sognekald

Tårnby kirkebøger* 1676 ff. - Sundby kirkebøger 1878 ff. (begr. 1872 ff.)

Retsbetjente

Tårnby Birk (- 1821): Tingbøger (justitsprot.) 1623 ff. (med lakuner), justitsdok. 1720 ff., politiprot. 1743 ff., pantebøger* 1746 ff., auktionsprot. 1697 ff.

Amager Birk: se under St. Magleby Sogn.

Amtsarkiv

se under St. Magleby Sogn.

Amtstuearkiv

Skifteprotokoller: Ridefoged* 1659-72, amtsforvalter* 1692-1836, fæsteprot.* 1693-1716 og 1771-83.

Branddirektorat

Brandforsikrings-* og taksationsprot.* 1800-70.

H.F. Kiærs samling

- Kartoteker* over vielser i Tårnby Sogn 1676-1814.
- Kartoteker* over skifter i Tårnby Sogn ca.1650-1787.
- "Beboere i Tårnby Sogn på Amager 1676-1787", bd.I-II* - beboerfortegnelser by for by over alle gårde samt alfabetiske optegnelser over husmænd.

Rigsarkiv

Folketællinger* 1787-, Oeders efterretninger* 1771, div. skattemandtaller fra 1600- og begyndelsen af 1700-tallet, søruller 1802 ff. (for 1700-tallet findes en del personer under Dragørs indrullering).

Tårnby lokalhist. Samling

Div. erhvervsarkiver, foreningsarkiver, privatarkiver. Transskription af Tårnby kirkebog 1676-92. Registre til folketællingerne 1855, 1890 og 1901.

Litteratur

Der er gennem årene udkommet en del litteratur om Amager. Her er blot medtaget de væsentligste, som indeholder personal- og kulturhistorie og derfor kan have værdi for slægtsforskere:

- Abrahamsen, Povl og Gunvor Petersen: Historiske huse i Dragør. 1979.
- Antoniewicz, Wilhelm von: Slægten Bacher i Tårnby Sogn. 1941.
- Antoniewicz, Wilhelm von: Slægten Backer fra St. Magleby. 1943.
- Dirchsen, Jan: Hollænderbyen og dens mennesker. 1982.
- Frandsen, Karl-Erik: Tårnby landsby. 1989.
- Hjorth, Birte: Fastelavn i Hollænderbyen. 1986.
- Hjorth, Birte: Skibsreder H.N. Jeppesen fra Dragør. 1989.
- Hjorth, Birte, Lisbeth Møller, Dirch Jansen: Amagerdragterne - deres historie og brug. 1996.

- Holm-Petersen, F. og Kaj Lund: Sømænd og skibe fra Dragør. 1978.
- Jansen, Inger Kjær m.fl.: Til Ullerup - landsbyliv og bygningsregistrant. 1994.
- Nicolaisen, Chresten: Amagers Historie I-III. 1907-15.
- Otzen, Inger Kjær: Fra Vugge til grav - Tårnby kirke 800 år. 1986.
- Petersen, Gunvor: Dragør Lodseri 1684-1984. 1984.
- Riber, Hermann: Hollænderbyens bomærker. 1975.
- Walløe, Regnar: Blaeserne fra Dragør. 1993.
- Walløe, Regnar: Blichmann-slægten fra Dragør. 1988.
- Walløe, Regnar: Efterslægt samt anetavle over Christoffer Andersen Walløe og Neel Pietersdatter Wochmann. 1986.
- Walløe, Regnar: Riber-slægten fra Dragør. 1987.
- Walløe, Regnar: Schmidt fra Dragør. 1994.

Jyske Herregårdsslagtere

af Hans-Georg Andersen, journalist. - Kilde: Artiklen Herregårdsslagterne i *Viborg Stifts Folkeblad*, udg. af De Bergske Blade K/S, 23. oktober 1996.

Historie

Omkring 1800-tallet var herregårdsslagterne ildesete, fordi de købte og udstykkede herregård efter herregård i jagt efter personlig profit.

Nu - nøjagtig 200 år senere - bærer herregårdsslagternes hærgen præg af en slags pioner-gerning, der skaffede hundreder af bønder foden på egen jord.

Titlerne fejlede ikke noget: Én var amtmand, én general, tre generalkrigskommissærer, én var borgmester i Viborg, én byfoged fra Lemvig, én kaptajn i hæren, én herredsfoged fra Silkeborg-egnen, én justitsråd og én købmand, begge fra Vendsyssel.

På deres brevpapir og visitkort, som næppe brugtes meget dengang, kunne alle have føjet nok en titel: Herregårds- og godsslagter!

Forenet i jagten på Mammon drog denne flok for 200 år siden af 11 - i øvrigt "pæne" - mænd i en snes år til hest og i karet gennem Midt- og Vestjylland, Thy, Vendsyssel, Himmerland og Djursland.

Herregårdsslagtingerne havde deres spæde start i 1787. Denne eventyrlige periode, der blev enestående for Midtjylland, Djursland,

Himmerland, Thy og Vendsyssel kom til at vare en snes år.

Sådan begyndte det

Begyndelsen blev gjort med landbrugsreformerne og Stavnsbåndets ophævelse i slutningen af 1700-tallet. Bøndernes bånd skulle løses, og det skulle ske ved at skaffe dem jord. Herregårdenes og godsernes ejere var tynget af skatter, fordi deres privilegier ganske var forduftet. Og tiderne var gode på landbrugsprodukter: Der var penge at tjene ved at sælge bøndergods.

Og der var penge blandt folket: Nyrige godsejere og proprietærer, jurister, landmålere, officerer, købmænd, embedsmænd, ja, selv præster forenedes i en stor flok: Vi vil købe landbrugsjord.

Viborg blev stedet, hvor dansen om guldkalven tog fat i stadigt hidsigere tempo. I Viborg udklækkedes planerne, her afgjordes forretningerne, rejstes lånene, og deltes fangsten. Storgodser, møller, skove, alt blev genstand for spekulation.

Det Viborg Snapsting

Det ganske cirkus kom til at udspille sig om Viborg Snapsting, en institution for især handel med fast ejendom siden middelalderen.

Snapsting havde intet med brændevin at gøre - men var snarere en børs - og blev gennem tiderne til et veritabelt marked. Som tiderne gik, mistede Viborg Snapsting sin betydning. I 1805 afskaffedes det, men bevarede endnu en del af sin betydning som kræmmermarked og børs for handel med fast ejendom og gældsbreve.

I de pænere huse i Viborg havde borgerskabet indrettet sig med klubber, logi, værtshuse og lokaler, hvor spekulationsforretningerne kunne udfolde sig.

To plus tre svogre

Peter Severin Fønss fra Løvenholm på Djursland var i en alder af blot tyve år blevet jurist. Det påskønnede Fønss den ældre og tilskødede den nybagte jurist hele det veldrevne Løvenholm. Kort efter fik Fønss junior udnævnelser til justitsråd og vicelandsdommer i Viborg.

Det rette giftermål og andre gode forbindelser skaffede ham to svogre: H.J. de Leth, også af god og forbindelsesrig familie, og daværende major Johan Conrad Schuchard. - Dermed var det første "svogerhold" skabt.

Nede sydfra dukkede to andre svogre op, begge generalkrigskommissærer, en slags datidig udskrivningschef, og gode bekendte af det første hold: Ulrich Chr. von Schmidten (født Schmidt i Horsens, senere adlet) og hans svoger, Poul Marcussen, godsejersøn fra Løgstør-egnen.

Disse fem rige, unge og smukke, datidens jet-set, blev toppen i herregårdsslagternes kreds. Men de fik snart selskab af: Borgmester, kancelliråd og byfoged i Viborg, Thomas Wissing, byfoged i Lemvig, titulær general-auditør Hans Jacob Lindahl, landeværmskaptajn Erich Chr. von Møller, general F.R.Chr. von Bülow.

Nordenfjords havde de tre "kolleger", som de kom til at gøre mange forretninger med: Justitsråd A.H. Rasmussen fra Hjørring, brødrene Søren og N.F. Hillerup fra Aalborg.

Den 11., der aldrig ville vedkende sig forbindelser med de 10 første, var herredsfoged i Tyrsting-Vrads herreder Henrik Muhle de Hoff. Han gik enegang i sine opkøb af enorme godsbesiddelser: Iblandt blev Asmild Kloster, Hald og Aunsbjerg.

105 herregårde blev handlet 135 gange

Herren til Løvenholm, Peter Severin Fønss, lagde hårdt ud: På en halv snes år købte og udstykkede han ialt 23 godser og herregårde - nu og da i samarbejde med von Schmidten, Poul Marcussen og Schuchard.

Ét var sikkert: Den udstykkede herregårds nye ejer bevarede sine rettigheder: Blandt disse var, at bønderne stadig skulle udføre hoveri-arbejde. Det blev som regel fastsat i en kontrakt og betød, at den nystartede selvejerbonde udover at passe sit eget, skulle slide for herremanden et par måneder sammenlagt om året [denne oplysning må bero på en misforståelse].

I alt købte og udstykkede de 11 i alt 105 herregårde og godser.

Indimellem byttede herregårdsslagterne bogstaveligt talt gårde. De 105 herregårde blev handlet 135 gange. De 30 af de 135 handler skete mellem de 11 indbyrdes.

Først i gang i Thy

Den mest energiske af de 11 blev P.S. Fønss. Han blev 1778 gift med Nicoline Anna Marie Ring, arving til stamhuset Todbøl på Thisted-egnen.

Fønss' første bedrift var at erhverve Bodum Bisgaard på Dover Odde. Han lagde de to ejendomme sammen udelukkende med det formål at udstykke. Det kom der 78 nye parceller ud af. Fønss havde dermed lagt sin linie. Køb op og styk ud til fordel for mange.

Ved sit giftermål fik Fønss to svigerinder, altså søstre til den nye, unge fru Fønss. De to

andre søstre blev gift med henholdsvis vice-landsdommer H.J.Leth og major, senere generalkrigskommissær Joh. Conrad Schuchard.

Lidt længere ude i familieskabet kom Poul Marcussen fra Krastrup og Vaar på Løgstørgen, og ejeren af Urup på Horsens-egnen, Hans Ulrik von Schmidten, til at deltage som hyppige deltagere i datidens dans om guldkalven.

Vestjylland og Thy

Svogerparret Fønns og von Schmidten tog en stor mundfuld, da de i ét køb erhvervede baroniet Rysensten, Herpinggaard og Rammegaard nord for Nissum Fjord. De købte sammen, begyndte at udstykke, og så købte den ene den anden ud - på papiret.

En stedkendt, byfogeden i Lemvig, Hans Jacob Lindahl, tog sig af Kappel, mens han og borgmesteren i Viborg, Th. Wissing, gik sammen om Bækmark.

Fønss' togt op gennem Thy kom til at omfatte Ullerup, som han senere nødtvungent solgte til von Schmidten. Poul Marcussen, den tredje i familien, erhvervede Vestervig Kloster. Lemvig-byfogeden fik Hindsels. Oppe i Hanherred var vendelboerne, brødrene Hille-
rup på spil: Bratskov og Oksholm.

Aalegaards skæbne

Aalegaard på Fjerritslev-egnen kan nævnes som et typisk eksempel på en af de mere brutale herregårdsslagtninger:

Først til fadet kom vendelboen Søren Hille-
rup. Han købte og fik i 1797 lov at udstykke. Næst i rækken samme år blev Arent H. Rasmussen fra Vendsyssel-trioen. En lokal ejer havde Aalegaard et par år, så fulgte ritmester og kammerjunker Hans Benzoni i et årstid, hvorefter P.S. Fønss trådte ind på arenaen. Han havde Aalegaard til 1810, da den sjette ejer på blot 13 år forsøgte at drive ejendommen.

Lidt af et virvar

Når d'herrer ikke var på indkøbstogter eller passede den militære karriere, de fleste havde ved siden af, spandtes rænkerne på Viborg Snapsting. Her lagdes nye planer, og her handlede de 11 indbyrdes.

Især i årene 1797, 1798 og 1799 var der gang i sagerne. I disse år kom købene i Midtjylland og Himmerland til at omfatte:

Holmgaard øst for Møldrup,
Vindum Overgaard ved Bjerringbro,
Taarupgaard ved Hjarbæk Fjord,
Strandet ved Hjarbæk Fjord,
Hersomgaard nord for Vammen,
Asmild Kloster ved Viborg,
Hald ved Viborg,
Aunsbjerg (og Duelund) ved Kjellerup,
Allinggaard (med A. Skovgaard, A. Kloster og A. Mølle) ved Silkeborg.

Værst mishandlet blev Aunsbjerg på Kjellerup-egnen. I 1798 solgte landeværnskaptajn E.C. von Müller ejendommen til to nye ejere. De magtede ikke opgaven og måtte hurtigt sælge til Hans Jacob Lindahl fra Lemvig. Han udstykkede og solgte hovedparcel og hovedbygning til borgmester Wissing i Viborg. Han ejede så Aunsbjerg et årstid, hvorefter ejeren var herredsfoged Henrik Muhle de Hoff. Han kunne ikke opfylde sine forpligtelser, som så overdroges til den førnævnte byfoged Lindahl: Syv ejere på blot 14 år.

Nedad bakke

Mange sammenfaldende omstændigheder fik de glade dage bragt til ophør i begyndelsen af 1800-tallet: Napoleonskrigenes efterveer, Københavns bombardement, englændernes besættelse af Sjælland og udsigterne til en statsbankerot, der omsider slog igennem med fuld styrke i 1813. Økonomien for de, der skyldte penge væk, kom på en hastig rutchetur mod afgrunden.

Den første, den idealistiske herredsfoged fra Tyrsting-Vrads, Henrik Muhle de Hoff, gik bag af dansen i 1809. Han huttede sig gennem

en tilværelse i yderste fattigdom og døde i Viborg 1817.

Borgmester Wissing i Viborg gik det ilde: Han døde pludseligt i 1812. Det tog 29 år at få styr på hans stærkt gældsplagede bo!

Kun 50 år gammel døde i 1812 Lemvig-byfogeden Hans Jacob Lindahl, før bladet vendte sig.

Generalkrigskommissær Schuchard mistede sin hustru, græmmedes af sorg over tabet af hende og havde de største terminsproblemer. De store ejendomme omkring Allinggaard blev afhændet. Samme vej gik Vindum Overgaard. Hans pragtbolig, Palæet i Viborg, endte på tvangsauktion. Han døde i Viborg i 1819, kun 56 år gammel.

Også Poul Marcussen mistede alt, men endte dog med en vis indtægt og position: Han blev postmester i Vejle.

Amtmandens triste skæbne

Den ellers velanskrevne ret nyudnævnte kongelige, adlede amtmand og kammerherre Fønss var flyttet fra Viborg og residerede siden 1805 i amtmandsgården i Randers.

Klemmt mellem sine uhyre gældsforpligtelser kom han til at forgribe sig på betroede midler, blev fyret som amtmand og blev en ensom og fattig, fraskilt pensionær med gratis kost og logi i Feldballe Præstegård. Her endte han sine dage.

En sammenhæng

Den sidste, om hvis endeligt her skal berettes, var von Schmidten. Han synes at have bjærget så meget, at han, dog ganske syg og nedbrudt, kunne tilbringe nogle år i sin bolig i den senere Morvilles Gård i Sct. Mogensgade 8 i Viborg.

I bogen *Snapstinget* af Hugo Mathiesen gives en fortrinlig slutning om herregårds-slagnings betydning og økonomiske ruin. Det hedder om von Schmidten:

Sygdom pinte og lammede ham i hans sidste år; lænket til sine stuer kunne han betragte den øde Gråbrødrekirke, som stod og faldt i ruiner. Sat ud af spillet måtte han slå sig til tåls med fra sine vinduer at iagttage folk, som forpinte af pengesorger vandrede forbi. Mange af de glade viborgborgere havde nu fået fingrene i klemme.

Von Schmidten's ejendom blev en del år efter købt af hedesagens ven og forkæmper, justitssekretær G. Morville. I de stuer, hvori von Schmidten på sin barske facon havde medvirket til at øge antallet af selvstændige landbrug, tog Morville tråden op i samarbejde med Enrico Mylius Dalgas. Deres arbejde om hedens opdyrkning bragte på anden vis strengt arbejde, men også lykke og fremgang til et hastigt voksende landbrugserhverv i det jyske.

Således kom Viborgs Snapsting - trods alt - til at bane fremtidens vej.

Vestlollands Slægtsforskningsforening

af Helge Rasmussen, fmd., Havebyen 17, 4900 Nakskov ☎ 53 92 09 61.

Foreningen blev stiftet 22. februar 1996. Baggrunden var bl.a. flere afholdte kurser om slægtsforskning. Desuden fik man kontakt til flere slægtsforskere på egnen, som gerne ville være med.

25 personer var mødt frem, og beslutnin-

gen om at danne foreningen blev taget. Da formalia var i orden, blev det første program lagt af den valgte bestyrelse. Der har været stor tilslutning til møder og arrangementer, og medlemstallet er vokset støt i det forløbne år.

Adopterede

af Lizl Rand Quaade i ZAPP, *Berlingske Tidendes* 3. sektion, fredag 25. april 1997, s. 10. Artikel deri *Adopterede leder efter rødderne*.

Ønsket om at finde sine biologiske forfædre er ifølge foreningen Stamtræet meget stort. Gener og arv spiller nemlig en vigtig rolle, når puslespillet om, hvem man egentlig er, skal lægges.

Hvem er jeg? - Et påtrængende spørgsmål, som mange adopterede på et eller andet tidspunkt stiller sig selv. De ønsker at finde deres gener. Deres arv.

Nysgerrighed og uforløste følelser er drivkraften, når et opsøgningsarbejde om den manglende brik - i puslespillet om, hvem den adopterede egentlig er - skal findes.

Det mærker foreningen *Stamtræet*, der hjælper adopterede med at finde deres genetiske baggrund - deres biologiske forældre.

I løbet af de snart 11 år foreningen har eksisteret, har den hjulpet omkring 1.700 personer med at få kontakt til deres biologiske familie.

At foreningen har travlt ses måske tydeligst i paradokset, at foreningens formand, der dagligt hjælper folk med at finde hinanden, selv ønsker at være anonym, når det gælder om at få sit navn nævnt i denne artikel.

Arbejdsomt taler hun som formand for foreningen og henviser til den og dens træffetider. Men privat er hun temmelig træt af altid at blive opsøgt, når hun har stået frem i pressen.

"Det viser noget af arbejdspresset og følelserne, når folk opsøger mig ved min bopæl for at tale og få hjælp. Men det kan blive for meget - også for mig", forklarer formanden, der dog ikke lægger skjul på, at hun er desperat efter hjælpende hænder, som gratis vil arbejde for foreningen.

Hvorfor foreningen oplever denne interesse fra adopterede, er ifølge formanden et tidens tegn.

"Nu ved vi, at vi går rundt med millioner af

gener fra vores forfædre. Og det er ikke rart at svæve ude i luften uden at vide, hvem man er. Det er typisk, hvad folk giver udtryk for, når de kommer til vores møder.

Selv om de har haft en god tid hos deres adoptivforældre, så er de desperate over ikke at vide, hvem de er", forklarer formanden, der mener, at skellet mellem arv og miljø om, hvad der er mest betydende for et menneskes karakter, er blevet større.

Miljøet spiller fortsat en stor rolle, men ikke så stor som arven, føler formanden. Det er meget forskelligt, hvornår i livet de adopterede tager kontakt til foreningen *Stamtræet* for at finde deres rødder.

"Folk er alle meget loyale over for deres adoptivforældre. Men de begynder jo at spekulere på, hvem deres forældre er, når de selv skal have børn - for der er jo både arvelige tendenser og sygdomme at tage hensyn til. Andre søger, når deres adoptivforældre er døde", forklarer formanden for foreningen.

Facts om foreningen Stamtræet

Her kan alle få råd og vejledning omkring adoption. Både biologiske forældre, adopterede og forældre, der ønsker at adoptere.

- Foreningen *Stamtræet* ☎ 38 34 93 63 daglig mellem 10-16.
- Landsforeningen Adoption og Samfund ☎ 65 92 00 18 mandag og torsdag mellem 20 og 22.
- Ungdomslinien ☎ 35 43 90 35 tirsdag mellem 20 og 21.

Erfaringer

I tilknytning til ovenstående skriver nu afdøde Stefan Andersen:

Det, jeg har mest udbytte af vedr. *Stamtræet*, er nok den måde, de har hjulpet mig til at komme i gang ved hjælp af vejledning i at

finde de rigtige informationer de rigtige steder - for det kan være noget af en jungle - for ikke-slægtsforskere.

Min udforskning af min plejeforældres familie har virkelig hjulpet mig i mit arbejde med at finde min biologiske familie, som er ret så kompliceret. - Min far var tysker, og min morfar var finne; så det er meget spændende og interessant at arbejde med.

Stamtræet afholder 2 medlemsmøder om året, i juni og i december, hvor ligesindede medlemmer mødes og hjælper hinanden med råd, vejledning samt drøfter diverse fremgangsmåder i at finde sine biologiske rødder.

- Selv har jeg deltaget i et sådant møde, hvor jeg fortalte om, hvordan jeg fandt frem til min biologiske mor, og hvilken gavn jeg havde haft af at være slægtsforsker, når man evt. skal til at kontakte denne "nye" familie, som man nu er blevet i familie med.

Med hensyn til loyalitet over for sine adoptivforældre kan jeg kun bekræfte, at sådan har jeg også haft det. Jeg havde jo et godt barn-domshjem, som jeg endnu mindes med glæde, så derfor er min søgning efter de biologiske forældre også først startet efter mine plejeforældres død.

Restrup, Ristrup, Reystrup, Risstrop, Reffstrop

af nu afdøde Poul Verner Christiansen.

Der var langt op i tiden 3 forskellige jyske hovedgårde, hvis navn blev stavet på de ovenfor anførte måder (og endda flere varianter), således at man ikke af navnet alene kunne se, hvilken gård der var ment, indtil man fandt på at bringe orden i tingene ved konsekvent at skelne mellem *Ristrup* (Sabro Herred ved Århus), *Lille Restrup* (Rinds Herred nord for Viborg) og *Store Restrup* (Hornum Herred ved Aalborg).

Som regel var kombinationen af personnavn og stednavn nok til at identificere den, der skrev sig til et af de 3 steder. Men i al fald i ét tilfælde er selv den ansete adelshistoriker Anders Thiset blevet ledt på vildspor - med den følge, at Jens Nielsen Munk (med vinranken) lige siden Munk-stamtavlen i *Danmarks Adels Aarbog* 1905 - fejlagtigt - er blevet placeret på Lille Restrup.

Da oplysningerne i adelsårbogen 1905, s. 305, indeholder væsentlige fejl om Jens Nielsen Munk, som uden videre er blevet overtaget af bl.a. alle senere udgivne standardværker ("Repertoriet": *Fortegnelsen over Danmarks Breve fra Middelalderen* og domssamlinger mv.), må en nærmere redegørelse være

på sin plads. Selv om de fleste formentlig kan leve og have det udmærket uden at have rede på dette medlem af Munk-slægten, har sagen alligevel interesse for alle, der benytter *Danmarks Adels Aarbog*, for den anskueliggør endnu en gang, hvor kritisk man er nødt til at være over for oplysninger - også i dette monumentale værk.

Til at begynde med, nemlig i årene 1478 ff., skrev Jens Nielsen (Munk) sig til biskopsgården Østrup ved Randers, og det hænger sikkert sammen med, at biskoppen i Århus indtil 1482, Jens Iversen Lange, var hans morbror. Et sted kaldes han, 1480, "foged på Østrup" (Viborg Stifts breve i *Ældste danske Archivregistraturer* II, s. 61). Han var altså åbenbart ansat i Århus bispedømme. Det er først fra 1484, vi ser Jens Nielsen knyttet til Ristrup - eller som Thiset altså valgte - (Lille) Restrup.

Ser man imidlertid nærmere på de aktstykker, som Thiset refererer til vedr. Jens Nielsen til Restrup, studser man over, at de falder i to hovedgrupper: den ene - og den største - vedrører forhold i Østjylland, især Århus, Sabro Herred og Randers, den anden forhold i Rinds Herred. Man kunne fristes til at tænke, at han

først havde boet på Ristrup i Sabro Herred, derefter Lille Restrup i Rinds Herred. Men sådan forholder det sig heller ikke.

Hvordan blev nu Jens Nielsen Munk, som stammede fra hovedgården Kølbygaard i Farstrup Sogn, Slet Herred (ikke den i Thy, som adelsårbogen anfører!) sat i forbindelse med Lille Restrup?

Det sker ved, at adelsårbogen giver ham en hustru ved navn Johanne Nielsdatter, som skal være datter af Niels Pedersen til (Lille) Restrup. Grundlaget for denne forbindelse er, som det vil fremgå om lidt, mildt sagt skrøbeligt. Jens Nielsen (Munk) selv kalder i et dokument fra 1500 sin hustru Elne Mogensdatter. Hun bliver så i adelsårbogen til hans 2. hustru.

Min påstand, som jeg straks skal begrunde, er, at der på samme tid (d.v.s. ca. 1484-1500) boede en Jens Nielsen i Lille Restrup og en Jens Nielsen (Munk med vinranken) i Ristrup. Den sidstnævnte er i nogle tilfælde identificérbar ved hjælp af Munk-seglet med vinranken. Desuden vil jeg argumentere for, at den ovennævnte Johanne Nielsdatter, som ifølge et pantebrev, der nævnes 1518, skriver sig "aff Ristrup", ikke var Jens Nielsen Munks hustru, men - hans søster og arving.

Her kommer begrundelsen

Dokumentationen for ovenstående er for det første et tingsvidne af Rinds Herredsting fra året 1483 (opr. i Lynderupgaards Godsarkiv, nu i pergamentsamlingen på landsarkivet i Viborg, aftrykt i *Samlinger til jydsk Historie og Topografi*, bd. IX, 1882-83, s. 335), hvor der optræder både en Jens Nielsen "i Reystrup" og en Jens Nielsen "aff Østrup". Førstnævnte, som både er blandt de væbnere, der nævnes som tinghørere, og blandt de 24 vidner fra Rinds Herred, må være en hidtil upåagtet søn af tidl. foged på Aagaard, Niels Pedersen, som 1459-84 skrev sig til (Lille) Restrup, og hvis slægt ellers ikke kendes. Jens Nielsen af Østrup, som i den foreliggende sag er repræsentant for den ene af parterne, nemlig bispe-

dømmet, må altså være identisk med Jens Nielsen (Munk), der som allerede nævnt på det tidspunkt endnu ikke skrev sig til Ristrup, men boede på bispegården Østrup.

Der kan ikke være den ringeste tvivl om, at vi her har nøglen til gådens løsning; der var tale om to personer med samme navn, som blot få år senere skrev sig til hver sin gård, som stavedes på samme måde(r).

Man kan spørge, hvorfor har dette tingsvidne ikke været inddraget i afklaringen af dette problem før? Muligvis hænger det sammen med, at det engang i begyndelsen af 1880'erne blev inddraget i den dengang levende diskussion om Niels Ebbesen! Teksten blev nemlig som nævnt trykt i *Samlinger til jydsk Historie og Topografi* (1882-83) i en artikel, der fik titlen "Et Bidrag til Niels Ebbesens Historie". Årsagen hertil var, at der i tingsvidnet er anført, at en "niels jebbissøn" i sin tid havde fået fiskeriet af biskoppen i Viborg, og hele artiklen drejer sig om, hvorvidt der kan være en sammenhæng med den bekendte Niels Ebbesen. Forfatteren af artiklen, højesteretssagfører Bagger, kommer til det overbevisende resultat, at der *ingen* sammenhæng er med grev Gerts banemand. Tingsvidnet er aldrig senere blevet trykt, i det såkaldte "Repertoire", *Fortegnelsen over Danmarks Breve fra Middelalderen*, 2. række, 3. bd., er det registreret som aktstykke nr. 5197, men der henvises blot til det sted, hvor det blev trykt 1883. Det er altså på en måde blevet lagt ad acta med Niels Ebbesen!

Hvad så med Johanne Nielsdatter

Her må vi gå en lille omvej for at finde sammenhængen. Ærkedegn i Århus, dr. Morten Krabbe, som døde 1517, havde testamenteret et pantebrev på 100 rhinskgylden (svarende til prisen på et par fæstegårde) til sin søster, Margrethe Krabbe til Bøgsted (ved Hjørring), som hun igen året efter brugte som betaling til Helligaandsklosteret i Aalborg for sjælemesser for sig og sin familie. Ved denne lejlighed nævnes, at Morten Krabbe havde fået pantet

af "velbaarne fru Johanne Nielsdatter aff Ristrup". Såvidt jeg kan se, er dette Thisets egentlige grundlag for at give Niels Pedersen til (Lille) Restrup en datter ved navn Johanne, og Jens Nielsen Munk en hustru af samme navn - og dermed (Lille) Restrup som medgift.

Hvornår fru Johanne Nielsdatter havde givet Morten Krabbe dette pantebrev, oplyses ikke, men det må i hvert fald være før 1517. Det sidste, man hører til Jens Nielsen Munk, er, at han bekræfter en gave til Helligaandsklosteret i Randers for sjælemesser for sig selv og hustru Elna Mogensdatter, og det sker år 1500. Ikke længe efter døde begge sandsynligvis uden livsarvinger, og det næste, man erfarer om Ristrup, er, at 1529 solgte Erik Skram (Fasti) gården til Hans Rostrup. Det giver god mening, idet Erik Skram var gift med et barnebarn af Jens Nielsen Munks søster Johanne Nielsdatter, gift med Oluf Mortensen til Hastrup (nævnt sidste gang 1508).

Der kan næppe være tvivl om, at når Johanne Nielsdatter i pantebrevet skrev sig af Ristrup, var det fordi, hun havde arvet denne gård efter sin bror. Vi kan måske endda slutte, at pantebrevet blev udstedt efter 1508 - det sidste år, hendes mand Oluf Mortensen nævnes - idet det ellers nok ville have været forsynet med hans navn.

Morale

Selv om vi har al mulig grund til at være taknemlige for Anders Thisets store bedrift med stamtavlerne i *Danmarks Adels Aarbog*, må vi ikke glemme, at det er menneskeværk og derfor behæftet med fejl.

Og så vil jeg gerne slå et slag for navneforskningen. I det foreliggende, såvel som i

mange andre tilfælde, har jeg haft stor nytte af det materiale, der findes i *Institut for Navneforskning* på Københavns Universitet. Det var således under mit forarbejde til en bog om Ristrup, at jeg i instituttets topografiske samling fandt en systematisk bearbejdning af alle forekomsterne af stednavnet Ristrup, Restrup, Reystrup osv., samt en vurdering af deres geografiske placering ud fra aktstykkernes indhold. Ud fra en kritisk vurdering var man her kommet til den konklusion, at Jens Nielsen (Munk) hørte til på hovedgården Ristrup ved Århus. Jeg fandt dette så overbevisende, at jeg i bogen, udgivet af Østjysk Hjemstavnsforening 1995 under titlen: *Ristrup - en østjysk herregård*, lod Jens Nielsen (Munk) bo på denne hovedgård i Sabro Herred ved Århus. Da jeg på det tidspunkt ikke anede, at der var to Jens Nielsen'er, gik jeg ud fra, at den samme Jens Nielsen igennem sin hustru også havde interesser i Rinds Herred.

For en del amters vedkommende er stednavnematerialet udgivet af *Stednavneudvalget* i rækken *Danmarks Stednavne*. Dette er ikke sket for Århus Amts vedkommende, men nok for Viborg Amt: *Viborg Amts Stednavne*, 1948. Heri er under Hvam Sogn i Rinds Herred opført en række forekomster af navnet på (Lille) Restrup. Ved nogle af dem er der med et spørgsmålstegn markeret tvivl m.h.t., om de hører hjemme her. Jeg er for mit vedkommende sikker på, at tvivlen er berettiget, og at de pågældende eksempler hører hjemme under Ristrup i Sabro Herred.

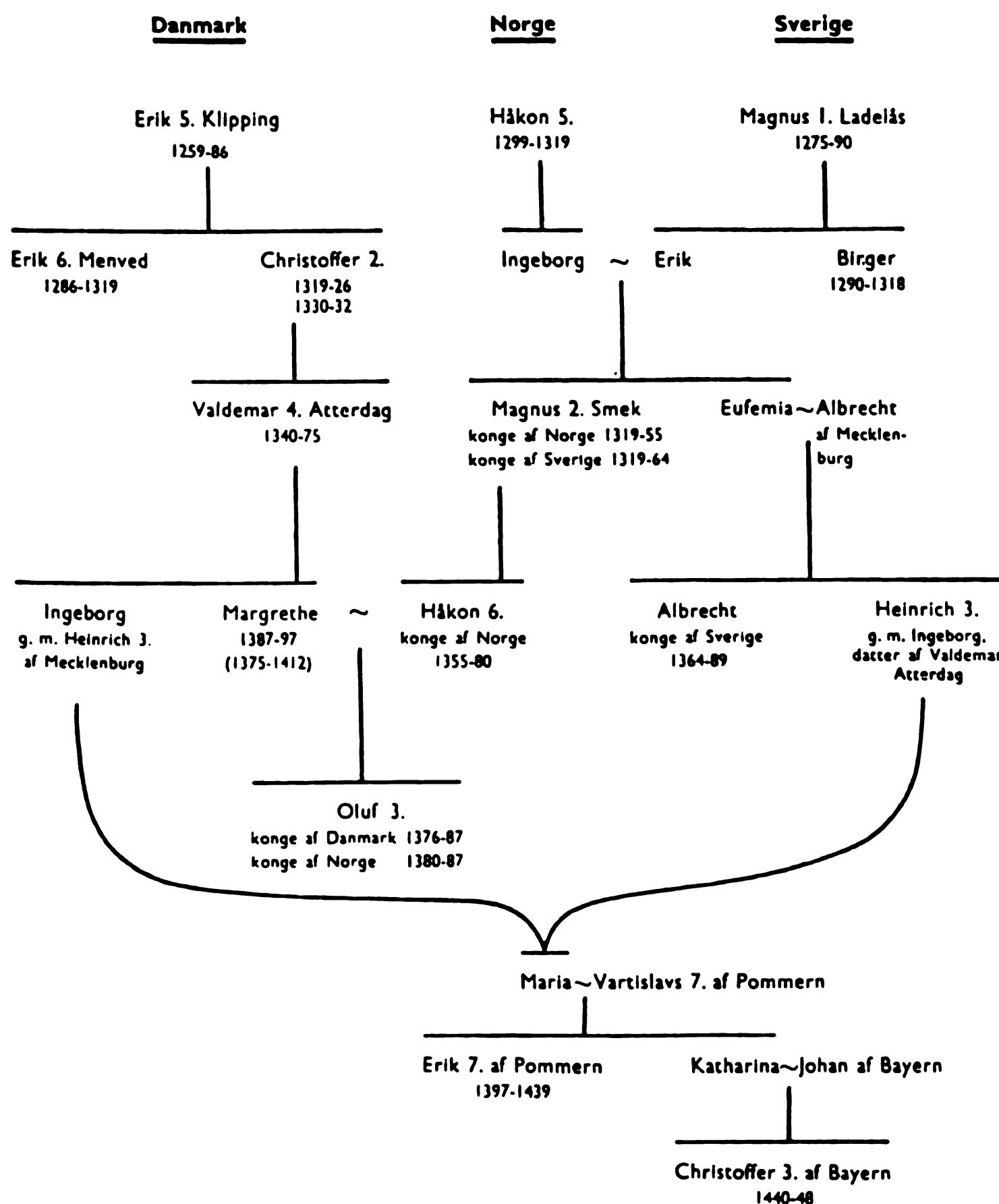
For amter, hvis stednavne endnu ikke er udgivet i bogform, kan *Institut for Navneforskning*s oplægninger på internettet benyttes på adressen: <http://www.hum.ku.dk/navne/>

For 600 år siden lod den danske konge Valdemar Attersdags datter Margrethe sin søsterdatters søn, som vi kender som Erik af Pommern, krone som konge over alle de 3 nordiske riger; begivenheden fandt sted 17. juni 1397 på borgen eller slottet i den svenske by Kalmar ved Østersøen nær grænsen til det dengang danske landskab Blekinge.

Som slægtsforskere kan vi mindes begivenheden, fordi forudsætningen herfor var af slægts-historisk/dynastisk art, se den vedføjede slægtstavle (fra *Politikens Danmarkshistorie - Hvornår skete det*, 1955). Valdemar Atterdag har ingen nulevende efterkommere, vore dages dronning Margrethe - og kongerne i Norge og Sverige - stammer gennem bl.a. Christian I fra Valdemars Atterdags faster, Regitze, datter af Erik Klipping.

Kalmar-unionen

af Niels Hauge, Nytorv 3, 1.tv, 8800 Viborg ☎ 86 62 41 94, daværende næstformand for LIVA, Lokalhitoriske Arkiver i Viborg Amt. - Tale 4. juni 1997 ved åbningen af Foreningerne NOR-DENS fællesnordiske udstilling *På sporet af Norden* på Skals Håndarbejdsskole - arrangeret af LIVA og LOKALHISTORISK FORENING FOR SKALS.

Margrethe - dansk født, norsk gift, svensk opdraget.

Født 1353 som datter af Valdemar Atterdag.
- Gift som 10-årig med Håkon VI af Norge.

Håkon var søn af den svensk-norske konge Magnus Smek, som havde holdt disse to lande sammen siden 1319. - 1355 lod Magnus Smek og svenskerne sønnen Håkon få Norge, mens han selv sad på den svenske trone til sin død 1363.

Samme år var det, Margrethe blev gift med hans søn Håkon. Håkon skulle selvfølgelig have efterfulgt sin far - også på den svenske trone, men de svenske rigsråder gik ind for Albrecht af Mecklenburg, som så var svensk konge 1363-89. - Og det, som ligger bag udtrykket svensk opdraget, er at hun, altså Margrethe, gennem sin plejemor, som var datter af den hellige Birgitta, blev grebet af livet på Vadstena, Birgittinernes kloster i Sverige.

Håkon døde 1380. Da var Margrethe 27 år, og de havde fået sønnen Oluf, som på dette tidspunkt var 10 år. Valdemar Atterdag var død 5 år før, 1375, og den 5-årige Oluf var da blevet dansk konge med sin mor som formynder, og nu som 10-årig blev han også norsk konge på samme betingelser.

Det vil sige, at Margrethe er tæt på alle 3 riger. Danmark via sin far Valdemar Atterdag, Norge (med Island) via sin mand, den afdøde Håkon VI, Sverige (med Finland) via sin svigerfar Magnus Smek. - Og Oluf, som hun styrede for, havde Valdemar Atterdag til morfar og Magnus Smek til farfar. - Ingen historikere modsiger, at Margrethe må have haft usædvanlige administrative og diplomatiske evner; det var hendes far jo også kendt for. Dertil kom en stærk vilje og et klart ønske om, at Danmark burde være den ledende i Norden.

Mecklenburgeren på den svenske trone reagerede - som vi har lært i skolen - ved at sende hende nål, tråd og saks. Men sidst i 1380'erne brød krigen ud imellem dem.

Omstændighederne omkring den 17-årige Olufs død i Falsterbo 1387 er ikke klarlagt.

Margrethe havde forhandlinger i gang i Ystad og forsøgte ikke at nå frem til sønnens dødsleje ... - Derimod lykkedes det hende at få søsterdattersønnen Bugislav af Pommern godkendt, først som tronfølger i alle 3 lande og dernæst ved en tredobbelt kroningsfest i Kalmar 17. juni 1397 kronet til konge af alle 3 riger. Selve kroningsbrevet er skrevet på det fineste pergament og forsynet med et mylder af hængende segl. Den 14-årige Bugislav, som nu havde taget det nordiske navn Erik, slog 133 af sine mænd til riddere fra sin nye tronstol. - Margrethe var nu 44 år gammel.

Men sammenkomsten var ikke forbi! - Nu da alle, som betød noget, var samlet, skulle lejligheden benyttes til at få udformet et andet aktstykke, nemlig en fællesnordisk forfatning.

Ja, så nåede vi endelig til UNIONSBREVE. Det blev udstedt 20. juli 1397. Her er i Palle Laurings redaktion de 5 hovedpunkter:

- 1 Over for udlandet står de 3 nordiske lande som een magt. Hvis et af landene angribes, skal de to andre yde militær hjælp.*
- 2 Kongen har kun lov til at afslutte overenskomster med fremmede magter, hvis der er repræsentanter fra alle 3 lande med i forhandlingerne (har næppe passet Margrethe).*
- 3 De 3 lande skal ved Erik af Pommerns død vælge en konge blandt hans sønner. Hvis han ingen har, skal landene forhandle sig frem til en fælles kandidat til tronen (læg mærke til, at Norge var et arverige, de to andre valgriger, hvor rigsråderne havde stor indflydelse på kongevalgene).*
- 4 Landene bevarer deres egne love og skal respektere hinandens indre uafhængighed. Love, som gælder i et af landene, kan ikke påtvinges de øvrige (Margrethe?).*
- 5 Fællesanliggender forhandles af kongen og rigsråderne. Hvis sagen berører alle 3 lande, skal der være repræsenteret forhandlere fra alle 3 riger.*

Spørgsmålet er så, om Unionsbrevet var det papir værd, som det er skrevet på. For skrevet på papir var det. Papir var noget nyt og spæn-

dende på vore breddegrader dengang, skriver en historiker, men alligevel ...

C.P.O. Christiansen (i *Bogen om Danmarks konger*, 1944) siger: *Dette er den ideelle nordiske fællesforfatning, sådan som mange, bortset fra fælleskongedømmet, har drømt om til den dag i dag.*

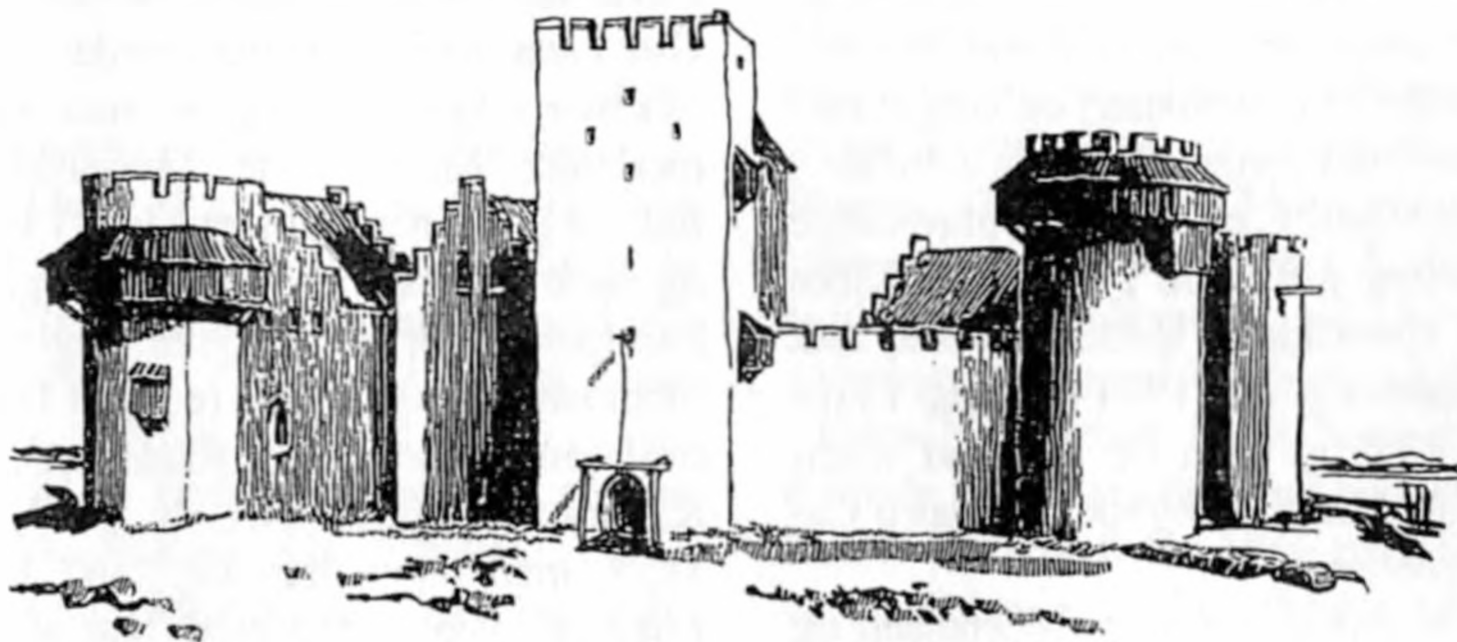
Men hvorfor er aktstykket herom kun udfærdiget på papir? Hvorfor er det ikke som kroningsbrevet beseglet af alle Nordens stormænd? Hvorfor slutes unionsbrevet med et løfte afgivet af 17 mænd om, at det skal blive udstedt i to pergamenteksemplarer for hvert af de 3 riger? Hvorfor har kun 10 af de 17 beseglet aktstykket (seglastryk, ikke hængende segl, NH) som en bekræftelse af dette løfte? Og hvorfor er dette løfte aldrig blevet indfriet?

Det er der skrevet mange artikler om. - Det korte af det lange er, at fælleskongedømmet

kun fungerede rimeligt under Erik af Pommern og Christoffer af Bayern, altså indtil 1448, et halvt århundrede. De 3 første oldenborgere på den danske trone, Christian I, Hans, og Christian II, førte krige mod Sverige, idet de henholdt sig til unionsbrevet. Mellem 1448 og 1521, da Sverige brød endeligt ud, havde rigerne kun fælles konge i 10-12 år.

Det sluttede med en blodig plet på Danmarks historie, det stockholmske blodbad 1520, hvor Christian II lod næsten 90 stormænd og gejstlige henrette, bistået kraftigt af den svenske ærkebisp Gustav Trolle. - Men året efter lykkedes det en Vasa-ætling at flygte fra Kalø Slot og komme hjem til Sverige. Han hed Gustav Vasa.

Danmark-Norge holdt sammen lige til 1814 og skiltes som venner, og det er en anden historie.

Herover rekonstruktion af slottet i Kalmar, som det formodes at have set ud 1397. - Ligeledes fra *Politikens Danmarkshistorie - Hvornår skete det*, 1955.

Ældste dansker

af Lilian Kristensen, Fasanvej 32, tv., 8800 Viborg ☎ 86 60 10 44.

Alle ved vist, at den ældste dansker i verden hedder Chris - Christian Mortensen og bor i Californien; han har været omtalt i en TV-udsendelse og mindre artikler i både blade og aviser. - Men hans danske baggrund er mere ukendt.

Han fulde navn er Thomas Peter Thorvald Kristian Ferdinand Mortensen, og han blev født 16. august 1882 på Skanderborg-egnen, nærmere betegnet i Skårup i Fruering Sogn som yngste søn af skrædder Jens Carl Martinus Johansen, kaldet Mortensen, og hustru Maren Therkildsen, kaldet Thyboe. Efter at være udvandret til USA 1903 og efter at have arbejdet som skrædder i Chicago og bl.a. handelsmand andre steder i USA har Chris Mortensen siden 97 års-alderen boet på det danske alderdomshjem "Aldersly" i San Rafael, en forstad til San Francisco.

Faderen, Jens Carl Martinus Johansen, kaldet Mortensen, blev født 1842 i Skanderborg og døde 1904 i Skårup i Fruering Sogn, 62 år gl. Han var uægtefødt søn af Anne Mortensen, også kaldet Mortensdatter, og udlagt barnefar, slagtersvend Johan Christian Madsen i Skanderborg. - Jens Carl Martinus blev ifølge Søvind kirkebog gift 1868 i Gangsted Kirke med Maren Therkildsen, kaldet Thyboe, født 1842 i Skanderborg, død 1924 i Skårup i Fruering Sogn, 82 år gl. Hun var datter af vognmand Therkild Hansen Thyboe og hustru Caroline Pedersdatter.

Jens Carl Martinus Johansen/Mortensen og Maren boede 1868-69 i Ås i Søvind Sogn og flyttede 1869 til Skårup i Fruering Sogn, hvor han var skrædder og husmand til sin død. Parret fik 6 børn, alle døbt Mortensen: 1) Hans Johan M., f. 1869, konfirm. 1883, men død før faderens skifte 1904, 2) Caroline Amalie Julie Agathe M., 1870-1874, 3) Carl Emil M., 1872-1874, 4) Carl Emil M., f. 1875, se nedenfor, 5) Anders Peter Julius M., f. 1878, var

1904 skomagervend i Chicago, og 6) Thomas Peter Thorvald Kristian Ferdinand M., kaldet Chris, f. 1882, se ovenfor. - Ved skiftet efter faderen levede kun 3 børn, nemlig 3 sønner, hvoraf de 2 yngste opholdt i Chicago.

Chris Mortensens ældre bror Carl Emil Mortensen, f. 1875, blev 93 år gl. Han blev gift 1906 i Stilling med Kirsten Marie Jensen fra Illerup, født 1877, og nævnes som husmand flere steder på Skanderborg-egnen, således 1907-09 i Mesing (Mjesing), 1911-16 i Bjertrup i Hørning Sogn og fra 1919 i Storring. Parret fik flg. 7 børn: 1) Anine Martine M., 1907-1912, 2) Erik Peder M., f. 1909, 3) Eleonora Johanne M., f. 1911, gift 1933 i Storring med fodermester Carl Viggo Ostfeldt Rasmussen fra Silkeborg, født 1909, 4) Viggo Johannes M., f. 1912, 5) Anine Martine M., f. 1914, 6) Richard Thorvald M., f. 1916, og 7) Ingrid Margrethe M., f. 1919.

Chris Mortensens bedsteforældre

Om hans farfar, slagtersvenden Johan Chr. Madsen i Skanderborg, er intet fundet. Farmoderen, Anne Mette Mortensdatter, blev født 1814 på Ringkloster Mark i Hylke Sogn og døde 1859 samme sted, 45 år gl. - Efter at hun havde fået ovennævnte uægtefødte søn i Skanderborg 1842, blev hun gift 1846 i Hylke med enkemand Peder Rasmussen, smed på Ringkloster Mark, født ca. 1803, død efter 1859, med hvem hun ca. 1847 fik datteren Elisabeth Petrea Pedersen; hun og den ældre halvbror nævnes i skiftet efter moderen 1859.

Chris Mortensens morfar, Therkild Hansen Thyboe, blev født 1810 i Skorup By og Sogn i Gjern Herred og døde 1856 i Skanderborg, 47 år gl. Han var søn af skolelærer Hans Nielsen Thyboe og hustru Ane Therkildsdatter. Therkild H. Thyboe blev gift 1841 i Fruering med Caroline Pedersdatter, født 1824 i Gjesing i Fruering Sogn, død 1884 i Skander-

borg, 59 år gl. Hun var datter af Peder Pedersen, indsidder og senere gårdbestyrer i Gjesing, og hustru Maren Jensdatter. Efter Therkild H. Thyboes død blev Caroline Pedersdatter gift 2. gang 1858 i Skanderborg med fragtmand Therkild Jensen, født ca. 1826, død efter 1884 i Skanderborg(?).

Ved giftermålet 1841 var Therkild H. Thyboe karetmager i Skanderborg og derpå vognmand samme sted. - Caroline Pedersdatter fik i sine 2 ægteskaber mindst 8 børn, hvis senere skæbne fremgår af skifterne efter hendes 1. mand og hende selv. - Af 1. ægteskab flg. 6, hvoraf de 5 yngste alle blev døbt Hansen Thybo/Thyboe: 1) Maren Therkildsen, kaldet Thyboe, f. 1842, se ovenfor, 2) Peter H.T., f. 1844, død 1845-50, 3) Anne Charlotte Louise H.T., f. 1847, d. omkr. 1880, gift 1869 med Frederik Weibel, smed i Elsted, 4) Anne Petrine H.T., f. 1850, død før 1856, 5) Bolette Johanne H.T., f. 1851, død 1856-84, og 6) Petrea H.T., f. 1855, død 1856-84. Af 2. ægteskab blot 2 levedygtige børn: 7) Peder Jensen, f. ca. 1859, opholdt sig 1884 i Haderslev, og 8) Mette Jensen, f. ca. 1867, opholdt sig 1884 i Randers.

Chris Mortensens farmor fra Hylke Sogn

Hun, Anne Mette Mortensdatter, født 1814 på Ringkloster Mark i Hylke Sogn, var datter af Morten Jacobsen (kaldet Møllegaard ved giftermålet), født ca. 1771, død 1823 på Ringkloster Mark i Hylke Sogn, 52 år gl., og hustru - gift 1813 i Hylke - Karen Laursdatter, født ca. 1794 i Stilling (iflg. folketæll. 1845), død 1876 på Ringkloster Mark i Hylke Sogn, 82 år gl. Efter Morten Jacobsens død blev hun gift 2. gang 1823 i Hylke med Jens Sørensen fra Hvilsted, født ca. 1794 i Kolt Sogn, død 1845-76.

Karen Laursdatter fik 6 børn, 4 i 1. og 2 i 2. ægteskab: 1) Anne Mette M., f. 1814 (se ovenfor), 2) Mette Kathrine M., f. 1817 (gift 1841 i Hylke med Hans Pedersen, f. ca. 1820; parret boede ved folketæll. 1845 i Ris i Ovsted Sogn og havde hendes søster Anne Mette

med hendes uægtefødte søn boende hos sig), 3) Thomas M., f. 1819 (konf. 1834), 4) Ane Larsen (Lassen) M., f. 1822 (gift 1846 med Peder Rasmussen fra Solbjerg, f. 1818), 5) Maren Jensdatter, f. ca. 1823 (hjemme ved folketæll. 1834) og 6) Morten Jensen, f. ca. 1830 (overtog fødehjemmet på Ringkloster Mark, hvor moderen døde hos ham 1876).

Chris Mortensens morfar fra Gjern Herred

Han, Therkild Hansen Thyboe, født 1810 i Skorup By og Sogn, var søn af skolelærer Hans Nielsen Thyboe, født ca. 1763-67 i Søby, død 1845 i Århus Domsogn, 82 år gl., og hustru - gift 1806 i Røgen - Ane Therkildsdatter (egl. døbt Ane Nyemøller, ved dødsfaldet kaldet Anne Trap, men ved børns konfirmationer 1822 Møller), født 1775 i Skorup, død 1864 i Århus Domsogn, 89 år gl.; Ane var datter af Therkild Nielsen, født ca. 1746, død 1832 i Røgen By og Sogn, 86 år gl., bosat i Skorup, men fra 1794 sognepleje for Røgen-Sporup Pastorat, og hustru Ellen Christensdatter, født ca. 1751, død 1815 i Røgen, 64 år gl.

Hans N. Thyboe var fra før folketællingen 1801 skolelærer i Skorup, hvor han da nævnes sammen med moderen Maren Christensdatter Thyboe, født ca. 1736-38, død 1811 i Skorup, 73 år gl. - 1812 blev Hans N. Thyboe kirkesanger og skolelærer i Årslev i Sønderhald Herred ved Randers; sidst boede han hos svigersønnen smed Jacobsen i Århus.

Hans N. Thyboe fik 6 børn, hvis skæbne fremgår af skiftet efter ham 1845-46: 1) Mariane, f. 1807 (gift før 1846 med B.....? i Randers), 2) Niels, f. 1808 (boede 1846 på Sjælland), 3) Therkild, f. 1810 (se ovenfor), 4) Ane Trap, f. 1813 (gift 1837 i Århus Domsogn med enkemand Niels Jacobsen, f. ca. 1798-1802 i Ringsted, smedemester i Århus, boede ved folketæll. 1845 i Rosengade), 5) Bolette, f. 1815 (opholdt sig 1846 ugift på Sjælland), og 6) Charlotte Louise, f. 1817 (død før faderens skifte).

Afslutning

Det var lidt om den ældgamle Chris Mortensens danske baggrund. - Det ville være interessant, om man ved at opstille hans konsangvinitetstavle med oplysninger om samtlige forfædre (tilbage til de 16 eller 32 aner) og

deres samtlige efterkommere frem mod nutiden kunne spore eller i al fald få antydninger af, hvorfra han har fået de arveanlæg, der er skyld i, at han stadig lever.

CM døde 29. april 1998, red.

Uægte børn i Salling:

"Æblet falder ikke langt fra Stammen ..."

af Asbjørn Romvig Thomsen – nu ansat på Rigsarkivet, København.

I løbet af forberedelserne til mit historiespeciale, der skal handle om uægte børn og deres forældre, er det endnu engang blevet klart for mig, at kirkebøgerne ind imellem indeholder små guldkorn af pudsige historier og "skæve" oplysninger om folk.

Mit arbejdsområde er de uægte børn, der blev født i det nordlige Salling (Nørre og Harre herreder) i perioden 1751-1830, så første skridt på vejen har været at gennemgå kirkebøgernes oplysninger om uægte børn og deres forældre.

I Harre Sogn sad der i årene 1810-28 "en ivrig Præst" (Wiberg) ved navn Simon Mølsted, som åbenbart havde fingeren på pulsen i forhold til, hvad der foregik i hans sogn, og som ikke sparede sig for at skrive kommentarer i anmærkningsrubrikken, når han syntes, at noget "burde" nævnes.

I 1824 var der således kommet et omvandrende par, Jens Christensen og Sidsel Katrine, til sognet. De var ikke blot "ikke gift", "Qvindemenesket" tillod sig endog at være gravid, samt yderligere at føde sin søn, Peder Kristian, i Harre. Hr. Simon kunne ikke dy sig for at gøre et notat i kirkebogen: "Barnemoderen stadfæster ellers Ordsproget: Æblet falder ikke langt fra Stammen; thi hendes Moder, Ane Carlsdatter af [...] har født 7 uægte Børn tilverden, og hun har nu født 5!" Visse egen-skaber var altså arvelige...

Det kunne den gode præst nu også roligt ha

ve skrevet om de mandlige medlemmer af en af sognets mere prominente familier: Primdahl'erne. Thi den 14. maj 1813 "fødte Mariane, Landsoldat Niels Bødkers Hustrue, hvis Mand havde været fraværende i Kongens Tjeneste i 3 Aar, et uden for Ægteskabet avlet Barn" - Maren. "Som Barnets Fader nævnedes Sognefoged Christen Primdahl af Sønderup", Harre sogn. Og den gode Christen Primdahl var skam på banen igen 3 år senere, omend ganske uofficielt; i 1816 fødte hans tjenestepige Karen Nielsdatter nemlig en søn, Niels, og udlagde til barnefader "Ungkarl Jeppe Nielsen af Ribe Kiøbstadt". Men hr. Simon lyttede til sognets stemmer, og noterede sig i kirkebogen: "Videre om Barnefaderen vidste Moderen ikke eller vilde ikke vide. Som Vidne til hendes Udsigende fordrede jeg ved Hjemmedaaben Gjordemoder Maren Tjener af Tøndering og Pigens Hosbond ovennævnte Kristen Primdahl; hvilken sidste imidlertid menes at være Barnets rette Fader." Sognet har nok sladret en hel del om, hvad Karen mon havde fået for at udlægge den ukendte Jeppe fra Ribe som barnefader...

Ægte børn havde Christen Primdahl dog også tid til, blandt andet en søn, Peder Christensen Primdahl, der viste sig at være en værdig arvtager. I 1826 fødte Knud Thøgersens fraskilte hustru, Ida Margrethe Knudsdatter, nemlig en datter, Ane Kirstine, og udlagde ungkarl "Christen Pedersen af Holsten" som

barnefader - ham ville ingen nogensinde kunne finde; igen havde præsten imidlertid lugtet luntten: "Den egentlige Fader til Barnet skal nok være Ungk: Ped: Kristensen Primdahl af Sønderup; Han har i det ringeste selv prælet af det ved flere Leiligheder. Men Moderen vilde ei udlægge andre end ovennævnte." Tre år senere, i 1829, var den ellers ganske anonyme "Christen Pedersen fra Sønder Jylland" på spil igen; denne gang kaldte Ida Margrethe Knudsdatter sit barn for Ane Magdalene, men den nye præst, Jørgen W. Jørgensen, havde åbenbart knap så let til pen-

nen og forargelsen, for han noterede blot: "Det andet Barn Moderen har født, efterat være skilt fra sin Mand". Vi må håbe, at tredje gang var lykkens gang for Ida Margrethe; den 22. januar 1833 giftede hun sig i hvert fald med Peder Primdahl, og små tre uger efter fødte hun ham datteren Mette Kirstine, hvis "ægthed" altså blev reddet i 11. time!

Det var blot en lille kommentar på vejen. Og for øvrigt: hvis nogen skulle ligge inde med oplysninger om uægte børn født i Salling Nørre eller Harre herreder 1751-1830 og/eller deres forældre, så vil jeg meget gerne høre fra jer; det ville spare mig for meget arbejde.